

TÜRKİYE - SURİYE İLİŞKİLERİ

Zişan ŞİRİN AYRANCI

YÜKSEL LİSANS TEZİ

Tarih Anabilim Dalı

Danışman : Prof. Dr. İhsan Güneş

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Mart, 2006

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

Zişan Şirin Ayrancı

Tarih Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Mayıs

Danışman : Prof. Dr. İhsan Güneş

ÖZ

Türkiye - Suriye ilişkileri adlı bu araştırma da Osmanlı Devleti döneminden başlayarak 1970'lere kadar iki ülkenin ilişkileri ele alınmıştır. Bu süreçte iki ülkenin ilişkileri genel itibarıyla olumsuz gelişir. Bunun en önemli sebebi Hatay sorunudur. Hatay sorununun yanısıra, Türkiye İsrail ilişkileri, Batı faktörü, tarihsel mirasta bu ilişkiyi olumsuz etkilemiştir. Elbette ilişkiler zaman zaman yumuşar fakat bu yumuşa her zaman kısa süreli olmuştur. Bu çalışmada iki komşu ülkenin ilişkileri tarihsel süreçte ele alınarak, ilişkileri etkileyen faktörler incelenmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

In this research I mention about the relations between Türkiye and Syria from the Ottoman Empire to 1970. In this process relations between the two countries were generally negative because the most important problem was the problem of Hatay. Not only the problem of Hatay but also the relations between Türkiye and Israel affected this relation negatively. And also there was a weak side of relations sometimes the relations were getting well but it lasted too short. In this study all these relations of the neighboring countries are researched and examined in the process of history what affected the relations.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Zişan Şirin Ayrancı'nın "Türkiye- Suriye İlişkileri" başlıklı tezi 4 Mayıs 2006 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca, Tarih Anabilim Dalında, Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Adı Soyadı**İmza**

Üye : (Tez Danışmanı) : Prof. Dr. İhsan Güneş

Üye : Yard.Doç.Dr.Zafer Koylu

Üye : Yard.Doç.Dr. Kemal Yakut

Prof. Dr. Nurhan Aydın
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

KISALTMALAR

A.B.D.	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
BAC	Birleşik Arap Cumhuriyeti
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BM	Birleşmiş Milletler
C.	Cilt
CENTO	Merkezi Antlaşma Teşkilatı
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
NATO	Kuzey Atlantik İşbirliği Teşkilatı
No	Numara
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK	Türk Tarih Kurum
y.y.	yüzyıl

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	iv
ÖZGEÇMİŞ.....	v
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ORTADOĞU

1. ORTADOĞU TANIMI VE JEOPOLİTİĞİ	5
2. SURİYE’NİN ORTADOĞU’DAKİ KONUMU VE ÖNEMİ.....	8
3. TARİHSEL SÜREÇTE SURİYE	10
3.1. Osmanlı Devleti Öncesi Suriye	10
3.2. Osmanlı Devleti Döneminde Suriye	11
3.3 Fransız Mandası Altında Suriye.....	21
4. SURİYE’DE BAĞIMSIZLIK SONRASI YAŞANAN GELİŞMELER	25

İKİNCİ BÖLÜM

1919-1950 TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDE HATAY SORUNU

1.FRANSIZ MANDASI ALTINDA İSKENDERUN SANCAĞI.....	32
1.1. Sancağın Fransızlar Tarafından İşgali.....	32
1.2. Kurtuluş Savaşı ve Sancak.....	34
1.3. Lozan Barış Antlaşması ve Sancak.....	40
2. HATAY SORUNUNUN GÜNDEME GELMESİ.....	41
2.1. Hatay Adının Konulması	42
2.2. Atatürk'ün Sancağa Karşı Tutumu.....	42
2.3. Hatay Sorunun Ortaya Çıkması.....	45
2.4. Hatay Sorunun Milletler Cemiyeti'nde Ele Alınması.....	49
2.5. 1937 Antlaşmaları ve Hatay'ın Statüsü.....	51
3. BAĞIMSIZ HATAY DEVLETİ'NİN KURULMASI.....	55
3.1. Hatay'da Yapılan Seçimler.....	55

3.2. Hatay Meclisi'nin Açılması.....	58
3.3. Hatay Meclisi'nin Türkiye ile Kurduğu Temas.....	60
4 . HATAY'IN TÜRKİYE'YE KATILMASI.....	61
4.1. 23 Haziran 1939 Ankara Antlaşması	61
4. 2. Hatay Meclisi'nin Türkiye'ye Katılma Kararı.....	63
4. 3. Hatay'ın Türkiye'ye Katılmasına Suriye'nin Tepkisi...	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1950 - 1960 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

1. BAĞDAT PAKTI	68
1. 1. Bağdat Paktını Hazırlayan Süreç	69
1. 2. Bağdat Paktının Kurulması ve Paktın Kurulmasın da Türkiye'nin Oynadığı Rol.....	76
1.3. Türkiye-Pakistan İşbirliği Antlaşması (2 Nisan 1954).....	78
1. 4. Türk-Irak Görüşmeleri ve Menderes'in Suriye'yi Pakta Çekme Çalışmaları	80

1. 5. Bağdat Paktının İmzalanması	85
1. 6. Suriye'nin Bağdat Paktı'na Tepkisi	87
1. 7. Bağdat Paktının Sonuçları.....	91
2. 1957 SURIYE-TÜRKİYE BUNALIMI	94
2.1. Türkiye-Suriye Bunalımını Hazırlayan Etkenler.....	94
2.2 Türkiye-Suriye Bunalımının Ortaya Çıkışı.....	96
2.3 Türkiye- Suriye Buhranın Gelişmesi.....	98
2.4. Türkiye- Suriye Buhranının Birleşmiş Milletler'de Görüşülmesi.....	105
2.5. Türkiye-Suriye Buhranının Son Bulması	107
2.6. Türkiye- Suriye Buhranının Sonuçları	108
3. BİRLEŞİK ARAP CUMHURİYETİ'NİN KURULMASI VE TÜRKİYE'NİN TAVRI	111
3.1. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Kurulması	111

3.2. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Kurulmasına Türkiye'nin Tavrı	114
---	------------

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1960 – 1970 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE SURİYE İLİŞKİLERİ

1. SURİYE'NİN BİRLEŞİK ARAP CUMHURİYETİ'NDEN AYRILMASI VE TÜRKİYE'NİN TAVRI	116
2. TÜRKİYE – SURİYE İLİŞKİLERİNDE YAKINLAŞMA DÖNEMİ (1965-1970).....	118
2.1. Türkiye–Suriye İlişkilerinde Yakınlaşmayı Sağlayan Etkenler	118
2.2. 1967 Arap-İsrail Savaşlarının Türkiye- Suriye İlişkileri Üzerinde Etkisi	121
2.3. Türkiye'nin Suriye'ye Yakınlaşma Politikasının Sonuçları	126

BEŞİNCİ BÖLÜM :

1924 – 1970 ARASINDA TÜRKİYE – SURİYE ARASINDA YAPILMIŞ OLAN ANTLAŞMALAR

1. TÜRKİYE – SURİYE ARASINDAKİ EKONOMİK İLİŞKİLERİ DÜZENLEYEN ANTLAŞMALAR	129
--	------------

1.1.Türkiye- Suriye Arasında Gümrük İlişkileri.....	130
1.2.Türkiye-Suriye Arasında Emlak İlişkileri.....	131
1.3.Türkiye- Suriye Arasında Ulaşım İlişkileri	133
1.4.Türkiye- Suriye Arasında Ticari İlişkiler	135
1. TÜRKİYE – SURİYE ARASINDA DOSTLUK ANTLAŞMALARI ve İYİ KOMŞULUK İLİŞKİLERİ	140
2.1. 1926 Türkiye- Fransa (Suriye ve Lübnan İçin) Dostluk ve İyi Komşuluk İlişkileri.....	141
2.2. 30 Mart 1940 Türkiye- Suriye Dostluk ve İyi Komşuluk İlişkileri	143
2.3.Türkiye – Suriye Arasında Kaçakçılık Önleme Çabaları.....	145
SONUÇ	148
KAYNAKÇA	151

GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu olan Türkiye-Suriye ilişkileri incelenirken iki ülkenin de içinde buldukları Ortadoğu bölgesine bakmak gerekir.

Ortadoğu paylaşılabilen toprakların, sınırları belirlenmemiş yapay olarak yaratılmış devletlerin bulunduğu ve ırk, din ve mezhep kavgalarının bitmediği, veya kasten bitirilmediği için çatışmaların sürdüğü bir bölgedir. İçinde barındırdığı çeşitli kültürler nedeniyle homojen bir bölge olmayan Ortadoğu, çeşitli kültürlerin kaynaşmasının yanında çatışma ve uyuşmazlıkların da sürdüğü bir coğrafyadır.¹ Bölgede yaşayan farklı uluslar arasındaki rekabet ve birbirlerine karşı önyargılı yaklaşım, birbirleriyle ilişkilerini olumsuz etkilemiştir.² Ancak bölge ne kadar heterojen olursa olsun Arap kültürü ve İslam dini bölgede egemen faktördür.³ Ortak din İslamiyet'in, tarihi seyir içinde Türk-Arap ilişkilerinde de önemli bir yeri ve fonksiyonu olmuştur.⁴

Ortadoğu'nun bu kadar canlı, renkli olmasının sebebi aslında uygarlığın burada başlamış olması ve değişik kökenli kavimlerin buraya yerleşip Ortadoğu'nun eski uluslarını oluşturmalarıdır.⁵

Ortadoğu aynı zamanda emperyalist güçlerin tarihsel süreçte hakimiyet kurmak için etnik, dini ve mezhepsel farklılıkları tahrik ederek etkili olmak için çalıştıkları, ama sınırları kesin olarak belirlenmeyen, emperyalist çıkarlar için birbirlerine kırdırılan geniş bir bölgedir.⁶

¹ Mehmet Kocaoğlu, **Uluslar Arası İlişkiler Işığında Ortadoğu** (Ankara:Genelkurmay yayınları,1995), s.5.

² Tayyar Arı, "2000'li Yıllarda Türkiye'nin Ortadoğu Politikası"**21. yüzyıl Eşiğinde Türk Dış Politikası**, (İstanbul: 2001,Alfa Yayınları) s. 241.

³ Oral Sander, **Siyasi Tarih** (İstanbul: İmge Yayınları, 2000),s.66

⁴ Metin Hülagu, "Milli Mücadele Dönemi Türkiye-İslam Ülkeleri Münasebetleri" , **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XV, S. 45, (Kasım 1999),s.901.

⁵ Muzaffer Erendil, **Çağdaş Ortadoğu Olayları** (Ankara: Genelkurmay Yayınları, 1992), s.9.

⁶ Mehmet Kocaoğlu, **a.g. e.**, s.7.

Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile ilişkisi geçmişte ve bir ölçüde günümüzde de çeşitli yanlış anlamalar, yanlış yorumlar ve bölge dışı gelişmeler tarafından kuşatılmıştır.⁷

Ortadoğu'da en önemli devletlerden biri Suriye'dir. Resmi adı "Suriye Arap Cumhuriyeti" olan Suriye, Doğu Akdeniz'de yer alır. 1516'dan 1918'e kadar Osmanlı Devleti'nin bir parçası olmuştur ve I. Dünya Savaşından sonra Osmanlı Devleti'nden ayrılmıştır. Önce Fransız mandası altına girmiştir ardından da bağımsız olmuştur.⁸

Ortadoğu gibi çıkarların çatıştığı bir bölgede, Suriye gerek coğrafi gerek kültürel yapısıyla çok stratejik bir konumdadır ve bir bakıma etnik yapısının zenginliğiyle Ortadoğu'nun küçük bir yansımasıdır. Suriye'de, Osmanlı Devleti egemenliğinde kaldığı süre içerisindeki Türk izleri bugün bile etkisini devam ettirmektedir.⁹

Tarih boyunca Anadolu, Mezopotamya ve Mısır arasındaki ticaret ve askeri hareket yollarının kavuşma noktasındaki Suriye, bu stratejik konumu nedeniyle hep saldırıya açık bir pozisyonda kalmıştır. Suriye'deki siyasi kültür ve yaşam biçiminin bugüne kadar ki oluşumunda da bu faktör etkili olmuştur.¹⁰

Türkiye-Suriye ilişkileri incelenirken öncelikle iki ülkenin birbirini nasıl algıladığı önemlidir. Çünkü bu algılamalar ilişkilerin seyrini etkiler. Türkiye ve Suriye'nin birbirlerini algılayış biçimlerine baktığımızda;

Suriye'nin Türkiye'yi algılayışı;

⁷ Oral Sander, **Türkiye'nin Dış Politikası** (İstanbul :İmge Yayınları,1998), s.211.

⁸ Erendil, **a.g.e.**, s.21.

⁹ Erdem Erciyes, **Ortadoğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri**(İstanbul: IQ Yayınları, 2004),s.13.

¹⁰ Selahattin İbas, "Türkiye-Suriye İlişkileri Tarihi" ,**Ortadoğu Siyasetinde Türkiye**, (Ankara:Platin Yayınları, 2004), s.42.

- Suriye'ye dört yüzyıl egemen olan Türkler/Osmanlılar, Suriye'yi sömürmüşler ve geri kalmasına neden olmuşlardır.
- Türkiye, bir Arap toprağı olan Hatay'ı ülkesine katmıştır.
- Türkiye, Suriye'nin düşmanı olan İsrail ile yakın işbirliği içine girmektedir.
- Türkiye, ABD ve Batı ile yakın işbirliği içindedir.
- Türkiye, Suriye ile Irak'ın birlikte taraf olduğu anlaşmazlıklarda hep Irak'tan yana olmuştur.

Türkiye ise, Suriye'nin bu yaklaşımından hep rahatsızlık duymuştur. Türkiye'nin Suriye'den kaynaklanan rahatsızlıkları şunlardır ;

- Suriye, I.Dünya savaşı'nda Osmanlıyı/Türkleri arkadan vurmıştır.
- Suriye'nin, bir Türk toprağı olan Hatay'da gözü vardır.
- Suriye'nin, geçmişte eski SSCB ile kurduğu yakın ilişki ve işbirliği Türkiye'yi çok rahatsız etmiştir.
- Suriye, Kıbrıs ve Ege meselelerinde hep Yunanistan'ın yanında olmuştur.¹¹

İki ülkenin birbirlerini algılayış biçimlerine bakıldığında ilişkilerin olumlu devamı çok mümkün görünmemektedir. Bu sebeplerle Türkiye-Suriye ilişkileri istikrarlı bir çizgi takip edememiştir.

Bu çalışmada iki ülkenin birbirlerine bakış açıları ve olayları algılayışları incelenmiştir. Bu çerçevede de Türkiye-Suriye ilişkilerinin tarihi seyri verilmeye çalışılmıştır.

¹¹ Metin Öztürk, **Türkiye ve Ortadoğı**, (Ankara . Gündoğan Yayınları, 1997),s. 62.

BİRİNCİ BÖLÜM :

ORTADOĞU

1. ORTADOĞU TANIMI VE JEOPOLİTİĞİ

Günümüze dek Ortadoğu kavramı farklı tanımlamalarla karşımıza çıkmıştır. Tanımlamalardaki farklılıklar, bölgenin kapsadığı alandan kaynaklanmaktadır. Ancak genellikle iki farklı tanım üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu tanımlardan ilki, ikincisine göre daha dardır; bu tanım Doğu Akdeniz'e kıyısı olan ülkeler, Türkiye, Suriye, Lübnan, Ürdün, Irak, Mısır, Arabistan Yarımadası, İran ve genellikle Afganistan'ı içine alan bölgeyi kapsar.¹² İkinci tanım ise daha geniştir; yukarıdaki alana Libya, Sudan, ve Hindistan Yarımadası ülkelerinin (özellikle Pakistan) de katılmasıyla oluşur.¹³ Doğu ile Batı arasında çoğunlukla bir geçit alanı olarak düşünülen Ortadoğu kavramı hakkında en çok anlaşmaya varılan tanım ise, yukarıdaki iki tanımdan biraz daha farklı olarak, Arap devletlerine Türkiye, İran ve İsrail'in eklenmesiyle elde edilen bölgedir.¹⁴

Bölgenin tanımlanmasındaki karmaşa Ortadoğu kavramının kendisinde de karşımıza çıkmaktadır. Bugün her ne kadar bahsi geçen bölge için ağırlıklı olarak Ortadoğu kavramı kullanılsada bu konuda da tam bir uzlaşma sağlanabilmiş değildir. İlkçağlardan beri bu bölge için "Ön Asya", "Batı Asya", "Güneybatı Asya" gibi kavramlar kullanılmıştır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra bu adlara Ortadoğu adı eklenmiştir.¹⁵ Aslında Ortadoğu kavramı ilk defa 1902'de Amerikalı Alfred Thayer Mahan tarafından Arabistan ve Hindistan arasındaki bölgeyi ifade etmek için kullanılmıştır.¹⁶ Daha sonra Avrupalı

¹² Sander, **a.g.e.**, s. 66.

¹³ **Büyük Larousse** . "Suriye". (İstanbul, Milliyet Yayınları, 1992), s. 8093.

¹⁴ Sander, **a.g.e.**, s. 66.

¹⁵ Erendil, **a.g.e.**, s.5.

¹⁶ Davut Dursun, "Ortadoğu Neresi? Subjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi", **Birinci Ortadoğu Semineri Bildirileri** (Elazığ : Fırat Üniversitesi Yayınları, 2003), s.21.

coğrafyacılara tarafından da kullanılan bu kavramın II. Dünya savaşı sonrasında ağırlıklı olarak tercih edildiğini görüyoruz.¹⁷ II. Dünya Savaşı'nda bölgede konuşlandırılan İngiliz Ortadoğu Komutanlığı'nın bir istihbarat ve hareket merkezi haline gelmesiyle, bundan sonra bölge Ortadoğu olarak adlandırılmaya başlanmıştır.¹⁸ Dolayısıyla da Ortadoğu kavramı Avrupa merkezli bir kavramdır ve bu tanımı Avrupa kendi stratejilerine hizmet için üretmiştir.¹⁹ Çünkü bu kavramlaştırmayı yönlendiren ana bakış, Avrupa'yı dünyanın merkezi olarak kabul eden ve dünyanın diğer bölgelerini bu merkeze olan uzaklıklarına göre yakın, orta, uzak olarak kategorize eden bakıştır.²⁰

Dünyanın yumuşak karnı olarak nitelendirilen Ortadoğu, monarşiden cumhuriyete kadar değişik rejimlerin yaşandığı bir bölgedir. Gerek etnik gerekse dini açıdan kozmopolit bir yapı arz etmektedir.²¹ Ortadoğu'ya kültürel ve etnik açıdan bakıldığında din olarak İslam dini, ulus olarak Araplar baskındır.²² Ancak Ortadoğu hem coğrafya hem de bir kavram ve tarihsel süreç olarak ciddi bir evrim geçirmektedir. Ortadoğu, binlerce yıl öncesinden beri hep seçkin bir mevki olmuştur. Bunu sağlayan başlıca etken Ortadoğu'nun konumudur.²³ Ortadoğu coğrafi konumu itibarıyla, Asya-Avrupa-Afrika kıtalarının düğüm noktasında yer almakla kalmaz, önemli deniz yollarını birbirine bağlayan körfez ve boğazların bir kontrol vanası görevini de yapar.²⁴ Bu yönüyle tarih boyunca Avrupa ve Asya arasında, her iki yönden yapılan büyük askeri, ticari ve ekonomik hareketlerin sahnesi ve hedefi olmuştur.²⁵ Ortadoğu bölgesi üç kıta arasındaki merkezi durumuyla değerlendirilmekle beraber, belli başlı dünya denizlerine açılan su yollarına da sahiptir. Bu su yolları, Ortadoğu'daki iç denizler üzerinden çıkışlar sağlar.²⁶ Ortadoğu'yu hedef haline getiren stratejik olgular ise, su yolu geçitlerinin Ortadoğu'da kontrol edilmesi, geniş petrol

¹⁷ Mehmet Kocaoğlu, a.g. e, s.6.

¹⁸ Nuri Yavuz, "Şark Meselesi Açısından Ortadoğu Gelişmeleri", **Birinci Ortadoğu Semineri Bildirileri** (Elazığ : Fırat Üniversitesi Yayınları, 2003), s.39.

¹⁹ Oral Sander, **Türkiye'nin Dış Politikası**, s. 212 ; Mehmet Kocaoğlu, a.g. e, s.6.

²⁰ Dursun, a.g.m., s. 22.

²¹ Ekrem Memiş, **Kaynayan Kazan Ortadoğu** (Konya: Çizgi Yayınları,2002), s.255.

²² Sander, a.g.e., s. 213.

²³ Erendil, a.g.e., s.7-8.

²⁴ Kocaoğlu, a.g.e., s.172-73.

²⁵ Mert Bayat, "Bilinen Geçmişten Görünebilen Geleceğe Ortadoğu ve Türkiye", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S. 71,(Ocak 1991), s. 66.

²⁶ Memiş, a.g.e., s. 10.

kaynaklarının bulunması, tek tanrılı üç önemli dinin bu bölgeden çıkıp yayılması ve bu dinlerin merkezlerinin burada bulunmasıdır.²⁷

Ortadoğu, I. Dünya Savaşına kadar, İran hariç Osmanlı İmparatorluğu'nun fiili veya hukuki yönden egemenliği altındaydı. 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun iyice zayıflaması, içte ve dışta önemli sorunlarla uğraşmak zorunda kalması bu bölgenin İngiltere, Fransa ve Rusya daha sonra da Almanya ve İtalya'nın siyasi, ekonomik ve kültürel egemenlikler kurmak için çalıştıkları kritik bir alan haline dönüşmesine sebep olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'na katılmasından sonra da bu devletlerden İngiltere, Fransa ve Rusya gizli antlaşmalarla bölgeyi paylaşmışlardı. Ancak savaş sırasında A.B.D. tarafından yayınlanan Wilson İlkelerinde "toprak ilhakının " yapılmaması yer alıyordu. Bu ilke manda yönetimi sisteminin ortaya atılarak Ortadoğu'da egemenlik kurulması sonucunu doğurmuştur. Anadolu'da Kurtuluş Savaşı ile Türkiye Cumhuriyeti kurulurken Arap bölgesinde İngiltere ve Fransa manda yönetimi kurdular. Böylece Ortadoğu'da sorunlar 20. yüzyıla taşınmış oldu.²⁸ Osmanlı Devleti Ortadoğu'ya I. Dünya Savaşı öncesine kadar koruyucu perde sağlamış, onu dışarıdan yönelen pek çok tehlikeye karşı korumuştur. Şimdi bütün bunlar ortadan kalkmış oluyordu.²⁹ Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla kalıntılarından yeni devletler- Irak, Suriye, Ürdün ve Filistin- kuruldu ve bunların yapısına ve sınırlarına karar veren, Arapların isteklerine aldırılmaksızın, Büyük Devletler oldu.³⁰

Uygarlığın ve tarihin adeta beşiği olan Ortadoğu, daha önceki yüzyıllarda olduğu gibi 20. yüzyılda da dünyanın en önemli bölgelerinden biri olma özelliğini devam ettirmiştir.³¹ Hatta Ortadoğu, Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla, bilhassa da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın petrol ihtiyacının üçte ikisini karşılaması nedeniyle, egemen

²⁷ Aynı, s.174-175.

²⁸ Rifat Uçarol, a.g.e.,s. 543-545.

²⁹ Bernard Lewis, **Ortadoğu** (İstanbul : Sabah Yayınları, 1996), s. 277.

³⁰ Peter Mansfield, **Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası** (İstanbul : Sander Yayınları,1975), s.93.

³¹ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih** (İstanbul; Filiz Yayınevi,1998), s.543-545.

güçler tarafından vazgeçilemeyecek bölge özelliğini korumuş ve daha çok önem kazanmıştır.³²

Ortadoğu'da bugün varolan hassas dengeler büyük güçler tarafından bilerek ve isteyerek müdahale sebepleri yaratacak şekilde ayarlanmıştır.³³ Ortadoğu, jeopolitik, jeostratejik ve ekonomik öneminden dolayı, bütün dünya devletlerinin çıkar sağlamayı umdukları, hakimiyet kurmayı amaçladıkları bir bölgedir.³⁴

Türkiye Ortadoğu'da en dikenli yerde yer alır. Karadeniz ve Kafkasların güneyinde, Sovyetlerden Arap Ülkelerine giden yolun üzerinde, Akdeniz'in doğusunda da Batılı devletlerden Arap olmayan Ortadoğu ülkelerine ve Hint yarımadasına açılan yolun başındadır.³⁵ Ortadoğu bağlamında, Türkiye jeopolitik ve jeostratejik bakımından dolayı önemi oldukça yüksek bir coğrafi mevkidedir. Özellikle Ortadoğu petrollerine en yakın ve bölgenin en güçlü ülkesidir.³⁶

2. SURİYE'NİN ORTADOĞU'DAKİ KONUMU ve ÖNEMİ

Asya Kıtası'nın batısında bulunan ve bir Ortadoğu ülkesi olan Suriye, kuzeyden Türkiye, doğudan Irak, güneyden Ürdün, güneybatıdan Filistin ve İsrail ile batıdan Akdeniz ile çevrilidir. Resmi adı "El Cumhuriyet ül Arabiyye es Suriye" olan Suriye Cumhuriyeti coğrafi olarak stratejik bir konumdadır. Suriye'nin bu konumda bulunmasının iki nedeni vardır. Bunlardan birincisi mihver bir coğrafi konuma sahip olması yani kuzeyden güneye Türkiye ile petrolce zengin Arap yarımadası arasındaki başlıca bağlantıyı teşkil etmesi, doğudan batıya ise Irak ile Mısır arasındaki koridoru meydana getirmesidir.

³² Nasır Niray, "Bölgesel ve Kültürel Gelişmeler Işığında Ortadoğu'da Oluşan Siyasal Gelişmeler ve Türkiye'nin Yeri" **Birinci Ortadoğu Semineri Bildirileri** , s.10.

³³ Yavuz, **a.g.e.**,s.43.

³⁴ Memiş, **a.g.e.**,s.249.

³⁵ Haluk Ülman, "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler I , **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.49, S.1- 4, (1994), s.266-267.

³⁶ Kocaoğlu,**a.g.e.**,s.175.

İkinci neden ise Arap ve İslam dünyasında dini, kültürel ve entelektüel bir merkez ve politik fikir ve akımların kaynağı olmasıdır.³⁷

Tarih içerisinde Suriye bölgesi çeşitli adlarla anılmıştır. Mısırlılar bölgeyi Retenu olarak adlandırırken, bu ad Tevrat'ta Lotanu ve Rotanu olarak ifade edilmiştir. Arap tarihi kaynaklarında da bölge Şam ve Dımaşk olarak geçmektedir. Şam, Asurca'da Dimaşki, Timasgi olarak zikredilmiştir.³⁸ Bernard Lewis'e göre Suriye adı ilk kez Yunan tarih ve coğrafya metinlerde görülür. Daha sonra Suriye adı Roma yönetimi tarafından eyalet adı olarak kullanılmıştır.³⁹ Bölge İslam hakimiyeti altına geçtikten sonra "Bil-ad Şam" veya "el-Şam" olarak isimlendirilmiştir. Suriye adının tekrar kullanılması 19. yüzyılın Batılı devletleri tarafından olmuştur. Bölgede Suriye adıyla bir devlet kurulması ise 1925 tarihinde gerçekleşmiştir.⁴⁰

Suriye, beşeri ve ekonomik hayatı bakımından oldukça karışık bir ülkedir. Beşeri hayatındaki bu çeşitlilik siyasi hayatındaki istikrarsızlığın belki en önemli sebeplerinden biridir.⁴¹ Suriye'nin bulunduğu coğrafi durum nedeniyle Mısır'ın güvenliği Suriye'ye, Suriye'nin güvenliği ise Mısır'a bağlı olduğu gibi Anadolu'nun güvenliğinin Suriye'ye bağlı olması da, Mısır ve Anadolu'da kurulan tüm devletler için Suriye'ye sahip olmak en büyük amaç olmuştur. Suriye'nin coğrafi ve stratejik önemini Patric Seale şöyle ifade etmiştir; "Suriye üzerinde doğrudan bir hakimiyete sahip olmadıkça hiç kimse Ortadoğu'yu kontrolü altında tutamaz."⁴² Suriye'nin de dahil olduğu "verimli hilal" diye bilinen bölge, geçmişte sık sık Araplar, Kürtler, Moğollar ve Türkler gibi çeşitli halkların istilasına uğramış ve aşiretlere veya kişilere bağlı bir hareketliliğin her zaman merkezi

³⁷ Erciyes, a.g.e.,s.16.

³⁸ Ömer Osman Umar, **Osmanlı Yönetiminde ve Fransız Mandası Döneminde Suriye'de Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1938)** Yayımlanmamış Doktora Lisans Tezi, (Elazığ : Fırat Üniversitesi, 1999), s. 1.

³⁹ Aynı,s.35.

⁴⁰ Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940)** (Elazığ : Fırat Üniversitesi Yayınları, 2003), s.1.

⁴¹ Sami Öngör, **Ortadoğu** (Ankara,Sevinç Yayınevi, 1965), s.211.

⁴² Umar, **Osmanlı Yönetiminde ve Fransız Mandası Döneminde Suriye'de Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1938)**, s.2.

olmuştur.⁴³ Suriye’de yaşayan halkın etnik yapısı hem kaynak hem de dini inançlara bağlılık açısından çok karışıktır. İslamiyetin Suriye’de yayılması sonucunda halkın çoğunluğu İslamiyeti kabul etmiştir. Ancak Suriye halkı arasında yine birlik oluşmamıştır. Aynı şey Hıristiyanlar içinde geçerlidir. Onlarda müslümanlar gibi çeşitli mezheplere bölünmüşlerdir.⁴⁴

Suriye, rejim sorunlarının, savaşların, çıkar çatışmalarının, geri kalmışlığın ve genelde demokratik olmayan yönetimlerin yer aldığı; sahip olduğu petrol kaynakları ve dünyayı sürekli meşgul eden olaylarıyla Ortadoğu’nun önde gelen devletlerinden birisidir. Uzun süreli yabancı yönetimlere rağmen, Arap kimliğini koruyabilmiştir. Bir Ortadoğu devleti olarak Suriye, bölgedeki genel sorunlar ile iç içe gibidir. Bu sorunların büyük kısmına, bir şekilde taraf durumdadır.⁴⁵

3. TARİHSEL SÜREÇTE SURİYE

3.1. Osmanlı Devleti Öncesi Suriye

Suriye coğrafi konumu nedeniyle birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Yerleşik yaşama geçilmeye başlanmasıyla M.Ö. 3000 yılı ortalarında bölgeye çeşitli Sami halklar gelmiştir. Böylece bu toprakların hakimi olmak için mücadeleler başlamıştır. Bölge, sırasıyla Mısır, Hurri, Mitanni, Hitit, Pers, Büyük İskender ile Makedonyalıların yönetimine geçmiştir. Suriye, M.Ö. 64’te Romalıların hakimiyetine girmiştir. Bölgede Bizans hakimiyeti ise M.S. 4. yüzyılda başlar. Suriye aynı dönemde askeri hareketler için bir üs olarak kullanılır. İslamiyet’in doğuşuyla İslam orduları tarafından fethedilir.⁴⁶ Bu fetih oldukça kolay olmuştur. Çünkü Bizanslıların dinsel baskıları ve aşırı vergilerinden

⁴³ Nicolas Van Dam, **Suriye’de İktidar Mücadelesi** (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996) ,s.18.

⁴⁴ Haluk Ülman, **1860-1861 Suriye Buhramı** (Ankara : Sevinç Matbaası,1966),s. 5-6.

⁴⁵ Erendil,**a.g.e.**,s.51-53.

⁴⁶ **Aynı**, s.36-38.

bunalar Suriye halkı Araplara karşı pek direnç göstermemiştir.⁴⁷ Dört Halife'den sonra gelen Emevi Devleti Suriye'de büyük imar faaliyetlerinde bulunup, bölgenin gelişmesine yardım etmiştir. Emeviler döneminde Şam başkent olmuştur. Bu Suriye'nin Müslüman Arap kimliğine yönelişini hızlandırmıştır. Emevilerin Abbasiler tarafından ortadan kaldırılmasından sonra bölge önemini yitirmiştir. Abbasilerden sonra bölgede Fatimi hakimiyeti başlamıştır. Onların hakimiyetine de Selçuklular son vermiştir. Türkmenlerin Suriye'ye yerleşmeleri Selçuklular dönemine rastgelmektedir.⁴⁸ Selçuklu egemenliği son bulduktan sonra Suriye'de Suriye Selçuklu Devleti kurulmuştur. Ancak Suriye Selçuklularının egemenliği 1096'da başlayan Haçlı Seferleri dolayısıyla uzun sürmez. Daha sonra Selahaddin Eyyubi, Mısır ve Suriye'yi içine alan güçlü bir devletin temellerini atar. Selahaddin Eyyübi'nin ölümünden sonra kurulan Memluklar, Moğol saldırılarını durdurmuşlardır. Memlukların ilk dönemlerinde ekonomik canlılığını koruyan Suriye 1401'de Halep ve Şam kentlerini yağmalayan Timur ordularının yol açtığı büyük yıkımdan sonra hızla gerileme sürecine girmiştir. 16.yüzyıl başlarında Doğu Anadolu'da üstün olan Osmanlılar ile Memluklar arasında Suriye önemli bir çatışma odağı olmuştur.⁴⁹ Memluklular Moğollar yüzünden zayıf düşmüşler ve güçlerini kaybetmişlerdi. Orduları Osmanlılara göre donanımlı ve güç bakımından daha aşağıydı. Bütün bunlara Yavuz Sultan Selim'in kararlı ve sert politikası da eklenince Ortadoğu'da güç dengesi Osmanlıların lehine döndü.⁵⁰ Osmanlı-Memluk çatışması Yavuz Sultan Selim'in 1516'da Memluk kuvvetlerini yenip Suriye'yi Osmanlı topraklarına katmasıyla son bulmuştur.⁵¹

3.2. Osmanlı Devleti Döneminde Suriye

Osmanlı Devleti diğer bölgelerde olduğu gibi Suriye bölgesini de eyalet(vilayet), sancak, kaza, nahiye ve köy olarak belirli bir idari düzen içerisinde idare etmiştir.⁵²

⁴⁷ **Büyük Larousse**,s.10883.

⁴⁸ Umar,**a.g.e.**,s.3-4.

⁴⁹ Erciyes,**a.g.e.**,s. 40-41.

⁵⁰ Zeine N.Zeine, **Türk—Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu** (İstanbul: Gelenek Yayınları, 2003),s.17.

⁵¹ Erciyes,**a.g.e.**,s. 41.

⁵² Umar, **Osmanlı Yönetiminde ve Fransız Mandası Döneminde Suriye'de Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1938)**, s.12.

Osmanlılar Suriye'yi Şam, Halep, Sayda (sonra Akka) ve Trablusşam eyaletleri olarak dört yönetim birimine bölmüşler ve Memluk emirlerinin yönetimine vermişlerdir.⁵³ Ancak Memluk emirleri ayaklanınca Osmanlı Devleti eyaletlere merkezden vali paşalar göndererek yönetmeye başlamışlardır. Osmanlı İmparatorluğu mevcut idari taksimatta ufak tefek değişiklikler yaparak 18.yüzyıla kadar bölgede yönetimini sürdürmüştür.⁵⁴ 1864'te bölgeyi, Halep ve Dimaşk vilayetleri olarak ikiye ayırmışlardır. 1882'de Suriye'nin baş limanı olan ve ticaretin başlıca merkezi olan Beyrut özel bir vilayet durumuna yükselmiştir.⁵⁵

Suriye'de zaman zaman nüfuzlarını arttıran bazı vali ve liderler isyan etmişlerdir. Şam Valisi Canberdi Gazali, 1527'de isyan etmişse de isyanı bastırılmıştır. 1659'da da Halep Valisi olup güçlenen Abaza Hasan Paşa isyan etmiştir.⁵⁶ Suriye bölgesinin yönetimi bu isyanlardan da anlaşılacağı üzere, Osmanlı Devleti'ne devamlı bir çıbanbaşı olmuştur. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Yarı bağımsız olan Lübnan emirlerinin otoriteleri Suriye içlerine doğru yayılmaktaydı. Osmanlı idarecileri emirlerin yönetim alanını sınırlamak için zaman zaman büyük güçlükler çekmişlerdir. Ayrıca, bölgenin coğrafi ve etnik yapısı da buranın yönetimini güçleştiren etkenler arasındadır. Bölge içinde çeşitli kaynaklardan gelen ve çeşitli dinsel inançlara bağlı insanların yaşaması, bunları bir tek yönetim altına almayı güçleştirmiş, Osmanlı Devletinin iyiden iyiye zayıfladığı devirlerde de yabancı devletlerin bölgeyi kendi etkileri altına almak için yaptıkları çalışmaları kolaylaştırmıştır. Bölgenin merkeze olan uzaklığı Suriye'nin yönetimini zorlaştıran bir diğer etkidir. Bu uzaklık Suriye ve dolaylarının devamlı olarak merkezin denetimi altında tutulmasını engellemiş hatta arasına buraya atanan valilerin bağımsızlık duygularını kamçulamaktan geri kalmamıştır.⁵⁷

⁵³ Erciyas, a.g.e., s.41.

⁵⁴ Hakan Yılmaz, **Türkiye - Suriye İlişkileri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2001), s.10.

⁵⁵ Etere Ross, "Suriye", **İslam Ansiklopedisi**, C.11 (Ankara : Diyanet Vakfı Yayınları, 1998) ,s.63.

⁵⁶ Umar, **Osmanlı Yönetiminde ve Fransız Mandası Döneminde Suriye'de Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1938)**, s.8.

⁵⁷ Ülman, a.g.e., s.4-5.

1789'da Mısır'ı işgal eden Napolyon, Suriye üzerine de yürümüştür. Ancak Akka önünde Cezzar Ahmet Paşa tarafından durdurulmuştur ve Napolyon Suriye'yi terk etmiştir. Ancak daha sonra Mehmet Ali Paşa Mısır'da isyan edip Suriye üzerine yürümüştür ve bölgeyi kontrolü altına almıştır.⁵⁸ Tanzimat Fermanının Hıristiyanlara bazı yeni haklar vermesi ile de Suriye'de isyan ve karışıklar çıkmıştır.⁵⁹ Avrupalı devletler bölgedeki kargaşalıktan yararlanarak etkinliklerini arttırmışlardır.⁶⁰ Bu kışkırtmalar ile Türk Arap ilişkileri 19. yüzyıldan itibaren bozulmaya başlanmıştır.⁶¹

Zaman içerisinde bu gelişmelerle beraber Arap milliyetçiliğinin uyanmaya başladığı görülür. Genel olarak bakarsak, 19. yüzyılda Arap topraklarındaki Türk karşıtı havanın ve Arap milliyetçiliğinin uyanışının çok çeşitli nedenleri vardır. Osmanlı yönetimindeki bozulmasındaki hızlanması, Batı eğitiminin etkisi, Batı siyasal fikirlerinin Araplara sızması, ticaret etkileşimi ve yurtdışına seyahatler, Ortadoğu insanları arasında yavaş yavaş milliyetçi bir uyanışı başlattı.⁶²

Arap milliyetçiliği uyanırken, dilin çok önemli bir yere sahip olduğunu görüyoruz. Arap dili güçlü bir dildir. Araplar dilleri sayesinde yüzyıllar boyu başka uluslar üzerinde dil ve kültür üstünlüğü kurmuşlardır.⁶³ Arap dili, kabile döneminden 20. y.y.'a kadar temel yapılarını olduğu gibi korumuştur. Çok çeşitli ulusal ve bölgesel kültürler bu dille yazılmış ve onda ifadesini bulmuştur.⁶⁴ Araplar, her zaman için dillerinin şuurunda olmuşlar ve onunla gurur duymuşlardır. Zaten İslam tarihinde ve gerçekte onun temel yapısında Arapların özel bir yeri olmuştur.⁶⁵ Arap milliyetçiliği de Arap dilinden güç almıştır. Arap milliyetçileri, bir milletin varlığını devam ettirmesini dile bağlamışlardır. 1870'lerde Arap

⁵⁸ Umar, **a.g.e.**, s.6.

⁵⁹ Yavuz, **a.g.e.**, s.10.

⁶⁰ Erciyas, **a.g.e.**, s.43.

⁶¹ Umar, **a.g.e.**, s.7.

⁶² Zeine, **a.g.e.**, s.41.

⁶³ Niyazi Berkes, **Arap Dünyasında İslamiyet, Milliyetçilik, Sosyalizm** (İstanbul : Köprü Yayınları, 1969), s.9.

⁶⁴ Enver Abd-El Malik, **Filistin Sorunu ve Arap Birliği** (İstanbul : Altın Kitaplar, 1992), s.9.

⁶⁵ Albert Hourani, **Çağdaş Arap Düşüncesi** (İstanbul : İnsan Yayınları, 2000), s.270.

milliyetçiliği oluşurken, Arapça yazılmış klasik edebi eserlere büyük bir yönelim oldu.⁶⁶ Araplarda milliyetçilik bilinci uyanmaya başladıkça Arap edebiyatı ve İslam tarihine yönelik araştırmaların arttığı da görülmektedir. Zamanla Arap tarihinin şanlı devirlerine özlem ile siyasi bir uyanışın doğduğuna şahit olunmaktadır.⁶⁷ Sonuç olarak Arap milliyetçiliğinin güç aldığı kaynaklar Arap dili, tarihi ve şartlara göre dini olmuştur.⁶⁸ 19.y.y. ilk yarısı boyunca Türklerle Araplar arasında farklılık bilincinin geliştiğini gösteren bazı işaretler vardır. Bununla beraber açık Arap milliyetçiliği 19. y.y.'ın sonlarına kadar siyasi hedefleri olan ve önemli bir hareket olarak ortaya çıkmamıştır.

Gelişen Arap milliyetçiliği genelde Osmanlı Devleti'ne düşmanca tavır almıştır. Zaten Arap milliyetçiliğinin doğuşunda anti-Türklük önemli rol oynar.⁶⁹ Aslında Osmanlı yönetimi altında yaşayan Araplar kültürel varlıklarını istedikleri gibi devam ettirdiler. Böylelikle Araplıklarını kaybetmemişlerdi.⁷⁰ Yani Osmanlı devleti bir asimilasyon politikası gütmemiştir. Hatta Osmanlı idaresi Arap dünyasını ve İslam'ı dört yüzyıl boyunca yabancıların tecavüzlerinden korumuştur. Araplar, devletin iç yönetiminde çok fazla güç sahibi olmuştur.⁷¹ Pek çok Arap Osmanlı Devleti'nin çok önemli ve etkili pozisyonlarında hizmet vermiştir.⁷²

Suriye aynı zaman da 1850'lerden itibaren Arap dünyasının önemli bir entelektüel merkezi olmuştur.⁷³ Ancak Suriye'de milliyetçilik gelişirken Müslümanlardan öte Hristiyanların etkili olduğu dikkati çekmektedir.⁷⁴ Zira Suriye'de yaşayan Hristiyanlar arasında kültürel bir uyanış ve arayış yaşanmaktaydı. Bu gelişmede Roma Katolik misyonerlerinin rolü büyüktür. Başlangıçta apolitik olarak, Arap dilinin modernleştirilmesi

⁶⁶ Umar, **Osmanlı Yönetiminde ve Fransız Mandası Döneminde Suriye'de Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1938)**, s.18.

⁶⁷ Ömer Kürkçüoğlu, **Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası (1945-1970)** (Ankara, Sevinç Yayınevi,1979, s.14.

⁶⁸ Umar, **Osmanlı Yönetiminde ve Fransız Mandası Döneminde Suriye'de Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1938)**, s.18.

⁶⁹ Sabit Duman, "Suriye'de Baas Partisi'nin İdeolojik Temelleri", **Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu** (Elazığ : 2000) s.273-274.

⁷⁰ Umar, **Osmanlı Yönetiminde ve Fransız Mandası Döneminde Suriye'de Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1938)**, s.34.

⁷¹ Zeine, **a.g.e.**,s.20-21.

⁷² **Aynı**, s.24.

⁷³ Duman, **a.g.m.**, s. 273

⁷⁴ Hourani, **a.g.e.**,s. 272.

amacıyla, seküler temelde sınırlı bir hareket olarak oluşan Arap milliyetçiliği daha sonra değişmiştir.⁷⁵ Araplar giderek kendilerini Arap milliyetçiliğine götürecek adımlar atmışlardır.⁷⁶

Fransa Osmanlı idaresi altındaki Suriye ve Lübnan'ın gençleri arasında milliyetçilik fikirlerini yaymakta çeşitli yollar denemiştir.⁷⁷ İlk olarak, Fransız misyonerleri Suriye'de okullar açmışlardır. Bu okullar Arap bağımsızlık hareketinin ilk kaynağı olmuştur.⁷⁸ Fransızlar, aynı zamanda Suriye'de kamu hizmetlerinin yetersizliğinden yararlanıp demiryolları yapmışlar ve ekonomik imkanlar sağlamışlardır. Bunun sonucunda da bölge halkının Fransızlara karşı eğilimi artmıştır.⁷⁹ Osmanlı Devleti ise Avrupa'nın Arap topraklarına yönelmesi karşısında etkili bir tedbir alamamıştır.⁸⁰

Suriyeli aydınlar Arap tarihi, dili ve edebiyatı üzerine yaptıkları çalışmalarla Arap milliyetçiliğinin oluşumuna katkıda bulunmuşlardır. Ayrıca bazı Suriyeliler açıkça idari reform isteyip, Osmanlı idaresinin adem-i merkezîyetçi bir yapıya bürünmesini talep ederek siyasi faaliyetlere girmişlerdir.⁸¹ Aslında 19. yüzyılda henüz bir Arap sorunu mevcut değilken,⁸² Arap topraklarında Türk karşıtı hareketin ivme kazanması II. Abdülhamit döneminde olmuştur.⁸³ II. Abdülhamit döneminde Araplarla Türkler arasında süregelen güvensizlikler artmıştır. Arap topraklarında gittikçe büyüyen bir memnuniyetsizlik vardı. II. Abdülhamit'in sert yönetimine karşı en güçlü tepki Suriye vilayetlerinden geldi. II. Abdülhamit, vilayetlerin gittikçe merkezden uzaklaştıklarını fark ederek İstanbul'un vilayetler üzerindeki kontrolünü sıkılaştırmıştır.⁸⁴ II. Abdülhamit ilk

⁷⁵ Sabahatin Şen, **Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım** (İstanbul: Birey Yayınları, 2004),s.36-39.

⁷⁶ Aynı, s.274.

⁷⁷ Berkes, **a.g.e.**,s. 33.

⁷⁸ Umar, **Osmanlı Yönetiminde ve Fransız Mandası Döneminde Suriye'de Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1938)**, s.19-20.

⁷⁹ Yılmaz, **a.g.e.**,s 10.

⁸⁰ Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s.10.

⁸¹ Mehmet Akif Okur, "Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye",**Ortadoğu Siyasetinde Suriye** (Ankara : Platin Yayınları, 2004), s.3.

⁸² Zeine, **a.g.e.**, s.41.

⁸³ Aynı, s.51.

⁸⁴ Aynı, s.54,58.

olarak Arapları kazanmaya çalıştı.⁸⁵ II.Abdülhamit, bölgede yabancı okulların etkisini kırmak için okullar açtı. Ancak misyoner okullarının etkisini kıramadı.⁸⁶ Padişah Arap milliyetçilik hareketine karşı tüm Müslümanları halife etrafında bir İslam birliği içinde toplamaya çalışmıştır. Bu düşünceye “Panislamizm” denmektedir.⁸⁷ Ancak Arapların uyanışı ile artık siyasi pasiflik yerini siyasi aktifliğe bırakıyordu. Böylece, Panislamizm değil, Pan-Arabizm fikri geliyordu.⁸⁸ II. Abdülhamit’in aldığı tüm tedbirlere ve girişimlerine rağmen Arap milliyetçiliği önlenemedi.⁸⁹

Arap ulusal hareketi Mısır’da düşünsel yönden gelişmiş, Suriye’de teşkilatlanmış ve Hicaz’da askeri harekete dönüşmüştür.⁹⁰ Arap milliyetçiliği tepki yoluyla ve adım adım açığa çıkmıştır.⁹¹ Araplar, II. Meşrutiyet’le beraber artık Osmanlı Devleti’nin dağılma safhasına girdiğini de görmüşlerdi.⁹² 1908 yılı, hem Türk milliyetçiliği hem de Arap milliyetçiliği bakımından bir dönüm noktası olmuştur. Türk milliyetçiliğinin bu tarihlerden itibaren hız kazanması, Arap milliyetçiliği üzerinde de hızlandırıcı etki yapmıştır.⁹³ Şöyle ki; Türk milliyetçiliği yönündeki gelişmeler, hem Arap milliyetçilerine örnek olmuş hem de Araplarda Türklerin artık kendilerini “gözden çıkardıkları” hissine neden olmuştur.⁹⁴ Meşrutiyetin ilanı ile birlikte anayasanın sağlamış olduğu serbest ortamdan yararlanan Arap milliyetçileri basın yoluyla ayrılıkçı fikirlerini daha da hızlı bir şekilde yaymaya başladılar. Bu tür yayınlar çoğunlukta İngiltere ve Fransa tarafından destekleniyordu. Bu yayınların yanı sıra resmi ve gayri resmi olarak birçok Arap kültür cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyetler aslında birer siyasi propaganda merkeziydi⁹⁵ ve Arap bağımsızlık

⁸⁵ Umar, **Osmanlı Yönetiminde ve Fransız Mandası Döneminde Suriye’de Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1938)**, s.115.

⁸⁶ Umar, **a.g.e.**, s.7.

⁸⁷ Umar, **Osmanlı Yönetiminde ve Fransız Mandası Döneminde Suriye’de Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1938)**, s.115.

⁸⁸ Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s.14.

⁸⁹ Umar, **Osmanlı Yönetiminde ve Fransız Mandası Döneminde Suriye’de Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1938)**, s.123.

⁹⁰ Bilge, **a.g.e.**,s. 123.

⁹¹ Albert Hourani, **Arap Hakları Tarihi** (İstanbul: İletişim Yayınları,1997), s. 364.

⁹² Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşı (1948-1988)** (İstanbul : Türkiye İş Bankası Yayınları, 1991),s.28.

⁹³ Ömer Kürkçüoğlu, **Osmanlı Devleti’ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918)** (Ankara : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları,1982), s.3

⁹⁴ **Aynı**, s.16.

⁹⁵ Umar,**a.g.e.**,s.7-8.

hareketinin ve daha sonra kurulan modern Arap devletlerinin fikri yapılarının oluşumun da önemli bir yere sahiptir. Arap bağımsızlık hareketi fikrinin en iyi işlendiği alanlar bu cemiyetler olmuştur.⁹⁶ Bu cemiyetlerin kurucuları ve üyelerinin çoğu Arap menşeli subaylar ve Osmanlı Meclis-i Mebusanı'ndaki Arap milletvekilleri idi.⁹⁷ Bu Arap milliyetçileri gazetelerin yanısıra faaliyetlerini beyannamelerle de sürdürmüşlerdir. Bu beyannameler de Türk idaresinin kötülüğünden, şanlı geçmişi olan Arap milletinin varlığından ve bağımsızlığından bahsediliyordu⁹⁸ ve Türkleri Arap topraklarından atmaya ve böylelikle de Arapları Türk despotizminin kötülüklerinden kurtarmaya teşvik ediyordu. Bu afişler özellikle Şam, Sayda, Trablusgarb ve Beyrut'taki konsoloslukların duvarlarına asılıyordu. Bunlar 19 y.y.'ın sonlarında Arapların isteklerinin ilk aleni dışa vurumuydu.⁹⁹ II. Meşrutiyet döneminde Arapların istekleri devam etti. II. Meşrutiyetle İttihat ve Terakki'nin yönetiminde etkin olması Türk-Arap ilişkilerini büyük sıkıntıya soktu ve ilişkiler belirgin bir değişim geçirdi. Araplar reform taleplerini sürdürdüler, ancak bu reformların ana konusu artık kendi vilayetlerinin özerkliği idi.¹⁰⁰ İttihatçıların Türkçü politikalarına karşı bir tepki görülmektedir.¹⁰¹ İttihat ve Terakki felsefesinin Türkçülük unsurları, Arap milliyetçilerini rahatsız etmiştir. Bu özellikle de Suriye'de tepki yaratıyordu.¹⁰²

1910 ve 1911 yıllarında, Suriye ve Arap Yarımadasında huzursuzluk görülmekteydi. Ayaklanmalar merkezi denetimlere tepki olarak yerel liderler tarafından kışkırtılmaktaydı.¹⁰³ İttihatçılar da, Arapları elde tutabilmek için Mekke Emiri Şerif Hüseyin'e imtiyazlar tanımıştır. Fakat Arap milliyetçileri Suriye ve Irak'ta yerel özerklik kurulması için gösterilere devam ettiler ve 1913 Haziranında Paris'te bir Arap Kongresi topladılar. Kongrenin toplanmasında Arap bağımsızlık cemiyetlerinin tek başına amaçlarına ulaşamayacaklarını anlayarak, amaçlarını birleştirmek için böyle bir yolu

⁹⁶ Umar, **Osmanlı Yönetiminde ve Fransız Mandası Döneminde Suriye'de Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1938)**, s.69.

⁹⁷ Süleyman Kocabaş, **Tarihte ve Günümüzde Türkiye'yi Parçalama ve Paylaşma Planları** (İstanbul : Vatan Yayınları, 1999),s. 293.

⁹⁸ Umar, **Osmanlı Yönetiminde ve Fransız Mandası Döneminde Suriye'de Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1938)**, s.57.

⁹⁹ Zene, **a.g.e.**, s.61.

¹⁰⁰ **Aynı**, s.77.

¹⁰¹ İlhan Arsel, **Arap Milliyetçiliği ve Türkler** (İstanbul : Remzi Kitabevi, 1977), s.461-462.

¹⁰² Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s.19.

¹⁰³ Hasan Kayalı, **Jön Türkler ve Araplar, Osmanlılık** (İstanbul : Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003), s. 120-121.

seçmeleri etkili oldu.¹⁰⁴ Kongrede, adem-i merkeziyet temelindeki reformlara olan ihtiyaç vurgulandı. Henüz Osmanlı Devleti'nden ayrılma konusunda bir talep yoktu.¹⁰⁵ İttihat ve Terakki yönetimi kongreyi pek önemsemekle birlikte, Fransız topraklarında Arapların gösteriye girişmelerinden ve Fransızların Suriye'ye müdahalesinden çekinmekteydiler.¹⁰⁶

Osmanlı Devleti'nin giderek güçsüzleştiğini gören Arap milliyetçileri arasında bağımsız olma akımı gittikçe kuvvetlenmeye başlamıştır.¹⁰⁷ I. Dünya Savaşıyla beraber de Arap dünyasında bağımsızlık faaliyetleri birdenbire hızlanmıştır. Fakat Arap milliyetçiliği henüz tüm Arap dünyasını kapsayan bir organizasyondan yoksundur.¹⁰⁸ Arap milliyetçilerinin, I.Dünya Savaşı'ndan önce başlayan teşkilatlanması faydasını I. Dünya Savaşında gösterecektir. İngiltere, I. Dünya Savaşı öncesi Hicaz Emiri Şerif Hüseyin'e "Büyük Arap Krallığı"nın kurulmasını vaat ederek Arapları Osmanlılara karşı İngiliz kuvvetlerine yardım etmeleri hususunda ikna etti.¹⁰⁹ Zaten Şerif Hüseyin'in amacı da Osmanlı Devleti'nin bütün Arap eyaletlerinde yaşayan Arapların bağımsızlığı için İngiltere'nin yardımını sağlamaktı.¹¹⁰ Arap toprakları, Fransa ve İngiltere'yi fazlasıyla ilgilendiriyordu.¹¹¹ Çünkü Suriye, 19. yüzyılda Avrupa ülkelerinin sömürgeci yayılmaları bakımından çok önemli bir yerde bulunmaktadır. Burasını egemenliği altında tutan kuvvetli bir devlet, bütün Hint yolunu denetleyebilirdi.¹¹² Bu çıkarlar doğrultusunda I. Dünya Savaşı'nın gelişimini kendi lehinde gören İngiltere, Fransa ve Rusya imzaladıkları Sykes-Picot Antlaşması ile Ortadoğu'yu paylaştılar.¹¹³ 16 Mayıs 1916 tarihli Sykes- Picot Antlaşması I. Dünya Savaşındaki gizli antlaşmalar içerisinde en önemlisidir ve Ortadoğu'ya ilişkin olmalıdır. İngiltere, Osmanlılara karşı desteklerini sağlamak için Siyonistler ve Mekke emiri Şerif Hüseyin ile de anlaşmaya çalışıyordu. Siyonistlere

¹⁰⁴ Umar, **Osmanlı Yönetiminde ve Fransız Mandası Döneminde Suriye'de Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1938)**, s.156.

¹⁰⁵ Zeine, **a.g.e.**, s.93.

¹⁰⁶ Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki(1908-1914)** (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1995), s. 170.

¹⁰⁷ Berkes, **a.g.e.**,s.13.

¹⁰⁸ Armaoğlu, **a.g.e.**,s. 28.

¹⁰⁹ Yılmaz, **a.g.e.**,s10.

¹¹⁰ Mansfield,**a.g.e.**, s. 54.

¹¹¹ Paul C. Helmeich, **Sevr Entrikaları** (İstanbul: Sabah Yayınları, 1996), s. 37.

¹¹² Ülman, **a.g.e.**,s.8.

¹¹³ Yılmaz, **a.g.e.**,s10.; Antlaşma gizli olduğu için Türkler ve Araplar bundan habersizdi.Türkler ve Araplar bu antlaşmadan Bolşevik Hükümetinin Çarlık Rusyası'nın gizli belgelerini açıklamaları sonucu haberdar olmuşlardır.(Kocabaş, **a.g.e.**, s.317.)

Filistin’de bir yurt, Şerif Hüseyin’e de Arap milliyetçi emellerinin gerçekleştirilmesini vaat ediliyordu. Fransa ise bu süreçte kendi egemenlik emellerinin feda edilmemesini gözetiyordu. Anlaşma maddelerine göre İngiltere Bağdat’tan Basra Körfezine kadar güney Irak’ı, Filistin’de de Hayfa ve Akka limanlarını alacaktı. Fransa ise Suriye’nin kıyı kesimini, Adana vilayetini ve Kilikya’nın tümünü alıyordu. Bu antlaşmayla Arap liderlerine yapılan vaatler Suriye’dekilerden çok Arabistan’daki liderleri kapsamaktaydı.¹¹⁴ Sonuç olarak gizli yapılan bu antlaşma ile Suriye bölgesi Fransız nüfuz sahası olarak tanınmıştı. İngiltere kendi nüfuz sahası ile Rusya arasında tampon bir bölge oluşturmak gayesi ile bu bölgenin Fransa’ya verilmesini kabul etmişti.¹¹⁵ Fakat savaş öncesinde Ortadoğu’da bir Fransız-İngiliz sürtüşmesini engellemek için kağıda dökülen Sykes-Picot Antlaşması, bu kez iki güç arasında sürtüşme çıkmasına yarayacak gibi görünüyordu.¹¹⁶ Çünkü Arap vilayetlerinin geleceği oldukça muğlaklı.¹¹⁷

Suriye’ye geçici bağımsızlık imkanı veren gelişmeler ise İngiltere tarafından başlamıştır. I. Dünya Savaşı sırasında Arapların desteğini alan ve Ortadoğu’da Fransa’ya karşı konumunu güçlendirmek isteyen İngiltere Şerif Hüseyin’le irtibata geçerek, ona çıkartacağı isyan karşısında bağımsızlık sözü vermiştir. Bunun üzerine Şerif Hüseyin 1916’da Hicaz’daki kabilelerle beraber Türklere karşı isyan etmiştir.¹¹⁸ I. Dünya Savaşı sonlarında, Hicaz’da oluşturulan ve Şerif Hüseyin’in oğlu Faysal’ın komutasına verilen bir Arap ordusunun desteklediği İngilizler, Kasım 1918’de Suriye’yi ele geçirmiştir. Savaş sonrası Şam’da başında Faysal’ın bulunduğu bir askeri yönetim kurulmuştur.¹¹⁹ Şam’da kurulan bu Arap Hükümeti, Osmanlı’ya karşı ayaklanarak İngiltere ve Fransa’nın yanında savaşa katılan Arap milliyetçilerinin açık bir başarısı gibi görünmekteydi.¹²⁰ İtilaf

¹¹⁴ Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C.II (İstanbul: E Yayınları, 1983) s. 384-385.

¹¹⁵ Yaşar Akbıyık, **Milli Mücadele’de Güney Cephesi Maraş** (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,1999),s.48.

¹¹⁶ Helmeich,, **a.g.e.**, s.38.; Daha sonra Lord Curzon bu antlaşmanın kesinlikle uygulanamaz olduğunu söylemiştir. Lord George’de bu antlaşmanın “her bakımdan budalaca bir düzenleme “olduğunu belirtmiştir. (David Fromkin, **Barışa Son Veren Barış**, İstanbul : Sabah Yayınları, 1994),s.341-342.

¹¹⁷ Kayalı, **a.g.e.**,s. 229.

¹¹⁸ Okur,**a.g.m.**,s.4-5.

¹¹⁹ Umar, **Osmanlı Yönetiminde ve Fransız Mandası Döneminde Suriye’de Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1938)** s.373.

¹²⁰ Serhan Ada, **Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)** (İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005),s.26.

Devletlerinin Arapları Türklerden kurtarma ve onlara bağımsızlık verme vaatleri Şerif Hüseyin'in önderliğinde isyana dönüşmüştür.¹²¹ Şerif Hüseyin'in Arap bağımsızlık hareketinde rolü çok büyüktür çünkü onun isyanıyla hareket fiiliyata geçmiştir.¹²² Faysal'ın Şam'da kurduğu bu yönetimden sonra 1919 ortalarında toplanan ilk büyük Suriye Genel Kongresi'nde bugün Suriye, Lübnan, Ürdün ve İsrail'in bulunduğu toprakları içeren tam bağımsız Büyük Suriye Devleti kurmak isteği ortaya çıkmıştır.¹²³ 1920 Martında toplanan II. Suriye Genel Kongresi Suriye, Lübnan ve Filistin'i kapsamak üzere "doğal" sınırları içinde ve Faysal'ın hükümdarlığı altında tümüyle bağımsız olduğunu ilan eden bir karar aldı.¹²⁴ Ancak gelişmeler Suriye milliyetçilerinin istediği gibi olmamıştır. Fransızlar 26 Temmuz 1920'de Suriye'yi işgal ederek Faysal'ı sürgüne gönderdiler.¹²⁵ Emir Faysal yenilgiye uğratıldıktan sonra milliyetçi örgütler dağıtılmış ve Suriye dışına kaçan önderlerin gıyaplarında idam cezaları verilmiştir.¹²⁶ Sonuç itibariyle Savaş sırasında Batılı Devletlerin bağımsızlık vaatlerine kanan Suriye, büyük bir aldatma sonucunda dört küçük devlet (Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin) halinde bölünmüştür.¹²⁷ I. Dünya Savaş'ından sonra imzalanan ve Türkiye tarafından kabul edilmeyen Sevr Barış Antlaşması'nın 94. maddesinde bu bölge, "kendi başına yaşayacak duruma gelinceye kadar bir mandataire'in öğütleri ve yardımı yönetimlerine yön vermek koşuluyla Milletler Cemiyeti Misakının 22. Maddesinin 4. paragrafı uyarınca, Suriye ve Mezopotamya'nın bağımsız devlet olarak geçici tanınmaları" konusunda karara varılmıştır.¹²⁸

Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeden çekilmesiyle Arapların yaklaşık dört yüzyıldır içinde yaşadığı siyasi düzen bütünlüğünü yitirerek parçalanmıştı.¹²⁹ Türklerin kendi ulusal kimliklerini aradıkları sıralarda Osmanlı İmparatorluğu'nun İslami birliğinin

¹²¹ Zeine, a.g.e., s.127.

¹²² Umar, **Osmanlı Yönetiminde ve Fransız Mandası Döneminde Suriye'de Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1938)** s.191.

¹²³ David Fromkin, a.g.e., s.434.

¹²⁴ Kasalak, a.g.m., s. 78.

¹²⁵ Şen, a.g.e., s. 88.

¹²⁶ Ada, a.g.e., s.76.

¹²⁷ Erdem, a.g.e., s.43.

¹²⁸ Seha L.Meray ve Osman Olcay, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri** (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1979, s. 75 ; aynı antlaşmanın 94. maddesinde tanımlanan sınır çizgisini toprak üzerinde saptamak üzere, bir Komisyon kurulacaktır. Bu komisyon , Fransa, İngiltere Ve İtalya'nın her birince atanacak üç üye ile, Türkiye'nin atayacağı bir üyeden oluşacaktır.

¹²⁹ Şen, a.g.e., s.69.

temelleri de yıkılmış, Arap milliyetçi hareketi, çöküşü hızlandıracak biçimde artmıştır.¹³⁰ 1918 sonu Türk-Arap çatışması da böylece fiilen sona ermiştir. Bu tarihten sonra, Araplar bağımsızlıklarını elde etmek için Batılı devletlerle mücadeleye girişirken Türklerde kendi bağımsızlıklarını kaybetmemek için hem Osmanlı Hükümeti'ne, hem de Batılı devletlere karşı mücadele edeceklerdir. Bu durum, Türklerle Arapların yollarının adeta yeniden birleşmesi demektir.¹³¹

3.3 . Fransız Mandası altında Suriye

I. Dünya Savaşı'nın sonunda Osmanlı Devleti'nin dağılmasıyla, Ortadoğu'da meydana gelen güçler dengesindeki boşluğu doldurmak isteyen devletlerden biri Fransa idi.¹³² I. Dünya Savaşı'nın başladığı 1914'ten Milletler Cemiyeti'nin Fransa'ya Suriye üzerinde manda yönetimi verdiği 24 Temmuz 1922'ye kadar bölge birçok gelişmeye sahne olmuştu. Suriyeli Araplar çok kısa bir süre için bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bağımsızlığa giden yolda en önemli itici güç Arap milliyetçiliğinin uyanışı olmuştur. Fransa da bir yandan bölgeyle bağlarını milliyetçilere verdikleri destekle güçlendiriyor, bir yandan da milliyetçiliğin dozunu ayarlamaya çalışıyordu. Fransa idari reform ve adem-i merkezîyetçi talepleri teşvik eden örgütler aracılığıyla halkta Fransa'ya yönelik sempatiyi arttırmaya çalışıyordu.¹³³ Fransa yönetimi kontrolüne alır almaz buradaki idari düzenlemelerin tümünü kendi menfaatleri doğrultusunda yapmıştır. Bunun gerçekleşmesi için öncelikle Arap bağımsızlık taraftarları oyalanıp güçlenmeleri engellenmiştir.¹³⁴ Ayrıca Fransa mandası altında, Arap milliyetçiliğinin yükselişini engellemek veya bunu bastırmak için mezhep bağlarını bilinçli olarak körükledi. Öte yandan, dini ve milli farklılıklar ile özellikler, azınlıkların yerel nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu yerlere özerklik statüsü verilmesiyle kamçılandı.¹³⁵

¹³⁰ Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, **a.g.e.**, s. 372.

¹³¹ Kürkcüoğlu, **a.g.e.**, s.3.

¹³² Uçarol, **a.g.e.**, s.551.

¹³³ Okur, **a.g.m.**, s.4-5.

¹³⁴ Umar, **Osmanlı Yönetiminde ve Fransız Mandası Döneminde Suriye'de Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1938)** s.374.

¹³⁵ Dam, **a.g.e.**, s.21.

Fransa'nın Suriye'deki manda idaresi genel olarak üç döneme ayrılır;

- 1920-1926 yılları arasındaki dönem, anlaşmazlık ve çatışmanın dorukta olduğu bir dönemdir.
- 1926-1936 yılları arasındaki dönem, Fransa'nın ulusal talepleri ve milliyetçileri biraz daha olumlu bir anlayışla karşıladığı ve görüşmelerin başladığı dönem.
- 1936-1946 yılları arasındaki son dönem ise, Fransız manda idaresini sona erdirecek ve böylece Suriye'yi bağımsızlığa götürecektir sürecin yaşandığı dönem.¹³⁶

Fransa'nın Suriye'de egemenliğini kurma sürecinde başlangıçta uyguladığı politika “*böl ve yönet*” şeklinde tanımlanabilir. Bu politikayı uygulamasında Suriye'nin toplumsal yapısı da etkili olmuştur. Çünkü Ortadoğu'da en fazla etnik nüfusa sahip olan ülke Suriye'dir.¹³⁷ Fransızlar bu böl ve yönet politikasının bir parçası olarak Aleviler, Dürziler Kürtler, Çerkezler ve diğer azınlıklardan oluşan özel birlikler kurdular. Dini ve etnik azınlıklar arası anlaşmazlıklar ve iç çatışmalar Fransızların bir aşiret reisini bir başkasına karşı kullanmasıyla daha da artmıştır.¹³⁸

Fransa'nın Suriye'yi parçalamaktaki amacı kuşkusuz yönetimi kolaylaştırmaktı. Böylece ülke dinsel ve etnik azınlıklardan oluşan dört bölgeye ayrılmıştı.¹³⁹ Fransızlar bu politikalarını, Milletler Cemiyeti'nin onayından geçirdikleri kararlar, Suriye'de Dürzilerin ve Alevilerin çoğunlukta olduğu iki bölge dışında kendi subay ve memurlarının denetiminde Şam'a bağlı yönetim oluşturarak uygulamışlardır.¹⁴⁰ Fransa, Eylül 1920'de Halep, Şam, İskenderun ve Alevi bölgelerinden oluşan “Suriye Devletler Birliği”ni kurdu.¹⁴¹ Fransa'nın bölerek yönetme politikalarına milliyetçi Arap önderleri baştan

¹³⁶ Şen, a.g.e.,s. 88.

¹³⁷ Şen, a.g.e.,s. 88.

¹³⁸ Dam, a.g.e., s.22.

¹³⁹ Mansfield, a.g.e., s. 95.

¹⁴⁰ Erciyes,a.g.e.,s.43.

¹⁴¹ Yılmaz,a.g.e.,s.11.

itibaren karşı çıktılar. Onlara göre, yalnız Suriye değil, Lübnan ve Filistin de ayrılmaz bir bütündür. Zaten Fransa Arap milliyetçilerinin tepkisi nedeniyle, Suriye mandasında uzun süre düzeni sağlayamamıştır.¹⁴²

Fransızların ülkeyi parçalamaları nedeniyle Suriyeli milliyetçiler için en acil ve temel mesele Suriye'nin bütünlüğünün sağlanması olmuştur. Sonuçta Arap milliyetçilerinin çabasıyla 1925'te Halep ve Şam vilayetleri "Suriye Devleti" adıyla birleştirilmiştir.¹⁴³

Suriye'deki milliyetçiler, 1926 sonbaharında yeni Yüksek Komiser M. Ponsot'a bir memorandum sunarak; genel af ilan edilmesi, seçim ve anayasanın yapılması, Suriye birliğinin sağlanması ve ulusal ordunun organize edilmesini istemişlerdir. Ponsot 1927 yılında bu istekleri kabul ettiğini bildirmiştir. 1928 yılında seçimler yapıldı ve meclis açıldı.¹⁴⁴ 1930 yılında da Fransa Yüksek Komiseri Suriye'de bir anayasa ilan etti. Böylelikle Suriye'de parlamenter bir rejim kurulmakta ancak güvenlik ve dışişleri konularında denetim yine Fransa'nın elinde kalmaktaydı.¹⁴⁵

Fransa'nın baskıcı yönetimine rağmen milliyetçilik akımları bölgede gittikçe güçlenmiştir.¹⁴⁶ Halkın Suriye'nin bağımsız olması için yürüyüşler yaparak isteklerinin dile getirdikleri görülmektedir.¹⁴⁷ Zaman zaman Suriye Meclisinde de Fransa'ya karşı çıkışlar görülmektedir. Suriye Meclisi bağımsızlık için gerekirse hayatlarını feda edebileceklerini söyleyerek, Fransa'ya karşı hoşnutsuzluklarını dile getirmişlerdir.¹⁴⁸ 1936 yılına kadar geçen süre içerisinde Fransızların Suriye yönetimine ve halka olan baskıları

¹⁴² Ada, **a.g.e.**,s.76.

¹⁴³ Okur, **a.g.m.**, s.20.

¹⁴⁴ DoğanŞentürk, **Suriye Baas Partisi ve Birleşik Arap Cumhuriyeti**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2002), s.10.

¹⁴⁵ Mansfield, **a.g.e.**, s. 95.

¹⁴⁶ Yılmaz,**a.g.e.**,s.11.

¹⁴⁷ **CUMHURİYET**,(9 Ocak 1938).

¹⁴⁸ **CUMHURİYET**,(2 Ocak 1939).

nedeniyle birçok olumsuzluk ve kargaşalıklar ortaya çıkmıştır. Buna karşılık Milliyetçiler de hükümet üzerindeki baskılarını arttırmışlardır. 1936 yılında halkın mücadelesi daha da şiddetlendi.¹⁴⁹ Bunun üzerine Fransa bölgede iki askeri güç bulundurmak koşuluyla Suriye'nin bağımsızlığını tanıyan anlaşmayı Eylül 1936'da imzalamıştır.¹⁵⁰ Bu antlaşma uyarınca ülkenin dışişleri konusunda Fransa-Suriye danışmanlığına başvurulacak ve Fransa Suriye'de iki askeri üs bulundurabilecekti.¹⁵¹ Fransa'nın 1936'da Visnot Antlaşması ile 3 yıllık geçici süre sonunda Suriye'ye tam bağımsızlığını vermeyi uygun görmesi, Hatay sorununu gündeme getirmiştir.¹⁵² Ancak Hatay sorunu Türkiye lehine çözümlenince Suriye'de Fransa'nın milli çıkarları iyi koruyamadığını düşünen halk, hükümeti hedef alan gösteriler yapmış, ülkede kargaşa çıkmıştır.¹⁵³

II. Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından ise Suriye'nin bağımsızlık süreci hızlanmıştır. II. Dünya Savaşı başlarında Suriye Almanya yanlısı olan Vicy Hükümeti'nin denetimine geçmiştir. Ancak Mayıs 1941'de ortak hareket düzenleyen İngiltere ve Fransa Suriye'yi tekrar ele geçirmiştir.¹⁵⁴ Bu hareketin ardından Fransız kuvvetleri başkanı General Catroux Suriye'nin bağımsızlığını ilan etmiştir.¹⁵⁵ Suriye, ABD ve Rusya tarafından bağımsız bir ülke olarak kabul edilmesine rağmen gerçekte 1945 yılına kadar bağımsız olamamıştır. 1945 seçimleri sonunda Şükrü El-Kuvvetli cumhurbaşkanlığına getirilmiştir. Milletler Cemiyeti güvenlik görüşmelerinin ardından İngiltere ve Fransa, Suriye ve Lübnan'dan aynı anda çekilmek konusunda anlaşmaya varılmış ve 12 Nisan 1946'da Suriye tam bağımsız bir devlet haline gelmiştir.¹⁵⁶ 15 Nisan 1946'da bütün Fransız kuvvetleri Suriye'yi terk etmişlerdir.¹⁵⁷ Bu çekilişin ardından Fransa I.Dünya Savaşı'nın sonunda Ortadoğu'da sağladığı etkisini ve çıkarlarını büyük ölçüde kaybetmiştir.¹⁵⁸

¹⁴⁹ Umar, **Osmanlı Yönetiminde ve Fransız Mandası Döneminde Suriye'de Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1938)** s.416.

¹⁵⁰ Yılmaz, **a.g.e.**, s.11.

¹⁵¹ Mansfield, **a.g.e.**, s.96.

¹⁵² Yılmaz, **a.g.e.**, s.11.

¹⁵³ Okur, **a.g.m.**, s.25.

¹⁵⁴ Erciyes, **a.g.e.**, s.43-44.

¹⁵⁵ **CUMHURİYET**, (29 Eylül 1941).

¹⁵⁶ Erciyes, **a.g.e.**, s.44.

¹⁵⁷ Okur, **a.g.m.**, s.29.

¹⁵⁸ Uçarol, **a.g.e.**, s.552.

4. SURİYE'DE BAĞIMSIZLIK SONRASI YAŞANAN GELİŞMELER

Fransa'nın geri çekilmesi ile Suriye tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Ancak bağımsızlık dönemi, Fransa işgali sırasında ertelenen tüm ayrılıkları gün yüzüne çıkarmıştır ve ülkeyi bu çıkar grupları arasındaki savaşın içine sürüklemiştir.¹⁵⁹ Birbirinden farklı pek çok toplumsal gruptan oluşan Suriye, bağımsızlıkla birlikte, bünyesinde barındırdığı potansiyel tehlikelerle de yüz yüze kalmış oldu. Diğer tüm eski batı sömürgelerinde olduğu gibi Suriye'de de Batı karşıtlığı, ortak siyasi tutumdur. Toplum yapısının heterojen olması zaten başlı başına bir sorundur.¹⁶⁰ Suriye bağımsızlığını kazandığı zaman, bir çok bakımdan bir devlet olmasına karşın bir ulus-devlet değildi; siyasi bir toplum olmayan siyasi bir oluşumdur.¹⁶¹

Suriye bağımsız olunca kamuoyunda iki fikir belirdi. Bunlardan ilki bağımsız Suriye Devleti olarak kalmayı savunanlar, diğeri ise Ürdün, Irak, Suriye ve Suudi Arabistan Araplarını Haşimi ailesinde birleştirerek Arap birliğini kurmayı öngörenlerdi. Ancak aniden patlak veren İsrail Savaşında (1948-1949) Suriye mağlup olunca Albay Hüsnü Zaim, 30 Mart 1949'da devlet başkanı Şükrü El Kuvvetli'yi devirerek dikta rejimi kurdu.¹⁶² Cumhurbaşkanı Şükrü El Kuvvetli'yle diğeri kabine üyeleri tevkif edildiler. İktidarı ele geçiren Hüsnü Zaim, bu değişimin iç iş olduğunu dış bir hadiseyle ilgili olmadığını belirtti.¹⁶³ Bu darbe ile Suriye parlamenter demokrasi deneyimi, ülkenin içinde bulunduğu özgün şartlar ve dış dinamikler sonucunda başarısızlıklarla sonuçlanmıştır. Bu başarısızlığın temelinde de daha çok "lider" etrafında üretilen hizipler ve mezhepler bağlamında şekillenen siyaset yer alır.¹⁶⁴ Bu ihtilalin ardından artık Suriye'de sayısı onu bulan zincirleme ihtilaller başlamıştır. 1949-1971 arası Suriye tarihinde darbeler ve

¹⁵⁹ Selahattin İbas, "Türkiye-Suriye İlişkileri Tarihi", **Ortadoğu Siyasetinde Türkiye** (Ankara : Platin Yayınları, 2004), s.47

¹⁶⁰ Mecid Gafur, **Hafız Esad Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Ankara : Gazi Üniversitesi, 2002), s.22.

¹⁶¹ Dam, **a.g.e.**, s.23.

¹⁶² Yılmaz,**a.g.e.**,s. 11-12.

¹⁶³ **ULUS**, (31 Mart 1941), s.1.

¹⁶⁴ Şatlık Amanov, "Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikası", **Ortadoğu Siyasetinde Suriye** (Ankara:Platin Yayınları, 2004), s.191.

ihtilaller dönemi olmuştur.¹⁶⁵ Hüsnü Zaim ihtilalin ardından tüm partileri feshetmiştir. Zaim'i Sami el Hinnavi onu da 19 Aralık 1949'da Albay Edip Çiçekli devirmiştir. Albay Edip Çiçekli anayasal yönetimi askıya almıştır (Kasım 1951) ve Arap Kurtuluş Hareketi adıyla tek bir parti kurmuştur (Ağustos 1952). Ardından kendisini Temmuz 1953'te cumhurbaşkanı seçirmiştir.¹⁶⁶

Şubat 1954'te başka bir darbeyle Albay Faysal El-Atasi başkan olmuştur. Bu darbelerde ordu siyaseti belirleyen en önemli aktör durumuna gelmiştir.¹⁶⁷ 1954'te anayasal hükümet biçimine geri dönmüş ve görünüşe göre iktidar parlamenter çerçeve içinde geleneksel partilerin eline geçmiştir. Ancak, bu arada önemli bir gelişim yer almaktaydı.¹⁶⁸ Suriye'de 1955'ten itibaren sol eğilimli faktörler giderek güç kazanmıştır. Halk nezdinde Batılı ülkelerin yıllarca Suriye'yi sömürmesine duyulan öfke geçmemiştir. Buna İsrail'in kurulması eklenince, kamuoyunda Batı'ya karşı tepkiler daha da büyümüştür.¹⁶⁹ Bu tepki en belirgin Şubat 1955'te Türkiye ve İngiltere'nin Arap dünyasını komünist tehdidine karşı savaşında bir araya getirmek amacıyla oluşturduğu Bağdat Paketi'nde görülür. Suriye Pakta girmeyi reddetmekle kalmamış Türkiye'yi ve Irak'ı ağır bir şekilde eleştirmiştir.

1 Şubat 1958'de Suriye Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne (BAC) girmiştir. Suriye'de 28 Eylül 1961'de bir hükümet darbesi olmuş ve darbe ile Suriye BAC'tan ayrılmıştır.¹⁷⁰ Bu ihtilalle Suriye yeniden bağımsızlığını kazanmış oluyordu. Memun Kuzbari başkanlığında yeni bir hükümet kuruldu.¹⁷¹ 28 Mart 1962'de Suriye'de ordu idareyi yeniden ele almıştır ve Meclis feshedilmiştir. Ordu, yayınladığı beyannamede; düşük hükümetin emperyalistlerle sıkı bir işbirliği yaptığını, mesuliyetini bir türlü anlamadığını ileri sürmüştür.¹⁷² Fakat bu yönetimde uzun sürmemiştir ve 8 Mart 1963'te Suriye'de

¹⁶⁵ Yılmaz, a.g.m., s.12.

¹⁶⁶ Büyük Larousse, s.10888.

¹⁶⁷ İbas, a.g.m., s.48.

¹⁶⁸ Mansfield, a.g.e., s.155.

¹⁶⁹ İbas, a.g.m., s.48.

¹⁷⁰ CUMHURİYET, (29 Eylül 1961).

¹⁷¹ CUMHURİYET, (29 Mart 1962).

¹⁷² BCA (63.389..2.)

yeniden ihtilal yapılmıştır. Bu darbeyi yapanlar Baasçılardır.¹⁷³ Böylece yönetimde Baasçıların kesin denetimi sağlanmıştır. 1963 darbesi daha sonra Baas Devrimi olarak adlandırılmıştır. Artık Baas Partisi Suriye'nin siyasi hayatına yön vermeye başlamıştır.¹⁷⁴

Baas Partisi Suriye siyasal hayatında çok önemli rol oynamış bir partidir. Baas, Arapça'da Rönesans anlamına gelir. Bu parti 1943'te Michael Eflak¹⁷⁵ ve Salattin Bitar tarafından kurulmuştu. Parti kuruluşundan itibaren Arapları tek bir millet olarak görmüştür.¹⁷⁶ Baas, Ortadoğu'da özellikle Suriye ve Irak'ta ortaya çıkan siyasal nitelikli bir cereyandır. Bu deyim diriliş veya Arap Sosyalist Diriliş Partisi anlamında kullanılır.¹⁷⁷ Baas Hareketi, Arap topraklarının hemen hemen tamamının doğrudan yabancı kontrolü ve yetkisi altında bulunduğu 1940'lı yılların başında, Arap birliğinin devrimci bir yaklaşımla gerçekleştirilebileceğini ortaya koyan ve eski mücadeleye yeni bir dinamizm veren Arap dünyasındaki ilk ideolojidir.¹⁷⁸ Baas, aynı zamanda Osmanlı Devleti yıkılmadan önce diğer Osmanlı toplumların da geçirdiği milliyetçi bilinçlenme döneminin ürünüdür ve Arap milliyetçi bilinçlenmesinin siyasi harekete dönüşen sembol bir ismi olmuştur.¹⁷⁹

Parti kurulduğu günden beri Suriye milliyetçiliğini değil, Arap milliyetçiliğini savunmuştur.¹⁸⁰ Partinin kökeni Suriyelilerin ulusal kimliği ve bu kimliğin Arapça konuşan cemaatlerle ilişkisi hakkında yapılan entelektüel tartışmalarda yatar. Partinin kurucusu Eflak'a göre tek bir Arap ulusu vardı ve birleşik bir devlet içinde yaşama hakkına sahipti.¹⁸¹ Baas'ın ideolojisini Peter Mansfield Marksizim, idealist reformizm ve 19. yüzyıl milliyetçiliğinin acayip bir karışımı olarak tanımlar. Parti slogan olarak birlik, özgürlük ve sosyalizmi kabul etmiştir.¹⁸² Baas Partisi tüm Arap ülkelerinin birleşmesini öngören Pan-

¹⁷³ CUMHURİYET, (9 Mart 1963).

¹⁷⁴ Amanov, a.g.m., s.193-194.

¹⁷⁵ Michael Eflak, Hristiyandı ve partinin ideologuydu. Arap milliyetçiliğinin Gandisi olarak bilinen Eflak, "sürekli bir misyon yüklenmiş tek Arap birliği" sözünü Baas'a slogan seçmiştir. (Mansfield, a.g.e., s. 153.)

¹⁷⁶ Ergun Balcı, "Suriye ve Baas", CUMHURİYET, (21 Kasım 1970).

¹⁷⁷ Memiş, a.g.e., s.65.

¹⁷⁸ Şentürk, a.g.e., s. 63.

¹⁷⁹ Gafur, a.g.e., s.23.

¹⁸⁰ Armaoğlu, a.g.e., s. 209.

¹⁸¹ Hourani, Arap Hakları Tarihi, s. 467.

¹⁸² Ergun Balcı, "Suriye ve Baas", CUMHURİYET, (21 Kasım 1970).; Baas Partisi'nin tüzüğünde Toroslar'a kadar olan bölgenin Arap vatanı olduğu belirtilmektedir. (Memiş, a.g.e., s.190.) Hatay meselesi ise

Arabizm tezini savunur.¹⁸³ Baas'ın sosyalizm anlayışı görüldüğü üzere kendine özgüydü. Baas ideolojisinde sosyalist millileşme asıldı ve ulusallaşma olmadan devrimci olmak mümkün değildi.¹⁸⁴ Baas Partisinin sosyalizm anlayışı, Avrupa sosyalizmi ve komünizminden çok farklıdır. Sosyalizmi Suriye'nin parçalı vaziyette bulunan toplumsal yapısını bir bütünlüğe kavuşturmak için gerekli görmekteydi.¹⁸⁵

Baas ideolojisinin geçmişteki Arap milliyetçiliğinden farkları da vardır. Baas ideolojisinde Arap milliyetçiliği laik bir temeldedir.¹⁸⁶ Başçılar sosyalist sistemle yönetilen, birleşik, laik bir Arap toplumu kurmayı amaçlıyordu.¹⁸⁷ Sonuç olarak Baas hareketi emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı çıkan, İslam'ın bazı değerlerinden yararlanan ve sınıf farklılıklarının üzerine çıkmayı amaçlayan bir çizgi geliştirmeye çalışmıştır. Hareket, katı disipline dayalı aşırı merkezizetçi bir yapı benimsemiştir.¹⁸⁸

1963 darbesinin ardından Şubat 1966'da yapılan yeni bir darbe ile yönetim tamamen Baas kontrolüne girmiştir. Baasçılar birleşik Arap toplumunu istese de mezhep, bölge ve aşiret bağları Suriye'nin siyasi yaşamında etkisini sürdürüyordu.¹⁸⁹ Baas Partisinin ilk yıllarındaki faaliyetlerinin ve mücadelesinin çoğu demokratik özgürlükler uğrunaydı.¹⁹⁰ Ancak Baas Partisi, Suriye'de toplumun geniş bir kesimini bir araya getiren büyük bir sosyal tabana kavuşmayı başaramamıştır.¹⁹¹

Baas'ın ağırlık verdiği konuların başında gelir. Hatta Hatay Suriye'ye geri verilinceye kadar, Arap birliği ülkelerin Türkiye ile ilişkilerini kesmeleri istenmiştir.(Armaoğlu, **a.g.e.**, s.208.) Baas her 20 Aralık günü, Hatay'ın Türkiye'ye verilmesini kınayan beyannameler hazırlamak ve Hatay'ın iadesinin partinin rutin faaliyeti haline gelmiştir.(Şentürk, **a.g.e.**, s.78)

¹⁸³ Baas Partisi ilk kongresini 1947'de yapmıştır. Bu kongrede partinin programı ve tüzüğü ilan edilmiştir.(Armaoğlu, **a.g.e.**, s.208.) Baas Partisinin tüzüğünde şöyle yazar: "Arap ulusu kültürel birlik oluşturur. Evlatları arasında varolan herhangi bir farklılık rastlantısaldir ve hiçbir önem taşımaz. Arap bilincinin uyanmasıyla bu farklılıklar ortadan kalkacaktır. Arap devletinde yalnız ulusal bağ hakim olacaktır..."(Dam, **a.g.e.**, s.39.)

¹⁸⁴ Melek Fırat, "Baas Hareketi", **Türk Dış Politikası**, s. 785.

¹⁸⁵ Şentürk, **a.g.e.**, s.71,73

¹⁸⁶ **Aynı**, s.159.

¹⁸⁷ Dam, **a.g.e.**, s.42.

¹⁸⁸ Faruk, Sönmezoglu **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü** (İstanbul : Cem Yayınları, 1992), s.53.

¹⁸⁹ **Aynı**, s.39.

¹⁹⁰ Şentürk, **a.g.e.**, s. 70.

¹⁹¹ **Aynı**, s.45.

İktidar 1970’de Hafız Esad’a geçmiştir.¹⁹² Bu darbeler serisi içinde istikrarı biraz da olsa sağlayan Hafız Esad olmuştur.¹⁹³ Bu darbelerden de görüldüğü üzere siyaset toplumun geniş bir kesimini ilgilendiren faaliyet mücadelesi olmaktan öte dar bir kadronun kendi içindeki iktidar mücadelesine dönüşmüştür. Darbelerin önlerine kişi adları getirilerek adlandırılmaları bunun en güzel göstergesidir.¹⁹⁴ Bu kadar sık darbe yaşanması Suriye’de demokrasinin sadece şekilde kaldığının göstergesidir.¹⁹⁵ Bu siyasi çalkalanma, Hafız Esad’la beraber son bulmuştur. Ancak Hafız Esad’la sağlanan bu istikrar, otoriter bir rejim ve siyaset dışı kalmış toplumsal bir yapı aracılığıyla sağlanmıştır.¹⁹⁶ Hafız Esad zamanla tek adam olmuştur. Bir yandan parti içi tasfiye hareketine girişirken öte yandan Arap-İsrail çatışmasının merkezinde yer alan bir isim haline geldi.¹⁹⁷ Hafız Esad, devlet başkanı olduktan sonra siyasi ve askeri konularda özellikle de yasama da kendisine geniş yetkiler veren bir başkanlık sistemi kurmuştur. 1973 yılında yapılan yeni bir anayasa ile pekiştirilen bu sistem Esad’a ülkenin bütün kurumları üzerinde mutlak bir hakimiyet kırma imkanı sağlamıştır. Esad, kendi otoritesini kurma aşamasında bir yandan Anayasa, Halk Meclisi, Hükümet ve Baas Partisi gibi kurumları işletmiş; öte yandan orduyu ve diğer güvenlik güçlerini de kapsayan gayri resmi kanallardan başarı ile yararlanmışır.¹⁹⁸

Esad’ın iktidar oluşu ile ülkede iç istikrar sağlanmış ve dış politikada daha tutarlı ve sürekli bir çizgi izlenmiştir. Esad döneminde Suriye büyük bir güç haline gelmiştir.¹⁹⁹ Özellikle Arap ülkeleriyle iyi ilişkiler kurmuştur ve Sovyetlerle ilişkileri geliştirmiştir. Başta ABD ve Almanya olmak üzere Batı ile ilişkileri canlandırmaya çalışmıştır.²⁰⁰ Hafız Esad aynı zamanda Türkiye ile olan ilişkilerini de geliştirmek istediklerini ifade etmiştir.²⁰¹

¹⁹² Erciyes, **a.g.e.**, s.48.

¹⁹³ Memiş, **a.g.e.**, s.190.

¹⁹⁴ Şen, **a.g.e.**, s.317.

¹⁹⁵ Hubert Deschamps, **Sömürgeciliğin Sonu** (İstanbul : Remzi Kitabevi, 1965), s. 92.

¹⁹⁶ Şen, **a.g.e.**, s.317.

¹⁹⁷ Gafur, **a.g.e.**, s.25.

¹⁹⁸ **Aynı**, s.44.

¹⁹⁹ Dam, **a.g.e.**, s.223.

²⁰⁰ Erciyes, **a.g.e.**, s.49-50.

²⁰¹ Memiş, **a.g.e.**, s.190.

Hafız Esad'ın ölümü ile yerine Beşşar Esad geçmiştir. Babasına göre daha ılımlı bir politika izleyen²⁰² Beşşar Esad dış politika da ağırlığı Golan tepeleri ve Lübnan'la ilişkilere vermiştir.²⁰³

Görüldüğü üzere Suriye'de, bağımsızlığın ilanı ve Fransızların ülkeden çekilmesinin ardından, pek çok hükümet darbesi yaşanmıştır. Ülkede yaklaşık 20 yıllık bir zaman dilimi içinde altı büyük darbe gerçekleşmiştir. Yaşanan darbeler sadece iç çekişmelerden değil, Suriye ile birleşerek güçlenmek isteyen Mısır'ın faaliyetlerinden de kaynaklanmaktaydı.²⁰⁴ 1949'da başlayan hükümet darbelerinin biri ötekini kovaladıkça, değil bir yenilenme veya reform gerçekleştirme, felce uğramamış bir idare tutundurma bile imkansız hale geldi.²⁰⁵

Sonuç olarak, Suriye Arap olmayan topluluklar tarafından yüzyıllarca yönetildikten sonra, 20.y.y. ortalarında bağımsızlığına kavuşmuş bir ülkedir.²⁰⁶

²⁰² Amanov, **a.g.m.**, s.234,236.

²⁰³ Erciyes, **a.g.e.**, s.54.

²⁰⁴ Gafur, **a.g.e.**, s.24-25.

²⁰⁵ Berkes, **a.g.e.**, s.39.

²⁰⁶ Şen, **a.g.e.**, s.315.

İKİNCİ BÖLÜM :

1919-1939 TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNDE HATAY SORUNU

1. FRANSIZ MANDASI ALTINDA İSKENDERUN SANCAĞI

1.1. Sancağın Fransa Tarafından İşgali

I. Dünya Savaşı sonlarına doğru Suriye cephesindeki Türk Ordusu 25 Ekim 1918'de Halep'i terk ederek kuzeye çekildi. Türk Ordusu Suriye'den çekilince Hicaz Emiri Faysal'ın başkanlığında bir Arap Hükümeti kuruldu.²⁰⁷ 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'nda "Hicaz, Suriye, Yemen ve Irak'taki bütün garnizonlardan (M:16)" Osmanlı ordusunun çekilmesi gerekiyordu.²⁰⁸ Antlaşmanın 7. maddesinde de İtilaf Devletleri kendi güvenliklerini tehdit edecek bir durum oluşturduğunda orayı işgal edebileceklerdi. İtilaf Devletleri bu maddeyi bahane ederek ateşkesin imzalanmasının hemen ardından istedikleri yere asker çıkarmaya başladılar. Aslında ateşkes antlaşmasında Suriye ve Irak sınırları açıkça çizilmemiştir. Ateşkes Antlaşmasının bu belirsiz koşullarından yararlanan İtilaf Devletleri işgallerini genişletme konusunda adeta birbirleriyle yarış içine girmişlerdir. Öncelikle İngiliz askeri kuvvetleri bölgedeki Türk olmayan unsurların baskı altında olduğunu bahane ederek 3 Kasım'da Musul'u, 9 Kasım'da İskenderun'u işgal etmişlerdir. Fransızlar ise Mersin, Antep, Urfa ve Maraş'ı işgal etmişlerdir.²⁰⁹ Oysa Mondros Ateşkes Anlaşması imzalandığında İskenderun ve Antakya bölgesi halkının çoğunluğu Türktü. Fransa ise Syces-Picot Antlaşması gereğince Suriye ve Lübnan'ı almayı kafasına koymuştu.²¹⁰ Çünkü, İskenderun sancağı bir toprak parçası olmaktan öte bir kavşak, Anadolu'yu Suriye'ye bağlayan ve Belen

²⁰⁷ Tayfur Sökmen , **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar** (Ankara: TTK, 1992), s.15.

²⁰⁸ Meray ve Olcay, **a.g.e.**, s. 3.

²⁰⁹ Salahi Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaş ve Dış Politika**, C.I (Ankara: TTK, 1995), s.15,17.

²¹⁰ İsmail Soysal, "Hatay Sorunu ve Türk-Fransız İlişkileri", **BELLETTEN**, C.XLX, S.193,(1985), s.80.

boğazından Güneydoğu Torosları aşan büyük yolun zorunlu olarak geçtiği ve Akdeniz ile Çöl arasında İskenderun limanı bağlantısı ile yapılan büyük doğu ticaretinin mal yükleme merkeziydi. Bu sebeple gerek ticaret yolları gerekse Doğu Akdeniz'in güvenliği açısından jeostratejik öneme sahip zengin bir bölge olmasından dolayı 18.y.y. başlarından itibaren Fransa'nın göz diktiği ve nüfuzunu yerleştirmeye çalıştığı bir bölge olmuştur.²¹¹ Sonuçta da İngiltere ile Fransa'nın aralarında yaptıkları gizli antlaşma sonucu İngiliz Kuvvetleri 1 Kasım 1919 tarihinden itibaren Kilikya'dan ve Suriye'den çekilmiştir ve bölge Fransızlara teslim edilmiştir. Böylece Suriye ve Kilikya işgal kuvvetlerin karşılıklı değişimi hakkında İngiliz-Fransız mukavelesi imzalandı. Bu antlaşma tarihe "Suriye Antlaşması" olarak geçmiştir. Ancak İngiltere bölgeden ayrılırken Fransızlara büyük bir problem bırakıyordu. Bu problem Faysal problemi idi.²¹²

Fransa İskenderun Sancağına Mondros Ateşkes Anlaşmasına dayanarak asker çıkarmıştır. Bu işgalin ardından 27 Kasım 1918'de İskenderun Sancağı kurulmuştur.²¹³ Yine Kasım 1918'de ayrıca Suriye'nin ve Kilikya'nın yönetimi İngiliz Mareşali Allenby tarafından Fransız Yüksek Komiseri General Gauraud'a resmen devredilmiştir. Böylece Fransa bölgenin tek işgalcisi ve söz sahibi oldu.²¹⁴ Böylece Fransa tarafından tamamen işgal edilen bölge Milletler Cemiyeti yasasının 22. maddesi ile öngörülen ve 28 Haziran 1919'da kurulan "Mandat" sistemine²¹⁵ dayanılarak, 25 Nisan 1920 tarihinde Müttefik Devletler Yüksek Konseyi San Remo toplantısında Suriye ve onun bir parçası sayılan Lübnan'ı "A" türü Mandat yönetimi olarak Fransa'ya bırakmıştır.²¹⁶ Bu konferansta alınan karar İngiltere ve Fransa'nın savaş sırasında Araplara vermiş oldukları vaatlere zıt olduğu

²¹¹ Yusuf Sarıncay, " Atatürk'ün Hatay Politikası-I-(1936-1938), **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XII,S.34, (Mart 1996), s.4-5.

²¹² Yaşar Akbıyık, **a.g.e.**, s. 54.

²¹³ Erciyes,**a.g.e.**, s.69. ; Bu sancağın yönetiminin şekli ve kuralları, merkezi Beyrut'ta bulunan Fransız Yüksek Askeri Amirliği tarafından belirlenecekti. Sancak merkezi İskenderun olmak üzere Antakya, Reyhaniye ve Belen bölgesini kapsamaktaydı. Sancak askeri bir vali tarafından yönetilecekti.

²¹⁴ Mehmet Tekin, **Hatay Tarihi** (Hatay : Hatay Kültür,Turizm ve Sanat Vakfı Yayınları), 1993,s.97-98.

²¹⁵ Mandat (manda) : karşılıklı taahhütler taşıyan bir sözleşmedir. Uluslararası hukuka göre, manda altında bulunan devlet bağımsızlığı kısıtlı devletlerden sayılır. Manda, altına alınacak ülkenin halkının henüz kendilerini yönetecek ölçüde gelişmedikleri noktasından hareketle bu toplumların refah ve gelişmelerinin sağlanmasıdır. (Kadir Kasalak."Manda Sistemi ve Irak ile Suriye'de Uygulanması, **Birinci Ortadoğu Semineri Bildirileri** , s.58-59.)

²¹⁶ Yaşar Akbıyık, **a.g.e.**, s. 54.

gibi Arap milliyetçilerinin de umutlarına vurulmuş bir darbeydi.²¹⁷ Daha sonra Fransa'ya terk edilen Suriye Mandası 1923 yılında Milletler Cemiyeti tarafından tasdik edilerek yürürlüğe girecektir.²¹⁸

1.2. Kurtuluş Savaşı ve Sancak

İşgallerin ardından Sancak'taki bazı Türkler Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurmuşlardır.²¹⁹ Anadolu'da başlayan Ulusal Mücadele'nin liderleri Sancak'taki bu mücadeleye kayıtsız kalmamışlardır. Son Osmanlı Meclis-i Mebusanın da ilan edilen Misak-ı Milli'de Arap dünyası ile ilgili hükümler de vardı.²²⁰ Misak-ı Milli'nin 1. maddesinde “Osmanlı Devleti'nin özellikle Arap çoğunluğunun oturduğu ve 30 Ekim 1918 tarihli silah bırakışmasının imzalandığı sırada düşman ordularının işgali altında kalan kısımlarının geleceğinin, halklarının serbestçe açıklayacakları oylara göre belirlenmesi gerekli olduğundan, söz konusu silah bırakışması çizgisi içinde ve dışında; dinen, örfen ve emelen birbirine bağlı, karşılıklı saygı ve özveri duyguları besleyen, birbirlerini ırksal ve toplumsal hakları ile bölgelerinin komşularına tamamen saygılı Osmanlı - İslam çoğunluğunun oturduğu kısımların tamamı, hakikaten veya hükmen hiçbir nedenle birbirinden ayrılma kabul etmez bir bütündür” denilerek sancağın durumu belirleniyordu.²²¹ Misak-ı Milli'nin Hatay sorununun başlangıcından çözümüne kadar, Türk tarafınca bölgenin “anavatanın ayrılmaz parçası” olduğu doğrultusundaki görüşüne kanıt gösterilen bir belge olarak öne çıkarıldığını söyleyebiliriz.²²²

Misak-ı Milliye rağmen Fransız kuvvetleri Kilikya ve Antakya'yı işgal etmişlerdir. Ancak halk bu haksız işgallere karşı örgütlenmiş hatta zaman zamanda ayaklanmışlardır.

²¹⁷ Umar, **Osmanlı Yönetiminde ve Fransız Mandası Döneminde Suriye'de Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1938)** s.308.

²¹⁸ Sarıay, **a.g.m.**, s.5.

²¹⁹ Abdurrahman Melek, **Hatay Nasıl Kurtuldu** (Ankara : TTK,1986), s.5.

²²⁰ Ahmet Mumcu, **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi** (İstanbul, İnkılap Yayınları 1996), s.46-47.

²²¹ **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi**, C. I, Devre : 4. ,s.128.

²²² Ada, **a.g.e.**, s.37.

Özellikle Kilikya bölgesinin, tarihsel açıdan Ermenilere ait olduğunun ileri sürülmesi Türk halkının tepkisini çekmiştir. Türk halkı İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali üzerine Batı Anadolu'da ulusal cepheler kurmaya başlamıştı. Aynı zamanda Güneydoğu Anadolu'da ve Kilikya'da da cepheler kuruldu. Bu bölgedeki cephelerin tümüne "Güney Cephesi" adı verilmiştir.²²³ Güney Cephesinde Ermeni çetecilerinin kötü davranışlarından ötürü İskenderun, Belen bölgesi ve Dört Yol civarında çarpışmalar olmuş ve bu olaylar karşısında Kırıkhan-Kilis bölgesi de dahil olmak üzere Türkler çete savaşına girişmişlerdir.²²⁴ Çünkü Türk milliyetçileri İngilizler tarafından boşaltılan bölgenin bu kez Fransa tarafından işgal edilmesine içerlemişlerdi. Fransızların bu davranışı, Türk milliyetçileri arasında bu ulusa karşı biraz olsun duyulan yakınlık duygularını ortadan kaldırmış; Fransızlar da İngilizlerle bir tutulmaya başlanmıştır.²²⁵ Fransızların ummadıkları bu saldırılar karşısında bölgede tutunması zorlaşmıştır. Fransa başlangıçta Mustafa Kemal'in varlığını ve gücünü tam olarak değerlendirememiştir. Fakat zaman içerisinde onun siyasi ve askeri gücünün farkına varmıştır. Bu gücün kendilerini "uzun maceralara" sürükleyebileceğini hisseden Fransa artık telaşlanmaya başlamıştır. Bu telaşlanmada, Türklerin Fransızların işgalini bir türlü kabullenmemeleri de etkili olmuştur.²²⁶ Ayrıca Yakınoğu Ordusunun güçlendirilmesi için istenen yardımcı kuvvetlerin gelmemesi, Fransa Parlamentosunun ödenek vermemesi ve Fransız kamuoyunun savaş istemeyen tutumu da Fransız cephesinde barış isteğini arttırmıştır.²²⁷ Mustafa Kemal yandaşlığının da Fransız kamuoyunda giderek yayılması Fransa'da Türkiye ile uzlaşmadan yana bir hava esmeye başlamıştır.²²⁸ Fransa işgalci konumuna karşın bölgedeki ekonomik çıkarlarını korumak amacıyla Ankara ile ilişkiye girmekte sakınca görmemiştir.²²⁹ Ve Fransızlar ilk barış adımı olarak gizli antlaşmalarda adı geçen Georges Picot'u Sivas'a M. Kemal'le gayri resmi bir görüşme yapması için göndermişlerdir. 1919 Aralık ayında Sivas'a giden Picot M. Kemal'le görüşmüş ancak bu görüşmeden bir sonuç çıkmamıştır. Picot'un görüşmesi sonuç vermese de Fransızlarla Türkler arasında yarı resmi dahi olsa bir görüşmenin gerçekleşmesi önemlidir.²³⁰

²²³ Seçil Karal Akgün, "Ankara Anlaşması-Hazırlanışı ve Önemi," Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, (1981), s.5-6.

²²⁴ Bige Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri**,(Ankara, TTK, 1994), s.56.

²²⁵ Sonyel, **a.g.e.**,s. 196.

²²⁶ Yavuz, **a.g.e.**, s. 36-38.

²²⁷ İsmail Soysal, "Türkiye-Fransa İlişkileri", **BELLETEN**,C.XLVII, S.185-188,No:188,(1983)s .961.

²²⁸ Ada, **a.g.e.**, s.39.

²²⁹ Yavuz, **a.g.e.**, s.169.

²³⁰ **Aynı**,s.6-7.

Bu gelişmelerin ardından General Garaund 30 Mayıs 1920'de TBMM'ye başvurarak Güney Doğu Anadolu cephesinde Türklerle Fransızlar arasında 20 günlük bir ateşkes istedi. Bu olay çok önemlidir çünkü yeni kurulan TBMM henüz hiçbir devlet tarafından tanınmamıştı.²³¹ Kilikya'da Fransız işgaline Anadolu hareketinin gösterdiği kararlı ve sert tepki sonuç vermiş; İngiltere İstanbul'la anlaşmaya çalışırken Fransa Mustafa Kemal'le temasa geçmiştir. Daha işgalin üzerinden henüz kısa bir süre geçmişken Fransa, işgali sona erdirme doğrultusunda adımlar atmaya hazır görünüyordu.²³²

1921 yılı TBMM'nin devlet olarak önemli adımlar attığı bir yıl olmuştur. Dolayısıyla bu somut sonuçlar dış politikayı etkilemiştir.²³³ Fransa 1921 yılı başlarında Kilikya'daki bütün ümitlerini yitirmişti. Artık Türkiye üzerindeki emellerinden vazgeçmek gerektiğini anlamışlardı.²³⁴ Fransa TBMM ile imzaladığı kısa süreli bu ateşkesin ardından 9 Haziran 1921 de Ankara'ya Franklin Bouilon'u gönderdi. Bouilon iki hafta Ankara da kaldı ve Mustafa Kemal'le görüşmeler de bulundu.²³⁵ Fransız delegesi Bouilon'un Milli Mücadelenin ilkelerine inandırılması hiçte kolay olmamıştır. Mustafa Kemal görüşme esası olarak Misak-ı Milli'yi önermiştir. Görüşmeler sırasında özellikle kapitülasyonlar konusunda anlaşmazlıklar yaşanmış ve görüşmeler zaman zaman kesilmiştir.²³⁶ Mustafa Kemal görüşmelerde bağımsızlığa ne kadar önem verdiğini sürekli dile getirmiştir ve Mustafa Kemal Bouilon'a; *“Eski Osmanlı İmparatorluğu'nda yeni bir Türkiye devleti doğmuştur. Bunu tanımak gerekir. Bu yeni Türkiye, her bağımsız ulus gibi haklarını tanıtacaktır. Sevr Antlaşması, Türk ulusu için öylesine uğursuz bir ölüm kararıdır ki onun bir dost ağzından çıkmamasını isteriz. Bu görüşmemiz sırasında da Sevr antlaşmasının adını anmak istemem. Sevr Antlaşmasını kafasından çıkarmak istemeyen uluslarla güven ilkesine dayanan işlemlere girişemeyiz. Bizim bakımımızdan böyle bir antlaşma*

²³¹ Bige Yavuz, **a.g.e.**, s.49.

²³² Ada, **a.g.e.**, s.33-34.; Sykes-Picot Antlaşması ile Ortadoğu'yu nüfuz bölgeleri halinde bölüşen İngiltere ve Fransa, savaş sırasında ve sonrasında ortaya çıkan bazı gelişmelerle, bu toprakları doğrudan sömürge imparatorluklarına katmalarının zor olacağını da görmüş oldular. (**Aym**, s.70.)

²³³ **Aym**, s.1.

²³⁴ Baykal, **a.g.m.**, s. 477.

²³⁵ İlhan Uzgel, “Fransa'yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası**, C.I, editör : Baskın Oran (İstanbul : İletişim Yayınları, 2003), s.149.

²³⁶ Sonyel, **a.g.e.**, s.201.

yoktur...”²³⁷ diyerek tepkisini ortaya koymuş olmaktadır. Ayrıca tam bağımsızlık anlayışını da net olarak ortaya koymuştur.

Ankara’da anlaşma için görüşmeler sürerken Tayfur Mürsel (Sökmen) ve arkadaşları sancağın Türkiye’ye iadesini sağlayacak bir yol bulmasını M. Kemal’den istediler. M. Kemal Paşa ise ; *“Hatay esasen Milli Misakımızın sınırları içindedir. Bu itibarla İskenderun ve Antakya’nın yapmakta olduğu silahlı mücadeleyi adım adım takip etmekteyiz. Bu sefer tamamen kuramazsak dahi, ora için Fransızlardan seçkin ve özerk bir idare sağlarız, gider çalışırsınız”*²³⁸ demiştir.

Sakarya Zaferinin ardından 21 Eylül 1921’de tekrar Ankara’ya gelen Franklin Bouillon ile yeniden başlayan görüşmeler sonunda varılan antlaşma taslağı, 12-15 Ekim günlerinde TBMM’nin gizli birleşimlerinde görüşülmüş ve 18 Ekimde, verilen önergeler doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılması kaydıyla antlaşmanın imzalanması kabul olunmuştur.²³⁹ Sakarya savaşının kazanılmasının ardından Fransa artık TBMM’nin gücünü daha da iyi anlamıştır. Sakarya Savaşı Türklerin zafere doğru gittiklerinin kanıtı olmuştur.

Yaşanan bu gelişmelerin ardından 20 Ekim 1921’de TBMM ile Fransa arasında bir anlaşma imzalanmıştır.²⁴⁰ Bu anlaşmanın imzalanması ile iki devlet arasında savaş durumu sona ermiştir.²⁴¹ Bu antlaşmaya göre Türk ve Fransız bütün savaş tutsakları serbest bırakılacaktır. Her iki taraf boşalttıkları topraklarda genel af ilan edecektir. İskenderun bölgesi için özel bir yönetim kurulacaktır. Bu bölgenin Türk ırkından olan halkına kültürünün gelişmesi için her türlü kolaylık sağlanacaktır. Türk dili orda resmi bir niteliğe sahip olacaktır.²⁴² Anlaşmanın bu maddesi çok önemlidir. Bu madde Hatay davasının kırılma noktası olmuştur ve Hatay’ın Türkiye’ye katılması için uygun bir zemin

²³⁷ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, C.II (Ankara ; Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989), s.835.

²³⁸ Tekin,**a.g.e.**,s.116.

²³⁹ Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi**, C.I. (Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1994), s.602.

²⁴⁰ **BCA**, ((224.510.12)

²⁴¹ **CUMHURİYET**, (21Ekim 1921) , s.1.

²⁴² **DÜSTUR**, Tertip.III , C. 2 , s. 98.

hazırlamıştır.²⁴³ Ayrıca bu madde ile Türkler için öngörülen “Usulü İdare-i Mahsusa” gelecekte Türkiye’nin elinde önemli bir dayanak noktası teşkil edecektir.²⁴⁴

Ankara Antlaşması ile Türkler İskenderun bölgesinin Suriye’de kalması nedeniyle Misak-ı Milli’ye ters düşüyordu. Ancak İskenderun bölgesinin Türklüğünün kabul edilmesi önemlidir.²⁴⁵ Antlaşma TBMM’nin en büyük diplomatik zaferlerinden biriydi. Çünkü ilk defa İtilaf Devletlerinden biri ile bir barış antlaşması imzalanmıştır. Fransa aynı zamanda Misak-ı Milli’yi de tanımıştır. Bu antlaşma ile İtilaf Devletleri arasındaki birliktelik parçalanmaya başlamıştır.²⁴⁶ Ankara hükümeti, Fransa ile bir tür “kesin ve ayrı” barış yapmıştır.²⁴⁷ Ankara Antlaşması ile ulusal isteklerimizi, ilk kez olarak Batı devletlerinden biri onaylamış oluyordu.²⁴⁸ TBMM Moskova Antlaşmasından sonra ilk kez Batılı bir devletle barış sağlayarak hukuksal açıdan da tanınıyordu. Böylece güneydeki sınır sorunları çözülmüş oluyordu. Bu aynı zamanda TBMM’nin artık tüm dikkatini Batı Cephesine vermesini de sağlamıştır.²⁴⁹ Bu antlaşma ile Ankara insan gücü, kaynak, moral ve Fransız yardımı elde etmiştir. Fransa bu antlaşma ile Türklerin meşru isteklerini kabul etmiş olmasının yanı sıra Türkiye ile yeni ilişkiler başlatmış oluyordu. Ayrıca Fransa metropolünden bu kadar uzakta asker tutmayarak bu gücü ekonomisinde kullanabilecektir.²⁵⁰ Çünkü Fransa, uzun vadede zarar göreceği bir savaşın sonuçlarını görerek bir yandan ekonomik çıkarlarını koruyacağı gibi öte yandan savaşın ekonomisine getireceği ağır yükten kurtulmuş olacaktır. Ankara Antlaşması ile Fransa siyasi açıdan da önemli kazançlar sağladı. Antlaşma, İslam dünyasında ve etkin olduğu Kuzey Afrika devletleri üzerinde Fransa’nın gücünü arttırdı ve Suriye’de de inkar edilemez otoritesi pekiştirildi.²⁵¹ Antlaşma ile Fransa ayrıca Suriye-Fransa mandasının kuzey sınırı da güvence altına aldı.²⁵²

²⁴³ Erciyes, **a.g.e.**,s.70.

²⁴⁴ Sarıncay, **a.g.e.**,s. 6.

²⁴⁵ Soysal, **a.g.m.**, s.967.

²⁴⁶ Soysel, **a.g.e.**,C.II , s. 202-203.

²⁴⁷ Ada, **a.g.e.**, s.52.

²⁴⁸ Atatürk, **a.g.e.**, s. 835.

²⁴⁹ Yavuz, **a.g.e.**, s.149.

²⁵⁰ Hasan Köni, “1921 Tarihli Türk-Fransız Antlaşması Hakkında Bir Belge”, **Atatürk Yolu**, S.1 (Mayıs 1988),s.223-224.

²⁵¹ Yavuz, **a.g.e.**, s.149-150.

²⁵² Ada, **a.g.e.**, s.54.

Türk ve Fransız basını antlaşmayı çok olumlu karşılamıştır. Türk basını bu antlaşma ile Sevr Antlaşmasının direklerinden birinin daha yıkılmış olduğunu belirterek, bu antlaşmanın TBMM'nin savaş için değil barış için savaştığı, barışın Türk halkının tek gayesi olduğunu belirtmiştir.²⁵³ Antlaşmadan, Fransız siyasi çevreleri ve basını da memnun görünüyorlardı.²⁵⁴ Fransız basını bu antlaşmanın Doğu barışında atılan bir adım olduğunu, Fransız askerinin işgal bölgelerinden çekilerek Fransız maliyesine vereceği ağır yükten kurtulacağını ve tasarruf edilen kuvvetler sayesinde Suriye'de daha rahat hareket edebileceğinin belirtmiştir.²⁵⁵ Antlaşma Fransa'ya hem askeri hem siyasi hem de ekonomik fayda sağlamıştır.²⁵⁶

Türk ve Fransız basını antlaşmayı çok olumlu karşılasa da İtilaf Devletleri bu antlaşmayı hoş karşılamayarak bunu Sevr Antlaşmasının bir ihlali saydılar. Aslında bu antlaşma Ankara'yı Yunanlılarla savaşmak için serbest bırakmış ve İngilizlerin durumunu da zorlaştırmıştı.²⁵⁷ Bu nedenle İngiltere'nin antlaşmaya tepkisi sert olmuştur ancak İtalya antlaşmaya olumlu bakmıştır. Lord Curzon bu antlaşmanın "basit ve yerel bir mütarekeden öte bir şey" olmadığını ifade etmiştir.²⁵⁸

Antlaşmadan iki ülke de memnun görünse de Hatay'ın Suriye sınırları içerisinde bırakılması Hataylı Türk çoğunluğunu büyük ölçüde hayal kırıklığına uğratmıştır.²⁵⁹ Özellikle Adana civarından çekilen Fransız işgal kuvvetlerinin ve Ermenilerin İskenderun Sancağına yerleşmeleri sancaktaki Türk halkını korkutmuştur. Nitekim antlaşmadan sonra İskenderun'da karışıklıklar yaşanmaya başlamıştır.²⁶⁰

²⁵³ CUMHURİYET, (30 Ekim 1921).

²⁵⁴ Sonyel, a.g.e., s.72-73.

²⁵⁵ CUMHURİYET, (28 Ekim 1921).

²⁵⁶ Yavuz, a.g.e., s.149.

²⁵⁷ Abdülkerim Rafık, "Türkiye-Suriye İlişkileri(1918-1926)", Çev. Sebahattin Samur, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S.88, (Şubat 1994),s. 63.

²⁵⁸ Ada, a.g.e., s.52.

²⁵⁹ Mehmet Mursaloğlu, "Misak-ı Milli ve bağımsızlığa doğru Hatay Tarihi", **Anavatana Katılışının 60.yıldönümünde Hatay** (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2001), s. 118.

²⁶⁰ Melek, a.g.e.,s.7.

1 . 3 . Lozan Barış Antlaşması ve Sancak

Türkiye Devleti'nin kuruluş belgesi olan Lozan Barış Antlaşması imzalandığında Sancak ve Suriye konularında yapılmış bir anlaşma bulunuyordu. Bu nedenle de Lozan'da en az konuşulan ve herhangi bir soruna yol açmayan konu Türkiye Suriye sorunu olmuştur.²⁶¹ Lozan Antlaşmasının 3. maddesinde “20 Ekim 1921 tarihli Türk-Fransız Antlaşmasının 8. maddesiyle saptanmış olan sınır” kabul edilir.²⁶²

Ankara'nın Sancağa verilen özel yönetim statüsünü Lozan da teyit ettirmesinde Sancakta yaşayan Türklerin tutumu etkili olmuştur. 1922'den beri, kimi zaman Arap milliyetçileriyle ittifak yaparak, Fransız yönetimine karşı çete faaliyetlerini sürdüren Sancaklı Türkler Ankara'yla temas halindeydiler ve anavatana katılmayı istiyorlardı²⁶³ ve bu nedenle anavatanla temasları hala devam ediyordu.²⁶⁴

Fransa mandası altındaki Suriye ve Lübnan'ı Halep, Şam, Lübnan ve Alevi Lazkiye devletleri adı altında dörde böldü. Bunlara ek olarak ta Halep'e bağlı İskenderun özerk sancağını kurdu. Bir yandan tüm bu toprakları “böl ve yönet” ilkesine göre Suriye'den ayırırken diğer yandan her devlet içinde kendi yönetimine bağlı bir merkezileştirme süreci

²⁶¹ Melek Fırat- Ömer Kürkçüoğlu, “Sancak(Hatay)Sorunu”, **Türk Dış Politikası** , s. 280.

²⁶² Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı** (İstanbul:Yapı Kredi Yayınları,1993), s. 3 ; Lozan Barış Antlaşmasında bahsi geçen Ankara Antlaşmasının 8. maddesindeki sınır çizgisi şu şekilde belirtilmiştir : “İskenderun Körfezinde Payas mevkiinin hemen güneyinde olmak üzere seçilecek bir noktadan başlayacak ve yakınından Meydanı Ekbeze doğru gidecektir. Sınır çizgisi oradan Marsuva mevkiini Suriye'ye ve Karnaba mevki ile Kilis şehrini Türkiye'ye bırakmak üzere güneydoğuya doğru kıvrılacaktır. Oradan Çobanbey istasyonunda demiryolu birleşecektir. Bundan sonra Bağdat demiryolunu izleyecek ve demiryolunun platformu Nusaybin'e kadar Türk toprağı üzerinde kalacaktır. Oradan Nusaybin ile Cezirei İbni Ömer arasındaki eski yolu izleyerek Cezirei İbni Ömer'de Dicle'ye ulaşacaktır. Nusaybin ve Cezire İbni Ömer mevkiileriyle yol Türkiye'ye kalacaktır. Bu yoldan yaralanmada her iki ülke ayrı haklara sahip olacaklardır. Çobanbey ile Nusaybin arasındaki demiryolunun istasyon ve mevkiileri demiryolu platformunun parçalarından sayılarak Türkiye'ye kalacaktır.” ; Reha Parla, **Belgelerle Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Temelleri** (Lefkoşa,: Özdilek Yayınevi, 1987), s. 140.

²⁶³ Baskın Oran, “Lausanne Barış Antlaşması”, **Türk Dış Politikası**, s. 223.

²⁶⁴ Melek, **a.g.e.**,s.19.

işletiyordu.²⁶⁵ 29 Eylül 1923'te ise 24 Temmuz 1922'de Milletler Cemiyeti tarafından onaylanan, Suriye'nin Fransa mandası olmasına ilişkin antlaşma yürürlüğe girdi ve Fransa Sancak da dahil olmak üzere Suriye'de kendi yönetimini sağlamlaştırmaya başladı. Milletler Cemiyeti'nin manda yönetimini onaylamasından sonra İskenderun sancağında özel bir yönetim kuruldu.²⁶⁶ Fransa, Sancak'ın sahip olduğu bu özel statüyü Türkiye ile imzaladığı bütün antlaşmalarda teyid etmiştir.²⁶⁷

1924 yılında 12 üyeli bir Sancak Meclisi kurulmuş, 1925 yılında Arapça ve Fransızca'nın yanında Türkçe resmi dil olarak kabul edilmiştir. Fakat aynı yıl daha önce Halep Valiliğine bağlı olan Sancak, doğrudan Suriye hükümetine bağlanmıştır.²⁶⁸ Sonuçta Suriye'nin bölgede nüfuz ve otoritesi giderek artmıştır.²⁶⁹

30 Mayıs 1926'da Fransa ile imzalanan Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi ile Sancak için öngörülen özel yönetim bir kez daha teyit edilmiştir.²⁷⁰

2 . HATAY SORUNUN GÜNDEME GELMESİ

Hatay Sorunu 1936 yılında Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık verme doğrultusundaki çabaları sonucu ortaya çıkmış ve II. Dünya Savaşının başlangıcında sonuçlandırılmıştır.²⁷¹

2.1. Hatay Adının Konulması

²⁶⁵ Fırat- Kürkçüoğlu,, **a.g.m.**, s. 281.

²⁶⁶ **Aym**, s.280.

²⁶⁷ Ada, **a.g.e.**,s.83.

²⁶⁸ Sarınay, **a.g.e.**,s.7.

²⁶⁹ Melek, **a.g.e.**,s.11.

²⁷⁰ Sarınay, **a.g.e.**,s. 6 ; **DÜSTUR**, Tertip III, C.7.

²⁷¹ Hasan Köni, "Hatay Sorununa Yeni Bir Bakış", **Atatürk Yolu**, S. 3, (Mayıs 1989), s. 535.

Sancak sorunu incelenmeden önce ad konusu incelenmelidir. Osmanlı döneminde İskenderun sancağı olarak adlandırılan bölge gerek yerel gerek uluslararası belgelerde “İskenderun Sancağı” olarak yada kısaca “Sancak” olarak adlandırılırdı. İskenderun-Antakya bölgesine Hatay adı 1936’da Atatürk tarafından verilmiştir. Sorunun uluslararası kamuoyunda yeniden tartışılmaya başlamasıyla, bölgenin Türk kimliğine vurgu yapmak için kullanılmaya başlayan Hatay ismi Güneş-Dil teorisine göre türetilmiştir. Bölgeye Hatay adı verilerek İskenderun-Antakya bölgesinde yaşayanların Türklükleri vurgulanıyordu.²⁷² Atatürk’ün deyimiyle “Kırk yıllık Türk yurdu”na en uygun isim olarak tarihi kaynaklı, yani Hitit kökenli bir isim seçilmiştir. Bu isim bölgede yaşayan herkesi içine alacak, ayırıcı değil, birleştirici olacak, böylece Sancak bir bütün olarak kucaklanacaktır.²⁷³

2. 2. Atatürk’ün Sancağa Karşı Tutumu

Ankara Antlaşması ile Sancakta özel bir yönetim kurulmuştu. Ancak Hatay konusunda Atatürk her zaman çok hassas olmuştur. Daha Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı sırasında bölgenin işgaline karşı çıkmış, hatta bu karşı çıkışından sonra görevinden alınmıştır.²⁷⁴ Mustafa Kemal Tayfur Sökmen’in 31 Mayıs 1920’de bölgenin Misak-ı Milli sınırları içinde olup olmadığı ve nasıl hareket etmeleri gerektiğini soran telgrafına verdiği cevapta, Sancak bölgesinin Misak-ı Milli sınırları içinde olduğunu söylemiş ve Maraş’taki II. Kolordu ile temas ederek faaliyetlere devam edilmesini istemiştir.²⁷⁵ 15 Mart 1923’te Adana’yı ziyaret eden Atatürk karşılama töreninde Antakya-İskenderun Havalisi Birliği’nin siyah bayrakları ile karşılaşmıştır. Siyah giymiş Antakyalı bir kızın “Paşam bizi de kurtar” diye yalvarması üzerine “Kırk yıllık Türk Yurdu düşman elinde kalmaz” cevabını vermiştir.²⁷⁶ Atatürk görüldüğü üzere Sancak konusunda her zaman hassas olmuştur ve Sancağın Türkiye sınırları dışında kalmasını ancak geçici bir

²⁷² Aynı, s.280.

²⁷³ Tekin, a.g.e.,s.171.

²⁷⁴ Erciyes,a.g.e.,s.71.

²⁷⁵ Sökmen, a.g.e.,s. 33.

²⁷⁶ Melek,a.g.e.,s.9.

süre için kabul etmiştir. 1936’da sorun ortaya çıktıktan sonra da bu kararlılığını her zaman gösterecektir.²⁷⁷

1930’lara bakıldığında Türkiye Batıyla çatıştığı birçok önemli sorunu halletmiş bulunuyordu. Uluslararası ilişkilerinde Devletler Hukukuna bağlılığı, Avrupa’da statükonun korunmasından yana olması ona Milletler Cemiyeti üyeliğini kazandırmıştı. Artık Batı, Türkiye’yi kendi yanında görüyordu.²⁷⁸

Öte yandan Sancak Türkleri Türkiye’nin kendileri ile daha yakından ilgilenmesi için yoğun bir çaba sarf etmişlerdir. Kurtuluş Savaşı’nın başından itibaren kurdukları cemiyetlerle Anadolu’daki hareketin ayrılmaz bir parçası olduklarını göstermişlerdir. Türkiye’yi daima “aidiyet merkezi “olarak görmüşler²⁷⁹ ve hem bireysel hem de kitlesel olarak Anavatana katılmak için çaba sarfetmişlerdir.²⁸⁰ Bu Türkiye’yi diplomasi alanında daha da güçlendirmiştir.²⁸¹

Sancak Türkleri Türkiye’deki devrimleri de yakından takip etmişlerdir. Şapka Kanunu’nu uygulamışlar, Latin harflerinin kabulüne büyük ilgi göstermişlerdir. Hatay gazetelerinde buna dair yazılar çıkmış,²⁸² Türkçe’nin önemi üzerinde durulmuştur. Ayrıca Türkiye’deki Halkevleri Sancakta da açılmıştır.²⁸³ Böylece Cumhuriyet devrimleri, Hatay’da da yavaş yavaş yerleşmiştir.²⁸⁴

²⁷⁷ Soysal, “Hatay Sorunu”, s.83.

²⁷⁸ Hasan Köni, **a.g.m.**,s.635.

²⁷⁹ Yusuf Sarımay, “Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ve Hatay”, **Anavatana Katılışının 60.Yıldönümünde Hatay**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, (2001),s.31-32.

²⁸⁰ Hatipoğlu, **a.g.m.**,s.68.

²⁸¹ Sarımay, **a.g.e.**,s.32.

²⁸² Melek,**a.g.e.**,s.19.

²⁸³ Süleyman Hatipoğlu, “Hatay’ın Kurtuluşu’nun Fikri Temelleri”, **Anavatana Katılışının 60.Yıldönümünde Hatay**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,(2001),s.53-59.

²⁸⁴ Melek,**a.g.e.**,s.19.

Sancak'taki Türk varlığının Türkiye'ye karşı gösterdiği derin bağlılık mandater yöneticileri ve Suriyelileri telaşa düşürmüş, Türkler üzerinde baskıları arttırmaya başlamışlardır. Türkiye'de Hatay'da bir takım hazırlıklara başlamıştır. Bizzat Atatürk konuyla yakından ilgilenmeye başlamıştır.²⁸⁵ 1936 yılında Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalandıktan sonra Türkiye'ye dönen Afet İnan Atatürk'e halledilecek başka bir meselenin kalmadığını söylediği zaman Atatürk “Şimdi Antakya, İskenderun yani sancak meselemiz var” demiştir. Nitekim o yıl Milletler Cemiyeti'nde Hatay meselesi gündeme gelmiştir.²⁸⁶ Atatürk 1 Kasım 1936 tarihinde Mecliste yaptığı konuşmasında, Türkiye ve Fransa arasındaki tek sorunun Türklerin olan İskenderun sancağı olduğunu ve Türkiye'nin bölgeye karşı samimi ve şiddetli bir ilgisi olduğunu dile getirmiştir.²⁸⁷ Konuşmasının ertesi günü de Tayfur Sökmen ile yaptığı görüşmede, davaya resmen el koymuş ve Antakya-İskenderun havalisine teşkilatlanma konusunda talimat vermiştir.²⁸⁸ Böylece Sancak'ın Türkiye açısından bir sorun olduğu, en yetkili ağızdan ve resmen ilan edilmiş oluyordu.²⁸⁹ Atatürk'ün talimatı çerçevesinde İstanbul'da bulunan “İskenderun-Antakya ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti”nin ve Antakya'daki şubesinin ismi “Hatay Egemenlik Cemiyeti” olarak değiştirilerek Mersin, Dörtyol, Hassa ve Kilis'te şubeleri açılmıştır. Cemiyetin fahri genel başkanı olarak Tayfur Sökmen de Türkiye ile Hatay arasındaki ilişkileri düzenlemekle görevlendirilmiştir.²⁹⁰ Görüldüğü gibi Hatay konusunun gündeme gelmeye başlamasıyla Hataylı Türklerle ilişkiler yoğunlaşacaktır. Aynı zamanda iç ve dış kamuoyu Hatay konusunda aydınlatılmaya başlanacaktır.²⁹¹

2.3. Hatay Sorununun Ortaya Çıkması

Suriyeliler silahlı ayaklanmalar, siyasal mücadelelerle manda istemediklerini her fırsatta Fransa'ya göstermişlerdir.²⁹² Suriye'de 1935 yılından itibaren Fransa'ya karşı

²⁸⁵ Sarınay, a.g.m., s.14.

²⁸⁶ Afet İnan, **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi** (Ankara : TTK, Ankara, 1998), s.135.

²⁸⁷ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, (Ankara : TTK, 1988).

²⁸⁸ Sökmen, a.g.e., s.95.

²⁸⁹ Ada, a.g.e., s.114.

²⁹⁰ Sökmen, a.g.e., s.96-97.

²⁹¹ Sarınay, a.g.m., s.30.

²⁹² Sökmen, a.g.e., s.5.

bağımsızlık için yapılan çalışmalar hızlanmıştır.²⁹³ Özellikle 1936 yılı Suriye’de bir çok olaya sahne olmuştur.Suriye’de yaşanan karışıklıklar nedeniyle hayat felce uğradı.Suriye milliyetçi hareketinin temsilcileri Yüksek Komiser’le bir araya gelerek mandanın sona ermesi yönündeki taleplerini dile getirdiler. Yüksek Komiser De Martel, halkın dileklerinin merkeze iletilmesi için danışma konseylerinin kurulmasını önerdiyse de Suriye’de karışıklıklar yatışmadı.Bunun üzerine, Suriye Hükümeti temsilcileri Fransa ile görüşme yapabilmek için Paris’e gitti.²⁹⁴Fransa’da da bu sıra da Nisan-Mayıs 1936 seçimlerinde sol partiler “Halk Cephesi” adıyla girdikleri seçimi kazanıp hükümeti kurmuşlardı. Bu seçimlerden sonra Paris’te Suriyeli liderlerle görüşmeler başlamıştır. Halk cephesi hükümeti manda yönetiminin zamanın artık geçtiğine inanıyorlardı. Suriye heyeti ile yapılan görüşmeler sonucunda 5 Eylül 1936’da Paris’te Suriye ile bir Dostluk ve İttifak Antlaşması imzandı. Fransa, mandater devlet olarak, bu antlaşma hakkında 26 Eylül’de Milletler Cemiyeti’ne bilgi vermiştir. Suriye’nin bağımsızlığına doğru ilk adım sayılan bu antlaşmaya göre, Suriye 3 yıl sonra bağımsız olacaktı. Böylece Fransa mandası da son bulmuş olacaktı. Taraflar, dış politikada birbirlerine danışacaklardı. Anlaşma Suriye’nin bütünlüğü ilkesine dayanıyordu.²⁹⁵Bu antlaşma İskenderun sancağıyla ilgili bir madde yoktu. Yalnızca Antlaşmanın 3. maddesinde “Fransa’nın Suriye ile ilgili olarak ya da onun adına imzaladığı uluslararası antlaşma ve sözleşmelerden doğan hak ve yükümlülüklerinin, mandanın sona erdiği gün...Suriye Hükümetine devredileceği” hüküm yer alıyordu.²⁹⁶

Fransa bu antlaşmayı adeta imzalamak zorunda kalmıştır. Bunun yerel düzeydeki sebebi, Suriyeli milliyetçilerin 1932’ların ortasında cephe oluşturarak bağımsızlık yönünde kararlı bir hareket başlatmalarıdır. Uluslararası düzeyde de 1936 Martından itibaren görülen revizyonist gelişmeler, iç sorunlarıyla baş etmeye çalışan Fransa’nın statükoyu koruyacak güçte olmadığını gösterdi.Fransa Suriye’deki manda rejimini artık eski yöntemlerle sürdüremeyecekti.Bu koşullarda Fransa, bu antlaşmayı imzalamıştı.²⁹⁷

²⁹³ Umar, **a.g.e.**, s.214.

²⁹⁴ Ada, **a.g.e.**, s.106.

²⁹⁵ Soysal, **a.g.m.**, s.82.

²⁹⁶ Ada, **a.g.e.**, s. 110.

²⁹⁷ **Aynı**, s.107.

Fransa Hükümeti Türkiye’yi haberdar etmeksizin böyle bir antlaşmayı imzalamıştı. Halbuki Fransa’nın Sancakla ilgili Türkiye’ye bazı özel taahhütleri vardı.²⁹⁸ Bu antlaşmada “İskenderun Sancağı’nın” adı geçmediği için Sancak sanki kayıtsız şartsız Suriye’ye terk edilmiş gibi bir durum ortaya çıkıyordu. Halbuki Ankara Antlaşması gayet açıktı.²⁹⁹ Daha Fransa ve Suriye arasındaki görüşmeler devam ederken Ankara,Sancak’taki özel yönetimin değiştirilmeden korunması yönündeki duyarlılığını sürdürdüğünü ortaya koydu.³⁰⁰

Türkiye’nin bilgisi dışında anlaşmanın imzalanmasının yanı sıra, anlaşmayı imzalayan Suriye heyeti Paris’ten dönüş yolunda İstanbul’da basına Sancak Türklerinden “azınlık” olarak bahsetmeleri Türk gazetelerinde tepkiyle karşılandı.³⁰¹

Atatürk bu anlaşmanın imzalanmasından sonra harekete geçecektir. Avrupa’da siyasi ortamın buna elverişli olduğu görülünce Hatay sorunu hem iç hem de dış politikada planlı olarak gündeme getirilmeye başlanmıştır.³⁰² Türkiye Sancak konusunda büyük bir kampanya başladı.Bu kampanyada en üst seviyede devlet yetkililerinin ve kuruluşlarının yanı sıra, tüm basın ve çeşitli halk kesimleri katıldılar.Kampanya ile hızla Türkiye’nin birinci ulusal sorunu haline gelmiştir.³⁰³ Hatay’ın ulusal bir sorun haline gelmesini sağlayan temel etkenlerden biri de, bölgede yaşayan Türklerin Fransız işgalsinin ilk günlerinde silahlı direniş biçiminde başlayan, manda yönetiminin kurulmasından sonra da Sancak topraklarında ve Türkiye’de siyasal ve kültürel alanda sürdürülen Türkiye’ye katılma mücadelesi olmasıdır.³⁰⁴

²⁹⁸ Umar,**a.g.e.**, s.215.

²⁹⁹ Tekin, **a.g.e.**, s.164.

³⁰⁰ Ada, **a.g.e.**, s.106.

³⁰¹ **ULUS**,(25 Eylül 1936).

³⁰² Sarıncay, “ Atatürk’ün Hatay Politikası-I-(1936-1938), s.33.

³⁰³ Ada, **a.g.e.**, s.110.

³⁰⁴ **Aynı**, s.234.

Hitler'in verdiği korku ise Fransa'yı bu gibi sorunlardan uzaklaşmaya zorlayıcı nitelikte idi. Ayrıca Hatay sorununu Türkiye'nin istediği gibi çözmesine İngiltere yardımcı olacak ve Türkiye ile Fransa'nın uzlaşmasında başlıca rolü oynayacaktı. O sırada Türkiye'nin Milletler Cemiyeti Konseyi üyelerinden biri olması da ona yarar sağlayacaktı.³⁰⁵ Türkiye, Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vererek, İskenderun Sancağı üzerindeki yükümlülüklerini Suriye'ye devretmesi üzerine harekete geçerek bağımsızlık hakkının İskenderun Sancağına da verilmesini istemiştir. Türkiye ilk etapta sorunu Fransa ile çözmek yolunu takip etmiştir. Çünkü Türkiye Suriye'ye cephe almaktan kaçınmış ve Suriye'nin bağımsızlığını desteklemiştir.³⁰⁶

Türkiye bahsettiğimiz siyasi havadan yaralanarak 9 Ekim 1936'da Fransa'ya bir nota vermiştir.³⁰⁷ Notada Fransa'nın Suriye ve Lübnan'a verdiği bağımsızlığın, halkın çoğunluğu Türk olan Sancağa da verilmesi isteniyordu. Fransa da 10 Kasım'da verdiği cevapta Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilen Mandater Yasasının Suriye'nin bölünmesine izin vermediğini, bu yasaya aykırı olarak Sancak'a bağımsızlık verilemeyeceğini yalnızca Sancağın özerkliğinin korunacağı bildirilmiştir. Bu notalardan sonra Sancak sorununu çözüm önerisi Türkiye tarafından resmen ortaya atılmıştı. Sancak sorunu diplomasi yoluyla tartışılırken Atatürk 1 Kasım 1936'da TBMM'nin açılış konuşmasında Sancak konusunu gündeme getirmiştir. Atatürk sancak sorununun Türkiye'yi meşgul eden büyük bir mesele olduğunu, Sancağın öz sahibinin Türkler olduğunu dile getirmiştir.³⁰⁸ Bu gelişmelerin ardından Hatay Türkiye için kısa zamanda ulusal dava olmuştur. Türkiye dikkatini Hatay'a vermiştir. Türk basını Suriye'nin bağımsızlığını bir ağızdan alkışlarken Hatay'a da bağımsızlık verilmesini istiyordu. Türk kamuoyu Suriye'nin aksine Hataylıları azınlık olarak kabul etmiyor, ayrı bir varlık olarak görüyordu.³⁰⁹ Kısacası 1936 yılı sonlarında Hatay sorunu Türk kamuoyuna mal edilmiş ve Türkiye'nin bir numaralı ulusal davası olmuştur.

³⁰⁵ Soysal, **a.g.m.**, s.83.

³⁰⁶ Umar, **a.g.e.**, s.214-215.

³⁰⁷ **CUMHURİYET**, (10 Ekim 1936).

³⁰⁸ **Atatürk'ün Milli Dış Politikası (1923-1938)**, C.II , (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981),s.64.

³⁰⁹ Bilal N. Şimşir, "Atatürk'ün Yabancı Devlet Adamlarıyla Görüşmeleri", **BELLE TEN**, C.XLVII,S.177, (1981),s.169

Bu arada Hatay'da kanlı olaylar yaşanır. Fransa, İskenderun'a yeniden asker sokar.³¹⁰ Fransa ordusu Türk hududunda inceleme ziyaretleri yapar.³¹¹ Sokak kavgaları yoğunlaşır. Birçok Türk tutuklanır. Sancakta şapka giyen Türkler saldırılara uğrarlar.³¹² Bunun üzerine Sancaktaki Türk cemaatte olaylara tepki vermiştir.Sancak Türklerinin girişimi üzerine Sancak'ta işyerleri kapandı.Okullarda boykotlar başladı.³¹³ Hatta olaylar o kadar büyümüştür ki Sancak'ta gösteri yürüyüşüne çıkan bir Türk topluluğunu tanklarla karşılayan Fransız subayının dağılma emrinin dinlenmemesi üzerine göstericilere ateş açılmış ve bu olaylarda hayatını kaybeden Türkler olmuştur.³¹⁴Bu olaylar yabancı basına da yansiyacaktır. Fransa'da da Sancak sorunundan dolayı gittikçe büyüyen bir edişe görülmekteydi Bu Fransız basının da anlaşılmaktaydı. Önceden Türkiye aleyhinde yazan basın adeta ağız değiştirmişti.Akdeniz'in doğusunda önemli bir mevkiye bulunan Türkiye ile takışmanın doğru olamayacağı ile ilgili makaleler yayınlanmaya başladı. Fransız basının yanı sıra İngiliz, Alman,İsveç ve diğer Avrupa basınında Türkiye lehinde yazılar çıkmaya başlamıştır. ³¹⁵ Örneğin İngiliz gazetesi Great Briatain And The Erst Türklerin haklı davasında muvaffak olacağına dair haber yapmaktaydı. ³¹⁶

2.4. Hatay Sorunun Milletler Cemiyeti'nde Ele Alınması

Fransa ile anlaşamayan Türkiye, Sancaktaki gelişmelerin ardından sorunu Milletler Cemiyeti'ne götürmeye karar verir.Ancak onun öncesinde Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras 26 Eylül 1936'da Milletler Cemiyeti Konseyinde yaptığı konuşmada Sancak halkına da Suriyeliler gibi bağımsızlık verilmesini dile getirmişti.³¹⁷

³¹⁰ Ayn,s.168.

³¹¹ CUMHURİYET, (14 Ekim 1936).

³¹² CUMHURİYET, (23 Aralık 1936).

³¹³ CUMHURİYET,(13 Ekim 1936).

³¹⁴ Feridun Cemal Erkin, Dışişlerinde 34 Yıl, C.I, (Ankara: TTK, 1980),s.87.

³¹⁵ Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar* (İstanbul:Yapı Kredi Yayınları, 1973), s.594,597.

³¹⁶ CUMHURİYET, (7 Aralık 1936).

³¹⁷ Fırat - Kürçüoğlu, *a.g.m*,s.283.

Türkiye 8 Aralık 1936'da Milletler Cemiyeti'ne başvurarak, 1921 antlaşmasına göre şartlı olarak Türkiye tarafından terkedilmiş olan İskenderun, Antakya ve bağlı yerleri hakkında Fransa aralarındaki ihtilafın ve bu ihtilafının nedenlerinin, Sancaktaki Türklerin can güvenliği sağlayacak tedbirlerin alınmasını, 14 Aralıkta Konseyde ele alınmasını istemiştir.³¹⁸ Böylece Fransa'nın Hatay meselesini Milletler Cemiyeti'ne götürme çabalarını Türkiye'nin de kabul etmesi üzerine, Milletler Cemiyeti Konseyi 14-16 Aralık 1936 tarihleri arasında konuyu görüşmüştür.³¹⁹ Sancak sorunu Cenevre'ye taşınarak uluslararası bir nitelik kazandı.³²⁰ Fransa aslında Suriye ile anlaşırken Türkiye'nin böyle bir tepkisini beklemiyordu. Avrupa'da gerginleşen durum karşısında da Türkiye'yi karşısına almak istemiyordu. Bunun üzerine Fransa Türkiye ile Milletler Cemiyeti'ne anlaşmaya çalışacaktır.

Milletler Cemiyeti'ne sorun taşınırken Suriye ve Lübnan basını Türkiye aleyhine yazılara yer veriyorlardı. Suriye basını, Sancakta Türk nüfusunun az olduğunu iddia ederek, Türkiye'yi hedef olarak gösterip Türkiye'den tehlike olarak bahsediyorlardı.³²¹

Milletler Cemiyeti'ne ilk görüşmeler 14-15 Aralık'ta yapılmıştı.³²² Bu görüşmelerde Tevfik Rüştü Aras Sancağa bağımsızlık verilmesini, Sancaktaki Fransız askerlerinin geri çekilerek yerine tarafsız bir zabıta kuvvetinin gönderilmesinin istemişti.³²³ Görüşmelerde Türkiye bir konfederasyon talebinde bulunmuştur Fransa ise sancağa verilen özerkliğin daha da genişletilmesinin dışına çıkmamakta direnmiştir.³²⁴ Fransa Konfederasyonun uygulanmayacağını görüşmelerde dile getirmiştir .

325

³¹⁸ Umar, a.g.e., s.217.

³¹⁹ Sarıay, a.g.m., s. 18.

³²⁰ CUMHURİYET, (15 Aralık 1936).

³²¹ CUMHURİYET, (23 Aralık 1936).

³²² Soysal, a.g.m., s.86.

³²³ CUMHURİYET, (15 Aralık 1936).

³²⁴ CUMHURİYET, (24 Aralık 1936).

³²⁵ CUMHURİYET, (20 Ocak 1937).

Yapılan görüşmelerin ardından Sancağa Hollanda, İsveç ve İsviçreli üç kişilik bir gözlemci grubu gönderilmesine ve Fransa'nın takviye kuvvetlerinin Sancaktan geri çekilmesine karar verildi.³²⁶Bölgeye gönderilecek gözlemci grubundan İsveç temsilcisi Sandler raportörlükle görevlendirilmiştir. Milletler Cemiyeti gözlemcileri 31 Aralıkta işe koyulmuşlardır.

Bu sırada büyüyen Almanya tehlikesi karşısında Türkiye'nin artan önemi ve Suriye'ye bağımsızlık vermeyi öneren 9 Eylül 1936 Antlaşmasının Fransa Parlamentosundan onay almayacağına anlaşılması üzerine Fransa'nın tutumunda bazı değişiklikler olmuştur. Fransız basınına bakıldığında Fransa'da sancak meselesinden dolayı endişe sürekli olarak büyümektedir. Özellikle de Atatürk'ün Hatay üzerindeki hassasiyeti Fransa'da tedirginliğe neden olmuştur.³²⁷ 1937 yılında Atatürk bu meselede sert bir tutum izleyecektir. Atatürk Suriye Başbakanı Cemil Mardam ile yaptığı görüşmelerde Suriye'nin bağımsız olması gerektiğini, ikili görüşmelerle Suriye ile anlaşmaya varılacağını, Hatay'ın bir namus sorunu olduğu ve Suriye'nin bağımsızlığı için ordunun girip bu sorunu çözeceğini belirtmiştir. Uluslararası durumu iyi tartan Atatürk artık doğu arenasında rahat bir diplomasi sergilemiştir. Doğu Akdeniz'de gelişen durum da Batılıları daha çok Türkiye'nin yanına çekecektir.³²⁸

2.5. 1937 Antlaşmaları ve Hatay'ın Statüsü

Yapılan görüşmeler ve yerinde incelemelerden sonra 27 Ocak 1937'de Sandler'in hazırladığı rapor Milletler Cemiyeti'nde kabul edildi. Sorunun iki ülke arası görüşme ve ilişkilerden soyutlanıp uluslararası bir platforma taşındığını ve yeni bir kimlik kazandığını görüyoruz.³²⁹ Sandler Raporunda;

³²⁶ CUMHURİYET, (18 Aralık 1936).

³²⁷ Soyak, a.g.e., s.597.

³²⁸ Köni, a.g.m, s. 538-539.

³²⁹ İdris Demir, "Hatay Sorunu", **Ortadoğu Siyasetinde Türkiye** (Ankara:Platin Yayınları, 2004), s.349.

- a. Uzmanlar komitesince ayrı bir statüsü ve anayasası hazırlanacak olan Sancak “ayrı bir varlık” olarak kabul edilecek,içişlerinde bağımsız kalacak,dışişleri Suriye Devletince yönetilecektir. Ama Suriye ,Milletler Cemiyeti’nin izni olmadan Sancak’ın bağımsızlığına zarar verici bir karar alamayacaktı.
- b. Suriye ile Sancak arasında bir gümrük ve para birliği sağlanacaktı.
- c. Sancak’ta resmi dil Türkçe olarak,ikinci bir dil için özel memurlarla eşgüdüm sağlanacaktır.
- d. Sancak’ın yeterli jandarma ve polisten başka askeri gücü bulunmaktaydı.
- e. Türkiye ile Fransa,Konseynin tavsiye ararına saygılı kalacak ve aralarında bir anlaşma yaparak Sancak’ın toprak bütünlüğü güvence altına alınacaktı.
- f. Türkiye,Suriye Fransa arasında yapılacak bir anlaşmayla Türkiye-Suriye sınırının dokunulmazlığı ve kışkırtmaların önlenmesi için yükümlülükler getirecekti
- g. Türkiye’nin İskenderun limanından yararlanması için Sancak statüsüne hükümler konulacaktı.
- h. Sancak statüsü ve Anayasası,Konseynin kararıyla yürürlüğe girecekti ve Konseyde Sancak’la ilgili kararlar 2/3 çoğunlukla alınabilecekti.³³⁰

Sandler Raporunun kabulü ayrı görüşleri savunan Türkiye ve Fransa arasında bir uzlaşma idi. Bu anlaşmayı Türkiye ara bir dönem için uygulanan geçici bir formül olarak görüyordu. Bu antlaşma, Sancağın bağımsızlığına kavuşmasını istemeye elverişliydi.³³¹

Sandler Raporu kabul edildikten sonra Suriye’de protesto gösterileri yapılmıştır. Bu rapor üzerine Fransa Suriye’ye ihanet etmekle suçlanıyordu. Suriye Başbakanı Cemil Mardam Şam’da yaptığı açıklamada, Sancak’ın Suriye’nin bir parçası olduğunu bildirmiştir.³³² Suriye tepkisini Fransız Dış İşleri Bakanlığına ve Milletler Cemiyeti’ne gönderdiği protesto mesajıyla dile getirdi.Aslında Suriye Hükümeti bir taraftan da

³³⁰ Soysal, **a.g.e.**, s.88.

³³¹ **Aynı**, s.89.

³³² Fırat- Kürkçüoğlu, **a.g.m.**, s.284.

kamuoyunun önünde güç duruma düşmemek için bir oldu biti karşısında kalmış gibi davranmayı da tercih ediyordu.³³³

Türk basınında ise rapor sevinçle karşılanır ve halk mitingler düzenlemiştir. Gazetelerde Sancak davasının başarı ile sonuçlandığına dair manşet atmışlardır.³³⁴ Yunus Nadi bu anlaşmanın iki komşu ülkenin ilişkilerini iyiye götüreceğine inandığını ancak Suriye’de bazı aksi sesler yükseldiğini söyler ancak bu anlaşmanın dostluk oluşturabileceğine inandığını vurgular.³³⁵ Sevinç havası Meclise de yansımıştır. İsmet İnönü Hatay anlaşmasını izah ederek Sancağın bağımsız ayrı bir Türk memleketi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu anlaşmanın Suriye tarafından sevinilecek bir anlaşma oluşunu çünkü anlaşmanın dünyada barış adına kazanılmış bir zafer olduğunu belirtir. Atatürk’e de Sancak konusundaki kararlı tutumundan olayı teşekkür etmiştir.³³⁶ İsmet İnönü’nün Atatürk’e teşekkür etmesinde Atatürk’ün Sancak konusundaki kararlı tutumunun yanına, antlaşma için görüşmeler sürerken 22-26 Ocak 1937’de Kurun gazetesi başyazarı Asım Us’a dikte ettirdiği yazılarda etkili olmuştur. Bu yazılarda taraflara gerekli mesajları verilmiş ve Türkiye’nin Sancak konusunda ne kadar ısrarlı olduğunu gösterilmiştir.³³⁷

Türk basını bu olayı olumlu karşılasa da Suriye basını bu antlaşmaya çok şiddetli tepki gösterdi.Suriye basını Fransa’yı şiddetle tenkid edip Hatay’ın Suriye’nin ayrılmaz bir parçası olduğunu iddia etmişlerdir. El-kabes,Fetel-Arab gibi gazeteler antlaşmanın imzalandığı günün Suriye için matem günü olduğunu iddia etmişlerdir. Suriye parlamentosunda da Fahri El-Barudi ve Edip Çiçekli “Muazzam Türkiye, bir küçük Hatay toprağıyla daha fazla büyümez.Araplığın dostluğu, Türkiye için İskenderun’dan daha önemlidir” demişlerdir.³³⁸

³³³ Ada,a.g.e., s.130.

³³⁴ CUMHURİYET, (27 Ocak 1937).

³³⁵ CUMHURİYET, (29 Ocak 1937).

³³⁶ CUMHURİYET, (30 Ocak 1937).

³³⁷ Umar,a.g.e., s.219.

³³⁸ BCA (222.501..23).

Milletler Cemiyeti'nin Raporu onaylamasının ardından Türkiye ve Hatay'da mitingler yapılması için 28 Ocak 1937'de İçişleri bakanlığı tarafından bütün vilayetlere ve bakanlıklara talimatlar gönderilmiştir. Bu talimatta, yurdun her tarafında Hatay için mitingler yapılması istenmekte, mitinglerin CHP Halkevleri ve belediyeler tarafından tertip edilerek resmi bir mahiyet verilmesi istenmektedir. Mitinglere memurlar ve öğrencilerin katılmasının sağlanması, söylenecek nutuklarda, Hatay'ın Türk olduğunun vurgulanması istenmiştir. Aynı zamanda Hatay'da da mitingler yapılması için Hatay'a da talimat verilmiştir.³³⁹ Bu talimatlar üzerine de Türkiye'de ve Hatay'da mitingler yapıldığını görmekteyiz.³⁴⁰

Bu anlaşma Türkiye'de sevinçle karşılanırsa da Sancak'ta ve Suriye'de Türklere karşı baskı artmıştır. Türkler aleyhinde propaganda yapılmıştır. Ermeniler silahlandırılarak Türk köylerine saldırılar düzenlenmiştir. Türk köyleri yağmalanmıştır. Şapka giyenler saldırılara maruz kalmışlardır.³⁴¹ Fransız Yüksek Komiserliği Türklerin çıkardığı Yenigün gazetesini kapatmıştır. Türklere yapılan bakıların artması ile Türk sınırına doğru bir akın ve iltica başalmıştır.³⁴²

Sandler raporunun kabulünden sonra 20 Şubat 1937'de toplanan Konsey, Sancak Statüsü ve anayasasını hazırlamak için 5 üyeli bir Uzmanlar Komitesi kurulmasını kararlaştırdı. Uzmanlar Sancak'a gidip yaptıkları çalışmalar sonrası Sancak'ın sınırlarını ve Anayasasını gösteren belgeleri hazırladılar. Bu belgeler 29 Haziran 1937'de kabul edildi. Sancağın "ayrı bir varlık" olduğu Milletler Cemiyeti'nin kabul ettiği üç belge ile saptanmış oluyordu Bunlar, "İskenderun Sancağının Sınırları", "Sancak Statüsü", "Sancak Anayasası" belgeleridir. Sancak'a verilen statü ile Sancak devlet içinde devlet haline gelmekteydi.³⁴³ Sancak'ta hem Türkçe hem de Arapça resmi dil olarak kabul edilmiştir.

³³⁹ Sarıay, **a.g.m.**, s 20-21.

³⁴⁰ **CUMHURİYET**, (31 Ocak-1 Şubat 1937).

³⁴¹ **CUMHURİYET**, (1 Mart 1937), s.1.; (17 Mart 1937), s.1. ; (19 Mart 1937).

³⁴² Ahmet Halaçoğlu, **Hatay'ın Anavatana Katılmasında Dört Yol'un Önemi** (Ankara : TTK, 1995),s.10.

³⁴³ Fırat-Kürkçüoğlu, **a.g.m.**, s.285.

Anayasada meclisin iki dereceli seçim yoluyla oluşturulacağı yer alıyordu. Sancak 40 üyeli bir meclis tarafından yönetilecekti.³⁴⁴

Sancak'a verilen ayrı varlık statüsü onun ileride Suriye'den kopup Türkiye'ye katılmasını kolaylaştıracaktır. Çünkü Sancak, Suriye sınırları içinde federe devletten ileri bir yönetim olmuştur.

Suriye Meclisi Hatay'ı ayrı bir varlık olarak tanıyan 1937 Antlaşmalarını tanımadığını belirtse de protestolarının etkisi olmamıştır.³⁴⁵

3 . BAĞIMSIZ HATAY DEVLETİ'NİN KURULMASI

3.1. Hatay'da Yapılan Seçimler

Anlaşmada öngörülen Sancak seçimlerini düzenlemek üzere Milletler Cemiyeti tarafından Sancak'a göndertilen Seçim Komitesi yaptığı çalışmaların ardından seçimin 1938 Nisanında yapılmasına karar verdi.³⁴⁶ Ancak Komite kısa zamanda Sancaktaki Türklerin tepkisini çekmiştir. Sorun, seçmenlerin yazımı konusundaydı. Türkiye, bu duruma ve Sancaktaki çalışmalarını kendisinden habersiz sürdüren Seçim Komitesine tepki göstermiştir.³⁴⁷ Ayrıca Türkiye Hatay'daki Türklerin aleyhinde hazırlanan Seçim yönetmeliğine karşı çıkmıştır. Bunun üzerine 15 Aralık 1937'de Milletler Cemiyeti'ne başvurarak seçim yönetmeliğinin değiştirilmesini istemiştir.³⁴⁸

³⁴⁴ **AKŞAM**, (30 Mayıs 1937).

³⁴⁵ Şimşir,**a.g.m.**,s.169.

³⁴⁶ **CUMHURİYET**, (21 Ekim 1937).

³⁴⁷ Fırat - Kürkçüoğlu,, **a.g.m.**, s.288.

³⁴⁸ Umar,**a.g.e.**, s.228.

Atatürk bu başvurunun ardından sancak konusundaki kararlılığını göstermek için Güneydeki orduyu denetlemek üzere Adana ve Mersin'e gitmiştir.³⁴⁹ Atatürk'ün güney illerine yaptığı bu gezi, Fransa üzerinde beklenen etkiyi yapmıştır. Bu gezi, Atatürk'ün Hatay konusunda kararlılığın gösterilmesine yönelik bir geziydi.³⁵⁰ Başbakan Celal Bayar'da yaşanan gelişmelerin ardından sınırdaki askeri birliklere savaş talimatı vermiştir. Bunlar Türkiye'nin bu konuda savaşı göze aldığına göstergesiydi.³⁵¹ Atatürk'ün bu kararlı politikasına Avrupa'da yaklaşan savaşın oluşturduğu koşullar birleşince Fransa, İngiltere'den gelen uyarılarla geri adım atmak zorunda kaldı. Fakat ilk olarak Milletler Cemiyeti Seçim Yönetmeliğinde istenilen değişiklikler yapıldı. Türkiye Seçim Komisyonunun çalışmalarından yine hoşnut olmayınca³⁵² bu defa Seçim Komitesi'nin çalışmalarının durdurulmasını istedi. Bunun üzerine Milletler Cemiyeti Seçim Komitesi 29 Haziran 1938'de sancağı terk etmiştir. Böylece seçim uluslararası denetimden çıkarılmış oldu.³⁵³ Fransa da Avrupa'da giderek tehlikeli duruma gelen ortamı göz önüne alarak Türkiye ile dostluğu yeniden kurmak, uyuşmazlıklara son vermek üzere, 20 Haziran'da Türkiye ile görüşmelere başlamıştır. Bu görüşmede Almanya'nın 1938 Martında Avusturya'yı ilhakı da etkili olmuştur. Fransa Almanya'nın etkisinin arttığı bir dönemde Doğu Akdeniz'de stratejik konumda olan ve Boğazlara sahip olan Türkiye'ye ihtiyacı artmıştı. Bu sebeple 1938 yazından itibaren tutumunu değiştirmiştir.³⁵⁴ Fransa Türkiye'yi kendi yanında tutmaya çalışıyordu. Başka bir deyişle onun tarafsız bir politika gütmesini istiyordu.³⁵⁵ Ve böylece süreç Türkiye lehine gelişme göstermiştir. Fransa ile Türkiye yapılan görüşmelerin ardından 3 Temmuz 1938'de askeri bir antlaşma imzalamıştır.³⁵⁶ Antlaşmada Sancağa bir saldırı durumunda güvenliği sağlamak üzere alınacak önlemler düzenlenmekteydi. Sancak'ta Türk ve Fransız askerleri eşit sayıda olacaktı. Sancak'a girecek Türk kuvvetleri ise ek bir protokolle düzenlenmişti. Antlaşma Sancak'ta manda yönetimi süresince geçerli olacaktı. Manda sona erince yeni bir anlaşma yapılacaktı.³⁵⁷ Hatay Devleti'nin Milletler Cemiyeti kararlarına uygun olarak kurulması ve güvence altına alınması için en sağlam yol orada Fransız kuvvetlerinin yanı sıra Türk kuvvetlerinin de yer

³⁴⁹ ULUS, (21 Mayıs 1938).

³⁵⁰ Ada, a.g.e., s.168.

³⁵¹ Demir, a.g.m., s.356.

³⁵² ULUS, (30 Nisan 1938).

³⁵³ Fırat- Kürkçüoğlu, a.g.m., s.288.

³⁵⁴ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, (İstanbul: Alkım Yayınları 2002), s.350.

³⁵⁵ Soysal, "1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı", **BELLETEREN**, C. XLVII, S.63, (1983), s.372.

³⁵⁶ ULUS, (4 Temmuz 1938).

³⁵⁷ Soysal, a.g.e., s.95-96.

almasıydı.³⁵⁸ Anlaşmanın imzalanmasının ardından ilk Türk birlikleri Sancak'a girmiştir.³⁵⁹ Sancağa giren ilk Türk birliğinin alay kumandanı Şükrü Kanatlı halka yaptığı konuşmada "Atatürk'ün, Ordunun, anayurdun Hataylılara selamını getirdim" diyerek seslenmiştir.³⁶⁰ Türk askeri Hatay halkı tarafından büyük sevinçle karşılanmıştır ve Hatay'da "yaşa Atatürk" diyerek tezahüratlar yapılmıştır.³⁶¹

Bu gelişmeler üzerine Arap basını Türkiye'ye, Fransa'ya, İngiltere'ye ve Başbakanlarına ağır bir dille saldırmıştır. Suriye basını, Sancak konusunda Türkiye ile işbirliği yaptıkları ve konunun çözümünde Suriyelilerin ve Arapların isteklerini dikkate almadıkları için İngiltere ve Fransa'yı suçladı.³⁶² Şam'da çıkan Fetel-Arab gazetesi, imzalan antlaşmayı bunun sonucu olarak Suriye topraklarından aziz bir parçasının ayrılmasının Türkiye'nin Arap alemine bir tecavüzü olarak değerlendirilmiştir. Fransa'nın Hatay'ın Suriye'den koparılmasına izin vermesinin sebebini de Fransa'nın Türkiye'den daha fazla çıkarının olmasına bağlamıştır. Suriye'nin bu durumun engellenmesi için acilen tedbir alması gerektiği tavsiyesinde bulunmuştur.³⁶³ Suriye basınının bu tepkisinin yanı sıra Suriye'de grevler, gösteriler yapıldı. Bu olayları, anlaşmadan hoşnut olmayan Araplar teşvik ve tahrik ediyordu. Tahrik ve tecavüzler, başbakana suikast düzenleyecek kadar ileri bile gitmişti.³⁶⁴

Suriye basınının bu sert tepkisine rağmen Fransız basını bu antlaşmayı Fransa açısından çok olumlu karşılamıştır. Aynı zamanda Fransız basını bu antlaşmayla ilgili olarak Atatürk'ü övmüştür.³⁶⁵

³⁵⁸ Soyak, **a.g.e.**, s.647.

³⁵⁹ **ULUS**, (5 Temmuz 1938).

³⁶⁰ **ULUS**, (6 Temmuz 1938).

³⁶¹ **ULUS**, (7 Temmuz 1938).

³⁶² Tekin, **a.g.e.**, s.200.

³⁶³ **BCA**, (224.511..5).

³⁶⁴ Tekin, **a.g.e.**, s.200.

³⁶⁵ **BCA**, (224.511..4).

Türkiye ile Fransa arasında gerçekleşen bu antlaşma ve yakınlaşmadan sonra iki devletin ortak gözetimi altında Hatay Meclisi'nin seçimi için seçim çalışmaları 22 Temmuz'da başlamıştır.³⁶⁶ Anayasa gereğince 20 yaşını doldurmuş erkekleri birinci dereceden seçmen olarak istedikleri topluluklara kendilerini yazdırmışlardır.³⁶⁷ Ancak seçimlerin olaylı başladığını görüyoruz.³⁶⁸ Türkler seçimlerde birçok haksızlık ve baskılara maruz kalmıştır. Seçimlerde Ortodoks cemaat seçmen adedi bakımından az oldukları için kendi adlarına bir mebus çıkarmaya yeterli olmadıkları için endişeliydiler.³⁶⁹ Bu Ortodoks kitlelerin bazıları seçmen kütüğüne Türk tarafından yazılma eğilimindeydiler. Bunun üzerine Ancak Seçim Komisyonu Ortodoksların bu isteklerini engellemiştir.³⁷⁰

Türkiye gerek seçimlerde çoğunluğu sağlamak, gerek kurulacak Hatay devletinde görevlendirmek amacıyla başta memurlar olma üzere Türkiye'de yaşayan Hatay doğumluları 1938 yılı başından itibaren Hatay'a göndermiştir.³⁷¹ Gönderilenler içinde kurulacak bağımsız devletin beyin gücünü, idari kadrosunu meydana getirecek yeterlilikte ve sayıda yetişmiş eleman mevcuttu. Bu göç Fransız, Arap ve Ermeni görevlilerini kayıt işlemlerinde sorunlar çıkarmasına rağmen düzenli olarak devam etmiştir.³⁷² Sonuçta, Seçimler yaşanan sıkıntılara rağmen 1 Ağustos 1938'de son buldu.³⁷³

3.2 . Hatay Meclisi'nin Açılması

Seçimlerin tamamlanıp milletvekillerinin seçilmesi üzerine 2 Eylül 1938'de Hatay Meclisi açılmıştır. Bütün milletvekilleri Türkçe yemin etmişlerdir. Tayfur Sökmen Devlet Başkanı, Abdülgani Türkmen Meclis Başkanı seçilmiştir. Abdurahman Melek'te hükümeti

³⁶⁶ ULUS, (23 Temmuz 1938).

³⁶⁷ Soysal, a.g.e., s.97.

³⁶⁸ ULUS, (23 Temmuz 1938).

³⁶⁹ Erkin, a.g.e., s.93-94.

³⁷⁰ BCA (223.508.13.).

³⁷¹ Sarıncay, a.g.m., s.30-31.

³⁷² Tekin, a.g.e., s.184.

³⁷³ Melek, a.g.e., s.61.

kurmakla görevlendirilmiştir.³⁷⁴ Hatay Hükümetinin ilk kabinesinde dört bakanla sekiz müsteşar bulunmaktadır.³⁷⁵ Böylece bağımsız Hatay Devleti tarih sahnesine çıkmış oldu.³⁷⁶ Parlamenter sistem ve demokratik rejimle Hatay Devleti kurulmuş oldu.³⁷⁷ 6 Eylülde Hatay Bayrağı Kanunu kabul edildi. Bayrak, al zemin üzerine beyaz ay ve ortası al bir yıldızdır. Aynı gün Hatay bayrağı yapılan törenle göndere çekildi.³⁷⁸ Hatay Meclisi'nin 8 Eylülde aldığı kararla İstiklal Marşını, Hatay marşı olarak kabul etmiştir.³⁷⁹ Hatay Cumhuriyetinin üç ilçesi bulunuyordu ; Antakya, Kırıkhan ve İskenderun. Daha sonra bunlara Reyhanlı ve Yayladağ eklenmiştir.³⁸⁰

Hatay Devleti'nin yönetiminin bu kararlarının dışındaki uygulamalarından biri de manda dönemi yöneticilerini görevden alarak, yerlerine Türk uyruklu ve Hatay Halk Partisine yakın kişileri getirmek oldu.³⁸¹ Okulların Arapça eğitim veren şubeleri kapatıldı.Arapça öğretimin aşamalı olarak kaldırılması da kararlaştırıldı. Fransızca ilköğretimden kaldırıldı.Ortaöğretimde Fransızca dersleri iki saatle sınırlandırıldı. Fransız istihbarat subaylarının görevine son verilip Hatay'dan ayrılmaları sağlandı.³⁸²

Devletler Hukukunda benzerine rastlanmayacak bir kurum olarak ortaya çıkan Hatay Devleti teorik olarak böylece kurulur. Hatay Devleti'nin yüzölçümü 4.805 km ve son Fransız istatistiklerine göre, 219.000 olan nüfusun %39.7'si Türk, %28'i Alevi, %11'i Ermeni,% 10'u Arap,% 9'u Rum Ortodoks, %3'ü diğer unsurlardan oluşuyordu.1920'den itibaren bölgenin nüfusu Türkler aleyhine bozulmasına rağmen çoğunluk Türklerdeydi.³⁸³

³⁷⁴ Sökmen., **a.g.e.**,s.65.

³⁷⁵ **CUMHURİYET**, (6 Eylül 1938).

³⁷⁶ **CUMHURİYET**, (4 Eylül 1938).

³⁷⁷ Melek,**a.g.e.**,s.65.

³⁷⁸ Tekin, **a.g.e.**,s.212.

³⁷⁹ **ULUS**, (9 Eylül 1938).

³⁸⁰ Erciyes,**a.g.e.**,s.79.

³⁸¹ Ada,**a.g.e.**,s.186.

³⁸² **Aynı**, s.190.

³⁸³ Sarıay, **a.g.m.**, s.22.

Bağımsız Hatay Devleti'nin kurulması Suriye'de tedirginlikle karşılandı. Şam gazeteleri, Hatay Devleti'nin bağımsız olduktan sonra ilk iş olarak Türkiye'ye iltihak edeceğinin yazmaktaydılar. Şam basınının bunu dile getirmesinin en önemli sebebi ise Tayfur Sökmen'in devlet başkanı olmasıdır. Sökmen Milli Mücadele'de etkin rol oynaması Suriye'de tedirginlik yaratmıştır.³⁸⁴

3.3. Hatay Meclisi'nin Türkiye İle Kurduğu Temas

Hatay Devleti ile Türkiye arasında gayet yakın temas ve bağlar kuruldu. Bu sırada Türk yasaları birbiri ardı sıra Hatay'da kabul edildi.³⁸⁵ Hatay Meclisi Ocak 1939'da Türk Medeni Kanunu kabul etti.³⁸⁶ Meclis, 16 Şubat 1939'da aldığı kararla Anavatan kanunlarının Hatay kanunları olarak kabul edilmesine karar verdi. Böylece Hatay hukuk düzeninin temeli oluşturuldu.³⁸⁷ Aynı zamanda, Hatay'da Suriye parası yerine Türk parası kabul edildi.³⁸⁸

Hatay idarecileri devamlı olarak Türkiye'ye katılmak arzusunda bulundular. Türkiye'de bunu sempati ile karşıladı.³⁸⁹ Hatay idarecileri daima kendilerini Türkiye'nin bir parçası olarak görmüşlerdir. Kabul ettikleri Türk yasaları ile de kendilerini Fransa ve Suriye'nin etkisinden kurtarmayı başarmışlardır.³⁹⁰

Hatay Devleti kurulduktan sonra Suriye Hükümeti, Hatay'dan giden yolcuları ve eşyaları Suriye hududunda gümrük muamelesine tabii tutmaya başladı. Bunun üzerine Hatay yetkilileri de Suriye gümrüğü karşısında bir Hatay gümrüğü oluşturdular.³⁹¹

³⁸⁴ CUMHURİYET, (11 Eylül 1938).

³⁸⁵ CUMHURİYET, (9 Eylül 1938).

³⁸⁶ Armaoğlu, a.g.e., s.351.

³⁸⁷ Tekin, a.g.e., s.229.; AKŞAM, (18 Şubat 1939).

³⁸⁸ Melek, a.g.e., s.78.

³⁸⁹ Armaoğlu, a.g.e., s.351.

³⁹⁰ Umar, a.g.e., s.242.

³⁹¹ Melek, a.g.e., s. 72.

Böylelikle, Hatay'ın Suriye'yle herhangi bir ekonomik ve mali bağı kalmamış oluyordu.³⁹² Hatay Devleti Suriye'ye karşı bir gümrük oluşturdu ancak aksine Türkiye ile arasındaki gümrüğü kaldırdı ve Hatay'la Türkiye arasında hiçbir hudut kaydı kalmadı. Türkiye'ye karşı gümrüğün kaldırılması Hatay halkını son derece memnun etmiştir.³⁹³

Hatay'ın giderek Türkiye'nin yörüngesine girmesi üzerine başta Arap milliyetçi liderleri olmak üzere Arap ve Ermeniler, Suriye'ye göç etmeye başlamışlardır.³⁹⁴ Suriye, Hatay devleti'nin kurulmasına tepki vermiştir. Hatay'da bazı karışıklıklar çıkarmak için bazı teşkilatlar kurmuşlardır. Sınır köylerine saldırılarda bulunmuşlardır.³⁹⁵

4 . HATAY'IN TÜRKİYE'YE KATILMASI

Hatay Devleti'nin yapay ve geçici niteliği ortada idi.³⁹⁶ Hatay devleti'nin kurulması ve ardından yapılan düzenlemelerle Hatay Türkiye'nin adeta bir ili durumuna gelmişti. Artık Hatay'ın Suriye ile bir bağlantısı kalmamıştı.³⁹⁷ Zaten Hatay Devleti'nin Devlet Başkanı Tayfur Sökmen'in Türk basınına verdiği demeçte “ Ben Hatay'da zevahir ve formalite itibariyle Devlet Reisi olsam da , hakikatte ben Hatay'da Atatürk'ün ve Milli Şef İnönü'nün yüksek iradelerinin tatbik eden bir memurum” demektedir.³⁹⁸

4.1. 23 Haziran 1939 Ankara Antlaşması

1939'da Avrupa hızla savaşa gidiyordu. 15 Martta Almanya Çekoslovakya'yı işgal etti, Polonya'yla saldırmazlık paktına son verdi. 22 Mayıs'ta İtalya'yla Çelik Paktı

³⁹² Ada, **a.g.e.**, s.190.

³⁹³ **ULUS**, (18-23 Haziran 1939).

³⁹⁴ Fırat- Kürkçüoğlu, **a.g.m.**, s.289.

³⁹⁵ Umar,**a.g.e.**,s.241.

³⁹⁶ Soysal,**a.g.m.**, s.98.

³⁹⁷ Umar,**a.g.e.**,s.244.

³⁹⁸ **AKŞAM**, (25 Nisan 1939).

imzalandı. Bu gelişmeler başta İngillere olmak üzere statükocu devletleri endişelendiriyordu. İngiltere Akdenizin güvenliği için müttefik arayışına başladığında, Türkiye'yle ilk adımı atmış oldu. Ancak Türkiye bu ortak bildirinin aynısını Fransa'yla yayınlamak,dahası üçlü ittifakı gerçekleştirmek için Hatay'ın kendi ülkesine katılmasını ileri sürüyordu.³⁹⁹ Bu da Hatay Devleti'nin ortadan kaldırılıp,Türkiye'ye ilhakı anlamına geliyordu.⁴⁰⁰ Fransa'nın bu durumu kabul etmesinde İngiltere kadar kendi ordusu da etkili olmuştur. Fransız diplomatların ve siyasilere Fransa'nın gücünü simgelediğine inandıkları sömürgelelere kötü örnek olacağını ileri sürmelerine rağmen,varolan koşulların ciddiyettin farkına varan Fransa Genelkurmayı Türkiye'yle yapılacak ittifakın önemini bilerek Hatay konusunda geri adım atılmasından yana ağırlığını koymuştur.⁴⁰¹ Fransa hükümeti de daha 1938 Dostluk Antlaşması hazırlanırken, Türkiye ile olanak ölçüsünde,geniş yükümlülükleri içine girilmesini istemiş, Doğu Akdeniz ve Balkanlarda bir dayanışma aramıştı. Türkiye'de gelişen koşullarda Fransa'nın sıkışık durumunu anlamış, bunu ulusal çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalışmıştır. 1939 da bahsettiğimiz bu durum Fransa'yı daha da korkutmuştur. Fransa Hatay konusunda kararsızdı çünkü Hatay'ın Türkiye'ye katılmasına Suriyelilerin tepkisini çekebilirdi ⁴⁰² Ancak Hitler Almanya'nın uluslararası güvenliği tehdit etmesi ve artık savaş durumunda Türkiye'nin karşısındaki blokta yer almasını engellemek için Fransa'nın Türkiye'ni taleplerini kabul etmekten başka çaresi kalmamıştı. ⁴⁰³ Yaşanan gelişmelerin ardından, Fransa ile Türkiye sınır çizgisini belirleyen antlaşma 19 Haziran 1939'da imzalandı ⁴⁰⁴ 23 Haziran 1939'da da Türkiye ile Suriye arasında sorunların kesin çözümüne ilişkin 'Düzenleme' adını taşıyan Ankara Antlaşması imzalanmıştır.⁴⁰⁵ Bu antlaşma ile yeni Türkiye-Suriye sınırı, Hatay'ı Türkiye sınırlarına dahil edecek şekilde belirlenmişti. Ayrıca bu toprakların Fransız askerleri tarafından en geç 23 Temmuz 1939'a kadar boşaltılması öngörülmüştür.⁴⁰⁶ Ayrıca Hatay'da oturanlara uyruk seçme hakkı tanınmıştır ve uyruklarını değiştirmek isteyenler Türk uyruklu sayılacağı belirtilmiştir.Hatay Türkiye'ye geçmesiyle orada Fransız ve öbür yabancılara hak ve malların arttırılması Anlaşma'ya bağlı Protokol

³⁹⁹ Fırat- Kürkcüoğlu, **a.g.m.**, s.290.

⁴⁰⁰ Demir,**a.g.m.**,s.361.

⁴⁰¹ Fırat, **a.g.m.**, s.290.

⁴⁰² Soysal,**a.g.e.**, s.98-99.

⁴⁰³ Demir,**a.g.m.**,s.361.

⁴⁰⁴ Edip Çelik,**100 Soruda Türkiye'ni Dış Politikası Tarihi,Gerçek Yayınları** (İstanbul: Gerçek Yayınları, 1969),s.88.

⁴⁰⁵ **CUMHURİYET**, (24 Haziran 1939).

⁴⁰⁶ Demir,**a.g.m.**,s.361.

ve eklerle düzenlenmişti. Ayrıca, İskenderun'daki Fransız askeri mezarlığının korunması için hüküm konmuştu. Antlaşmaya konulmamakla beraber 1937'de Sancak Devleti'ni oluşturan, onun varlığını ve sınırlarını güvence altına alan antlaşmalar da ortadan kalkmış oluyordu.⁴⁰⁷

Antlaşma Türkiye'de ve Hatay'da büyük bir sevinçle karşılanmıştır.⁴⁰⁸ Fransa ile imzalanan antlaşmanın ardından Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile Tayfur Sökmen arasında teşekkür telgrafları çekilmiştir.⁴⁰⁹ Hatay'ın Anavatana katılımı bayram olarak ilan edilmiştir. Antlaşma Türkiye'nin yanı sıra Fransa basınında olumlu karşılanmıştır. Fransa basını antlaşma ile ilgili haberlerde Türkiye'nin Doğu'daki önemli mevkiinden ve mükemmel ordusundan da bahsetmektedir.⁴¹⁰

4.2. Hatay Meclisi'nin Türkiye'ye Katılma Kararı

Bu antlaşma daha yürürlüğe girmeden Hatay Meclisi Türkiye'ye katılmak için çalışmalarına başlamıştır. Hatay Millet Meclisi 23 Haziran 1939'da oybirliği ile anavatana katılma kararı almıştır.⁴¹¹ Hatay hükümeti bakanlıkları lağvedilmiştir.⁴¹² Böylece Hatay Devleti tarihe karışmıştır ve 19 yıllık siyasi mücadele son bulmuştur.⁴¹³ Hatay'ın Anavatana katılma kararı TBMM'de oy çoğunluğuyla onaylanmıştır.⁴¹⁴ Hatay'ın Anavatan'a katılma kararının onaylanmasından sonra Tayfur Sökmen TBMM'de yaptığı konuşmada milletvekillerine şöyle seslenmiştir;

⁴⁰⁷ Soysal,**a.g.e.**,s.98-99.

⁴⁰⁸ **CUMHURİYET**, (24 Haziran 1939).

⁴⁰⁹ **CUMHURİYET**, (1 Temmuz 1939).

⁴¹⁰ **ULUS**, (25 Haziran 1939).; **CUMHURİYET**, (24 Haziran 1939).

⁴¹¹ Sökmen,**a.g.e.**, s.117.

⁴¹² Tekin,**a.g.e.**,s.237.

⁴¹³ Melek,**a.g.e.**,s.84.

⁴¹⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, C. 3, 1939, s.430.; **DÜSTUR**, Tertip III, C.20, s. 1530-1539.

“ Hatay’ın yirmi senelik milli mücadele tarihi şanlı,şerefle, zaferle kapayan anlaşmayı birkaç gün evvel tasdik buyurmuşunuz... Alınan tarihi kararlar dolayısıyla yüksek huzurunuzda Hataylıların minnet ve şükran hisleri arz etmek için çıktım... ..Büyük Meclis ve onun saygıdeğer azalarını saygı ile kutlarım...Mütarekenin acı ve karanlık günlerinin doğurduğu bazı zaruretlerle ayrılmış olan bir yurd parçasının tekrar Anavatana bağlanması her Türkün kalbinde büyük bir sevinç ve heyecan doğurmuştur...Hatay hiçbir kuvvet ve kudretin değiştirmeye muktedir olamayacağı, Anavatan hudutlarının cenubunda vefakar, sadık bir bekçisidir... Bu milli davanın yapıcısı Edebi Şef Büyük Atatürk’ün manevi huzurunda eğilirken bu mukaddes davayı tahakkuk ettiren Milli Şef kahraman İnönü’ye leyazal şükran ve tazimleri arz ederim... Yaşasın ve var olsun Türk milleti Hatay mübarek olsun.”⁴¹⁵

7 Temmuz 1939’da çıkarılan 3711 sayılı kararla Hatay, Türkiye’nin ili olmuştur. Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmen Süer’de ,Hatay’ın ilk valisi olmuştur.⁴¹⁶ 23 Temmuz’da Hatay’ın kurtuluş bayramı olarak ilan edilmiştir.⁴¹⁷

4.3. Hatay’ın Türkiye’ye Katılmasına Suriye’nin Tepkisi

Suriye’nin Hatay Türklerinin Türkiye’yle kurduğu yakın ilişkilere tepkisi daha Hatay Devleti kurulmadan önce başlamıştı.Örneğin 8 Temmuz 1938’de Hatay’daki Türk köylüler Antakya Konsoloslughuna başvurarak Suriye hükümetinin baskılarının son derece arttırdığını,şapka giymeyi, Latin harfleri ile gazete ve kitap okumayı,Türkiye’yi istemediklerine dair Arapça mazbataları kendilerine zorla imza ettirdiklerini bildirmişlerdir.⁴¹⁸

⁴¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 3,1939, s.198-199.

⁴¹⁶ Erciyes,a.g.e.,s.81.

⁴¹⁷ AKŞAM, (12 Temmuz 1939).

⁴¹⁸ BCA (224.511.1).

Suriye'nin Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından önce başlayan tepkisi Hatay'ın Türkiye'ye katılması ile daha da sert olmuştur.⁴¹⁹ Kitle-i Vataniye Partisi yayınladığı uzun bir beyanname de cuma günü camilerde konuyla ilgili halka nutuklar verilmesini istemiştir. Ancak Fransa bunu engellemiştir. Usbetü'l ametü'l-Kavmi partisi de Hatay'ın Türkiye'ye katılması üzerine milletler Cemiyetine bir protesto telgrafı çekmişlerdir.El-Şehbetül Vataniye partisi de bu olayı protesto ederek Fransa Yüksek Komiseri'ne çektiği telgrafla üzüntüsünü dile getirmiştir. Suriye Meclisi de olayı red ve protesto etmiştir.Meclis Başkanı Farsi el-Huri Milletler Cemiyetine protesto telgrafı göndermiştir.⁴²⁰

Hatay'ın Türkiye'ye katılmasına Suriye Meclis Başkanı Fransız hükümetine ve Milletler Cemiyeti Konseyine birer telgraf çekerek protesto etmiştir. Hatay'ın kendi topraklarının bir parçası olduğu, alınan kararları ve katılma işlemlerini kabul etmeyeceğini açıklamıştır. Nitekim Suriye, bağımsızlığını ilan ettiği gün Şam'daki yabancı büyükelçiliklere yolladığı notada, Fransa'nın Suriye adına yaptığı uluslararası antlaşmalara saygılı olmak kararından bulunduğunu bildirmesine rağmen, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını hiçbir zaman kabul etmeyecektir.⁴²¹ Suriye Meclis Başkanı Faris el-Khuri'ye göre Fransa Hatay'ın ilhakına izin vererek uluslararası hukuku ve Suriye'nin haklarını çiğnemişti.⁴²²

Suriye idaresi Hatay konusunu her zaman canlı tutmaya çalışacaktır. Suriye idarecileri her zaman bu olayı iç politika meselesi olarak kullanmışlardır. Suriye 1950'den sonraki ders kitaplarında Suriye'nin kuzey sınırını ülkemizin bazı şehirlerini içerisine alarak göstermiştir. Suriye Hatay'ı daima Türkiye tarafından gasbedilmiş görmektedir.⁴²³ Hatta Suriye sadece Hatay'ı değil Büyük Suriye Projesiyle çerçevesinde yapılmış haritalarda Adana, Gaziantep, Şanlıurfa, Diyarbakır,Mardin'i de kendi topraklarında göstermektedir.Hatay bölgesini haritalarda göstermesinin yanı sıra Hatay bölgesini,Suriye

⁴¹⁹ Umar,**a.g.e.**,s.247.

⁴²⁰ **BCA** (224.515.22) ; Aslında Suriye Meclisi İskenderun 'un Suriye'den ayrılması ile ilgili Türkler ve Fransızlar arasında yapılacak bütün antlaşmaların reddi kararını daha 1939 İlkbaharında karar vermişti. (**BCA** , 236.774..16).

⁴²¹ Fırat- Kürkçüoğlu, **a.g.m.**, s.290.

⁴²² Ada, **a.g.e.**, s.215.

⁴²³ Umar,**a.g.e.**,s.250.

posta pullarında da göstermektedir.⁴²⁴ Suriye Hatay'ın Türkiye'ye katılışından bu yana sık sık Türkiye aleyhine gösteriler yapmıştır.⁴²⁵ Sürekli olarak Hatay konusunu gündeme taşımıştır.

Suriye ile aynı doğrultuda hareket eden diğer bazı Arap ve Müslüman ülkeleri de Hatay'ın Türkiye'ye katılmasına tepki verdi.⁴²⁶

Bugün dahi sorun canlı tutulmaktadır. Mayıs 1998'de Suriye'nin ABD Büyükelçisi Velid El Muallim Arap televizyonuna verdiği demeçte Hatay'ı asla unutmadıklarını Hatay'ın Suriye'den çalınmış bir vilayet olduğunu söylemiştir. İsrail'den Golan tepelerin aldıktan sonra sıranın Hatay'a geleceğini ima etmiştir. Ve Hatay'ın Suriye'ye ait olduğunu okullarımızda öğretiyoruz demiştir.⁴²⁷

Hafız Esad'ın oğlu Cumhurbaşkanı Beşşar Esad Türkiye'ye Ocak 2004'te yaptığı ziyarette de Hatay'ı masaya yatırmanın gereğinden bahsederek, “ Hatay sorunun zaman içinde çözüleceğini” ifade etmiştir. Hatay'ı musalla taşına konmuş bir cenazeye benzeterek bir imam tarafından kaldırılması gerektiğini söyler. Esad, iki ülke arasında harita sorunu bulunduğunu, ancak bu konuda iyimser olduğunu söyleyerek Hatay'a bakış açısını net olarak göstermiş olmaktadır.⁴²⁸

Sonuçta ; başta Atatürk olmak üzere Türk devlet adamları II. Dünya Savaşının eşiğinde Ortadoğu ve Balkanlardaki güç dengesinde Türkiye'nin taşıdığı ağırlığı çok iyi değerlendirilerek herhangi bir savaşa yol açmadan Hatay elde edilmiştir. Türkiye uluslararası konjonktürü çok iyi değerlendirmiştir. Bu nedenle de Hatay'ın diplomasi tarihimizde çok

⁴²⁴ Mehmet Pekacar, **Türkiye-Suriye İlişkilerinde Hatay'ın Hukuki ve Siyasi Konumu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Diyarbakır : Dicle Üniversitesi, 1997),s.73.

⁴²⁵ Tekin,**a.g.e.**,s.249.

⁴²⁶ Ada, **a.g.e.**, s.216.

⁴²⁷ **MİLLİYET**, (7 Mayıs 1998).

⁴²⁸ **ORTADOĞU**, (6 Ocak 2004).

önemli bir yeri vardır.⁴²⁹Çünkü Türkiye sorunun her aşamasında Milletler Cemiyeti'nin kararlarına uygun davranmaya çalışmış gerektiğinde Milletler Cemiyeti'nin kararlarını kararların kendi isteği doğrultusunda yine diplomasi yoluyla değiştirmiş,doğrudan güç kullanmamıştır.⁴³⁰ Bilinçli ve Batılı Devletlerin tutumunu iyi tartan bir dış politika davranışıyla, Atatürk'ün ısrarlı tutumunun yardımıyla Hatay anavatana bağlanmıştır.⁴³¹ Atatürk Yıldırım Orduları Komutanı olarak bölgede düşmana karşı direniş emri verdiği günden, hastalığın en kritik döneminde Adana-Mersin'e yaptığı geziye kadar geçen 20 yıllık süre boyunca gösterdiği kararlılığın Hatay anavatana bağlanmasında çok önemlidir. Türkiye Hatay sorununda uluslararası arenada sadece talepler öne süren değil, somut önerilerde getiren taraf olmuştur.Aynı zamanda Sancak ilk olarak ayrı bir varlık haline getirilmiş daha sonra Türkiye'ye katılarak aşamalı bir şekilde anavatana bağlanması sağlanmıştır.⁴³²

⁴²⁹ Sarıay, “ Atatürk'ün Hatay Politikası-I-(1936-1938), s.39.

⁴³⁰ Fırat- Kürkçüoğlu, **a.g.m.**, s.291.

⁴³¹ Köni, **a.g.e.**, s. 539.

⁴³² Ada,**a.g.e.**,s.233-234.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM :

1950-1960 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE - SURİYE İLİŞKİLERİ

1. BAĞDAT PAKTI

1.1. Bağdat Paktını Hazırlayan Süreç

1923'ten beri yüzünü Batı'ya dönen, Musul ve Sancak sorunları dışında Ortadoğu'yla ilişkilerini en alt düzeyde tutan Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sonrasında bölgeye yönelik politikasını değerlendirirken, uluslararası sistemde meydana gelen iki önemli değişiklik ve bunların Türkiye tarafından algılanış biçimi göz önünde tutulmalıdır. 1950'lerde Türkiye'nin "aktif" ama sonuçları açısından "başarısız" olarak nitelenen Ortadoğu politikasını anlamak için, 1945 sonrasında uluslararası sisteme egemen olan Soğuk Savaş ve self-determinasyon hakkına dayanarak sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanmaları ve bu olguların Ankara üzerindeki etkilerini ele almak gerekir.⁴³³

1950'ler Türkiye'nin, Batı'nın Ortadoğu'da Sovyet etkisinin genişlemesinin engelleme çabalarına da aktif olarak katıldığı bir dönem olur. Türkiye Batı yanlısı Bağdat Paktı'nın ve CENTO'nun kurulması gibi Sovyetler Birliği'ni çembere almaya yönelik kapsamlı çabalarda aktif rol oynamıştır.⁴³⁴

1947'de Batılı devletlerin Soğuk Savaş'ın başladığını açıkça ifade etmeleri ve ilişkilerini yeni uluslararası sistemin kurallarına göre kurmaları, SSCB'nin tehditkar

⁴³³ Melek Fırat- Ömer Kürkçüoğlu, "Ortadoğu'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası**, s. 615.

⁴³⁴ Kemal Kirişçi ve Ali Çarkoğlu-Mine Eder, **Türkiye ve Ortadoğu'da Bölgesel İşbirliği** (İstanbul: TESEV Yayınları, 1998),s. 179-180 .

faaliyetleri ve savaşın üzerindeki olumsuz etkilerini silmek için dış borç arayan Türkiye'ye beklediği fırsatı vermiştir. Bu tarihten itibaren Türkiye, tüm dış politikasını NATO çerçevesinde belirleyerek, stratejik önemine vurgu yapan ve Batı'nın güvenliği için Türkiye'nin vazgeçilmez olduğunu öne çıkaran bir dış politika izlemeye başlamıştır.⁴³⁵

1950 Mayıs'ında yapılan bir seçimle iş başına gelen Demokrat Parti iktidarı Batılılaşma sloganı altında Türkiye'yi sıkı sıkıya Batıya bağlamıştır. NATO'yu ve Batı'da kurulan diğer siyasal, askeri ve ekonomik örgütleri bir dünya görüşü olarak algılamıştır. Demokrat Parti iktidar olduktan sonra her ne pahasına olursa olsun Türkiye'yi NATO'ya dahil etmeye çalışmıştır. Bunun için Ortadoğu'daki varlığını korumak amacını güden İngiltere'ye bu konuyla ilgilenme sözü vermiştir. Türkiye'nin daha sonra Arap Devletleri ile ilişkilerinin kötüleşmesine yol açan Bağdat Paktı'nın altında işte bu söz yatmaktadır. Türkiye'nin Ortadoğu'yla yakından ilgilenmesi NATO'ya girmek için verdiği bu tavizle başlamıştır.⁴³⁶ Türkiye Avrupa ile Ortadoğu arasında işbirliği sağlamayı adeta görev edinmiştir.⁴³⁷ Bunda en güçlü etken Ortadoğu'nun stratejik öneminin Sovyetlerin yayılcı politikaları neticesinde artması ve komünizm tehlikesinin oluşmasıdır. Zira Menderes hükümeti için en önemli dış politika hedeflerinden biri Sovyetlerin Ortadoğu'nun siyasi oluşumlarında belirleyici bir etken olmasını engellemektir.⁴³⁸

Aslında İngiltere Türkiye'yi öncelikle bir Ortadoğu savunma sistemine sokmak istediği için NATO'ya girişine son dakikaya kadar itiraz etmişti. Ancak Kore Savaşının çıkması ile ABD İngiltere'yi bu itirazlarından vazgeçmeye zorlamış ve Türkiye'nin ilerde Ortadoğu'nun savunulmasında aktif bir rol oynama sözünü vermesi ile NATO'ya alınmasını istemiştir. Böylece başlayan Kore Savaşının etkisi ile Türkiye NATO'ya

⁴³⁵ Fırat-Kürkçüoğlu, **a.g.m.**, s. 615.

⁴³⁶ Mehmet Gönlübol ve Cem Sar, "Türk Dış Politikasının 20 Yılı", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.XXI.,No:1-2,(Mart 1966), s. 158-159.

⁴³⁷ Haluk Gerger, "Türk Dış Politikası (1946-1960)", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. II, İstanbul : İletişim Yayınları, (1983), s. 538.

⁴³⁸ Niray, **a.g.e.**, s.17.

girebilmiştir.⁴³⁹ ABD, Türkiye'nin 1 Ağustos 1951'de NATO'ya girmek için yaptığı başvuruyu destekleyen devletlerden biriydi. Ankara NATO üyesi olur olmaz Batı'nın kendisinden istediği rolü oynamaya hazırdı.⁴⁴⁰ Türkiye 18 Şubat 1952'de NATO'ya resmen girmiştir.⁴⁴¹ Böylece 1939'dan beri kendisini yıpratın Sovyet baskısına karşı gerek savunma gerek güvenlik yönünden hukuki bir güvence almış oluyordu.⁴⁴² Türkiye NATO'ya girdikten sonra Ortadoğu politikası hız kazanmıştır.⁴⁴³ NATO'ya girişle Demokrat Parti Hükümeti büyük bir prestij kazanmış ancak SSCB ile ilişkilerin daha da bozulmasına yol açmıştır.⁴⁴⁴ İki ülke arasında Stalin döneminde verilen iki notanın yarattığı ciddi gerginlik ortamı hala devam ederken Türkiye'nin NATO'ya girişi SSCB tarafından hoş karşılanmamıştır.⁴⁴⁵

Türkiye NATO'ya girdikten sonra Türk- Amerikan ilişkilerinde yeni bir dönem açıldı. İki ülke arasında çok sıkı ekonomik ve askeri ilişkiler kurulmakla kalmamış, aynı zamanda Türkiye, Batı savunmasını bölgesel paktlarla güçlendirmek gibi yoğun bir dış politika çabasına girmiştir. NATO'ya giriş, Türkiye'nin dış politikası yanında stratejik düşüncelerini de büyük ölçüde etkilemiştir.⁴⁴⁶ NATO'ya giriş ile Türkiye Ortadoğu'da Batıyla beraber hareket etmeye başlamıştır. Batıyla Arap ülkeleri arasındaki olumsuz gelişmeler, Türkiye'nin bu ülkelerle olan ilişkilerini aynı şekilde etkilemiştir. Dolayısıyla Ortadoğu ülkeleri ile Batı'yı karşı karşıya getiren her olay Türkiye'yi bu Ortadoğu ülkelerine karşı tutuma sevk etmiştir.⁴⁴⁷

SSCB II. Dünya Savaşından sonra genel bir yayılma ve genişleme siyaseti gütmüştür ve dikkatini Ortadoğu'ya çevirmiştir. Savaşın bitiminden hemen sonra

⁴³⁹ **Olaylarla Türk Dış Politikası**, C.I-II, (Ankara:Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1987), s. 251.

⁴⁴⁰ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)** (İstanbul : Hil Yayınları, 1997), s.392.

⁴⁴¹ **CUMHURİYET**, (18 Şubat 1952).

⁴⁴² Yuluğ Tekin Kurat, "Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası", **Bellekten**, C. XXXIX, S.154, (1975), s. 283.

⁴⁴³ Oral Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964)** (Ankara:Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1979),s. 84.

⁴⁴⁴ Ahmad,**a.g.e.**,s.392.

⁴⁴⁵ Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, (Ankara, Phonix Yayınları, 2004),s.145.

⁴⁴⁶ Sander, **a.g.e.**,s. 87.

⁴⁴⁷ Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 50.

Türkiye’den de toprak talebi olmuştur.⁴⁴⁸ Ayrıca Türkiye’nin NATO’ya katılmasını engellemek için her türlü çabayı harcamıştır.⁴⁴⁹ Sovyetler daha önceden dolaylı bir etkiye sahip olduğu Ortadoğu politikasında 1950’lerden sonra doğrudan doğruya etkiye bulunmaya başlamıştır. 1950’lerden itibaren Türkiye ile Sovyetler zaman zaman Ortadoğu gelişmelerinde karşı karşıya gelmişlerdir.⁴⁵⁰

Demokrat Parti’nin, Türk Dış Politikasını Batı’nın çıkarı ile özdeş görmesi Ortadoğu politikasına da yansımıştır. Türkiye Ortadoğu’daki gelişmeleri savaş mantığı içinde ve Batı’nın gözüyle incelemiştir. Yani Batının Ortadoğu’daki “temsilcisi” olarak, bağımsızlıklarını yeni kazanan Arap ülkelerini Batı’yla yakınlaştırmak ve onlara liderlik yapmak görevini üstlenmiştir. Türkiye Ortadoğu’nun gelişmeleri ile daha önce olmadığı kadar yakından ilgilenip, aktif bir siyaset izlemiştir. Bunu yaparken öncelikli hedef Batı’nın çıkarlarını korumak adına bölgesel düzeyde savunma örgütü kurmak ve Arap ülkeleriyle ilişkilerini bu çerçevede geliştirmek olmuştur.⁴⁵¹

O sırada SSCB’nin toprak istekleriyle karşılaşan Türkiye işte bu tehlike karşısında Batı’nın desteğini ararken, Arap ülkeleri de Batı’lıların kendilerini kısıktırak bağlayan yükümlülüklerinden kurtulmaya çalışıyorlardı. Sovyet tehlikesini her şeyin üstünde tutan Türkiye ise Arapların bu isteğini anlayamamıştır. II. Dünya Savaşından sonra Arap ülkelerinden Türkiye’ye yöneltilmiş bir tehdit yoktu. Buna rağmen Türkiye bahsedilen sebepler dolayısıyla Ortadoğu sorunlarının dışında kalamamıştır.⁴⁵²

Ortadoğu ile ilgili olarak ABD ve İngiltere’nin istek ve çıkarları Türkiye’ye yansımıştır. II. Dünya Savaşından sonra hem karşılaştığı iç güçlükler hem de sömürge yönetimi altındaki ülkelerde başlayan bağımsızlık akımları yüzünden Ortadoğu’daki varlığını uzun süre koruyamayacağını anlayan İngiltere, 1946 yılı sonlarından başlayarak

⁴⁴⁸ Uçarol, **a.g.e.**, s. 693-694.

⁴⁴⁹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 521.

⁴⁵⁰ Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 50.

⁴⁵¹ Fırat-Kürkçüoğlu, **a.g.m.**, s.615.

⁴⁵² Ülman, **a.g.m.**, s.270.

bu bölgedeki ekonomik ve stratejik çıkarlarını sürdürebilmek için dolaylı yollar aramaya başlamıştır. Bu amacına ulaşmak için Türkiye ve Mısır'ı içine alan bir savunma örgütünü kurmayı düşünmüştür. Bu örgütün arkasına ABD'nin de askeri gücü konunca İngiltere'nin bu bölgede bir süre daha varlığını koruması mümkün olacaktı.⁴⁵³

II. Dünya Savaşından galip, fakat eski gücünü yitirmiş olarak çıkan İngiltere'nin izlediği dış politikanın ağırlık merkezini Ortadoğu bölgesindeki üslerin elden gitmesini önlemek ve böylece Süveyş Kanalı'nın doğusundaki yüzyıllık çıkarlarını korumak oluşturmaktaydı.⁴⁵⁴ Bunun için II. Dünya Savaşından sonra Ortadoğu'nun güvenliği için iki savunma projesi hazırlamıştır. Bunlar "Ortadoğu Komutanlığı" ve "Ortadoğu Savunma Organizasyonu" projeleridir. Bu Savunma Projeleri Sovyet tehdidi ve İngiltere'nin bu bölgedeki çıkarlarını koruma düşüncesinin bir sonucudur. Çünkü bölge hem askeri hem de ekonomik bakımdan İngiltere için çok önemlidir. İngiltere'nin amacı NATO modelinde bir Ortadoğu savunma paktı kurabilmektir. Bu Ortadoğu petrol kaynaklarının güvenliği açısından olduğu kadar, Amerika ve İngiltere'nin Ortadoğu çıkarları açısından da büyük önem taşıyordu. Bunun için Ortadoğu'nun güvenliği konusunda Amerika da aktif rol oynamalıydı.⁴⁵⁵ İngiltere Dış İşleri bakanı Morrison 20 Eylül 1951'de Türkiye'ye gönderdiği mesajda; *"Türkiye'nin, NATO kapsamı dışında olan Ortadoğu'nun savunmasında hayati bir rolü bulunmaktadır. Bu yüzden Türkiye'yi bir Ortadoğu Komutanlığı kurulmasında bizler Amerikalılar ve Fransızlara katılmaya davet ediyoruz."* diyerek Türkiye'ye Ortadoğu savunmasının örgütlenme çalışmalarında yerini almaya çağırılan bir mesaj gönderir.⁴⁵⁶

ABD Başkanı Eisenhower yönetime gelmesinden hemen sonra İngiltere gibi Ortadoğu'nun savunulması konularına el attı.⁴⁵⁷ Ortadoğu'yu içine alacak bir savunma planının hazırlanmasını ABD'de zaten planlamıştı. ABD Dış İşleri Bakanı Dulles daha

⁴⁵³ Gönübol ve Sar, **a.g.m.**,s. 167.

⁴⁵⁴ Sander,**a.g.e.**, s. 75.

⁴⁵⁵ Behçet Kemal Yeşilbursa, "İngiltere'nin Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye'nin NATO'ya Girişi (1950-1953)", **Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu** (Elazığ: 2002), s. 751-753.

⁴⁵⁶ Ayşegül Sever, **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu (1945-1958)** (İstanbul: Boyut yayınları, 1997), s. 87 .

⁴⁵⁷ **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s.251.

1953'ten beri Arap ülkelerinin de Batı ile ortak bir savunma çatısı altında toplanmalarını öneriyordu.⁴⁵⁸

Türkiye'nin NATO'ya alınması kararı üzerine İngiltere Ortadoğu savunma sistemi düşüncesini hızlandırdı. 13 Ekim 1951 de Amerika, İngiltere, Fransa ve Türkiye "Ortadoğu Müttefik Komutanlığı" kurulması için Mısır'a teklifte bulundular. Ancak Mısır bu teklifi İngiltere'nin Süveyş'ten çekilmemek için bulduğu bir çözüm olduğunu düşünerek reddetmiştir.⁴⁵⁹

Her ne kadar Ortadoğu'da bölgesel bir savunma paktı kurma fikri, İngiltere'nin uzun vadeli bir hedef olarak başlamışsa da Amerika, Fransa ve Türkiye'de bu proje de etkin bir rol oynayacaktır. İngilizler liderlik konumunu ellerinde tutmakta ısrar ederken, Amerika İngiltere'nin aksine, Ortadoğu savunmasına Arapların da katılmasını istiyordu. İngiltere öncelikle Ortadoğu'daki çıkarlarını korumak isterken Amerika Ortadoğu'ya daha çok Soğuk Savaş çerçevesinde bakıyordu. İki ülke arasındaki bu temeldeki bakış farklılıkları ve Arap-İsrail ve İngiltere-Mısır anlaşmazlıkları sonucu Ortadoğu Savunma Projeleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁴⁶⁰ Zaten Türkiye'nin 1949'da İsrail'i tanımasından sonra Ortadoğu'daki Arap Devletleri ile arası giderek soğumaya başlamıştır. Demokrat Parti'nin izlediği dış politika ile Arap Devletleri'nden kopuş giderek artmıştır.⁴⁶¹

Bu başarısızlıklara rağmen, Menderes Hükümeti Arap Devletleri'nin Bağdat Paktına katılacaklarını düşünmekteydi. Fakat Arap Devletleri Türkiye ile savunma konusunda işbirliği yapmaya istekli olmadılar. Tek istekli devlet Irak olmuştur.

⁴⁵⁸ Kurat, **a.g.m.**, 283.

⁴⁵⁹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 520.

⁴⁶⁰ Yeşilbursa, **a.g.m.**, s. 758.

⁴⁶¹ Albayrak, **a.g.e.**, s.473.

Ortadoğu bölgesi başta Amerika ve İngiltere olmak üzere, Batılı devletler için büyük bir öneme sahipti. Bu bölge siyasi ve ekonomik açıdan Sovyet tehdidi altında idi. Oysa Batılı devletler bu bölgede önemli yatırımlar yapmışlardı. Çünkü o yıllarda dünya petrol rezervlerinin % 56,6'sının bu bölgede olduğu biliniyordu.⁴⁶² 1950 yılında Kore Savaşı'nın patlak vermesinden sonra ABD, gerek Uzak Doğu'da gerekse Avrupa'da birtakım savunma tedbirleri almaya başlamıştı. Böylece Kore Savaşı'nın sorumlusu olarak görülen SSCB'nin etrafında bir "güvenlik kordonu" oluşturulacaktı. Bu sırada Ortadoğu Batı kollektif sistemine bağlanmamış bir bölgeydi. Daha önce İngiltere'nin girişimiyle geliştirilen Ortadoğu komutanlığı projesi girişiminden sonuç alınamamıştı. Ancak Kore Savaşı Türkiye'nin önemini arttırdığı için bu bölgeyi Batı savunma sistemine bağlamak işiyle bizzat ABD ilgilenmeye başlamıştır.⁴⁶³ 1953'te Eisenhower'ın başkan seçilmesiyle birlikte ABD Ortadoğu politikasını gözden geçirmeye başladı. Amerika değişen yeni yönetimle değişen uluslararası koşullarda İngiltere'nin bölgedeki etkisinin giderek zayıfladığını ve Ortadoğu savunmasında bir boşluk olduğunu görmüş ve Ortadoğu'da öncü rol oynamaya başlamıştır. ABD Ortadoğu Komutanlığının Ortadoğu'da yeterli işlevselliğe sahip olmadığını görmüştü.⁴⁶⁴ Ortadoğu'da bir savunma örgütünün kurulması; İngiltere'nin bu bölgedeki varlığının devamına uygun bir formül aranması sorunundan daha önemli bir konuydu. ABD Dış İşleri Bakanı Dulles 1953'te Ortadoğu konusunda yaptığı konuşmada bu endişeleri; "Ortadoğu'da, Komünistlerin Arapları, İngilizlere ve bize karşı fanatik bir nefrete çalıştıklarını görüyoruz. Bu bölge dünyanın bilinen en büyük petrol rezervine sahiptir. Bu nedenle de bu bölge muhtemel düşmanlarımızın eline geçtiğinde ekonomik güç dengesinde büyük bir değişikliğe yol açacaktır. Öte yandan bu bölge, Avrupa'nın Asya ile bağlantısını temin eden yollara yani Süveyş Kanalı'na da sahip bulunmaktadır" diyerek dile getirmiştir.

Dulles'in yansırı Eisenhower'de Türk gazetelerine verdiği demeçlerde Türkiye'nin Akdeniz güvenliğindeki rolünün öneminden bahsetmekteydi.⁴⁶⁵

⁴⁶² Albayrak, **a.g.e.**, s.475.

⁴⁶³ Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 51.

⁴⁶⁴ Fırat-Kürkçüoğlu, **a.g.m.**, s. 620.

⁴⁶⁵ **CUMHURİYET**, (8 Şubat 1952).

ABD Dış İşleri Bakanının konuşmasında Ortadoğu ile ilgili endişeleri görülür. Bu nedenle de ABD Ortadoğu'da bir savunma sistemine giden gelişmelerde dönüm noktası olmuştur. ABD'nin İngiltere'den farklı olarak Ortadoğu'da olumsuz algılanan bir geçmişi yoktu. Üstelik İngiltere'den güçlü bir devlet olması dolayısıyla ABD'nin inisiyatifiyle gerçekleştirilecek bir Pakt girişiminin gerçekleşme şansı daha fazlaydı.⁴⁶⁶ Bu nedenle de ABD, İsrail dışarıda kalmak üzere, bölgedeki diğer devletler arasında Ortadoğu'nun güvenliği için işbirliği kurulması çalışmalarına gitmiştir.⁴⁶⁷ Ortadoğu kapsamına alınacak bir savunma sistemi zaten ABD tarafından planlanmış bulunuyordu. Dulles daha 1953'ten itibaren, Arap ülkelerinin de Batı ile ortak bir savunma çatısı altında toplanmalarını öneriyordu. Onların kendilerini İsrail sorununa kaptırmaları nedeniyle, komünist taktiklerinin getireceği tehlikeleri görmemezlikten gelmelerini doğru bulmuyordu. Böyle bir diplomasi anlayışı içinde Türkiye'de ABD'yi destekleyecektir.⁴⁶⁸

Bağdat Paktı'nın bir taraftan da NATO(Kuzey Atlantik İttifakı) ile SEATO(Güneydoğu Asya Antlaşma Teşkilatı) arasındaki boşluğu gidermek için Dulles'in amaçladığı bir Pakt olduğu görülmektedir. Dulles, eğer bu boşluk giderilirse hem Batı'nın hem de Ortadoğu'nun savunmasının kolaylaşacağını düşünmüştür. Paktın içine Arap Devletlerinin de alınması sağlanabilirse Arap birliği içindeki Batı aleyhtarı cephenin de yıkılması mümkün olacaktır.⁴⁶⁹

ABD'nin Ortadoğu'daki çıkarları bu Paktın kurulmasını sağlayacaktır. Bu bölgede ABD'nin en önemli çıkarı Sovyetlerin Akdeniz'de egemen bir duruma gelmesini engellemektir. Diğer bir çıkarı da bölgedeki kaynakların özellikle de petrolün Batı'ya akışını korumak ve sürdürmektir.⁴⁷⁰

⁴⁶⁶ Kürkçüoğlu, a.g.e.,s. 51-52.

⁴⁶⁷ Uçarol,a.g.e., s. 696.

⁴⁶⁸ Kurat,a.g.m., s. 283.

⁴⁶⁹ Olaylarla Türk Dış Politikası, s.269

⁴⁷⁰ Sander,a.g.e.,s.126.

Türkiye açısından bu paktın kurulma amacı ise öncelikle; NATO'ya girmiş olmakla beraber başka savunma düzenleri de geliştirmektir. Zira Türkiye Rusya'nın arazi taleplerini unutmamış olduğu gibi, iki devlet arasındaki gerginlik de henüz ortadan kalkmamıştı. Soğuk Savaşın yaşandığı bir dönemde Türkiye'nin sınırlarını mümkün olduğunca güvence altına alma isteği vardı.⁴⁷¹

Türkiye NATO'ya girdikten sonra olanca gücüyle Ortadoğu'da Batı çıkarları doğrultusunda bir örgüt kurmaya çalışmıştır. Türk yöneticileri birçok kez Avrupa ile Ortadoğu arasında işbirliği sağlamayı "kutsal bir görev" saydıklarını belirtmişlerdir.⁴⁷²

1.2. Bağdat Paktının Kurulması ve Paktın Kurulmasında Türkiye'nin Oynadığı Rol

Bağdat Paktının kurulması fikrini ortaya atan ve gerçekleşmesini de adım adım izleyerek etkileyen Dulles olmuştur.⁴⁷³ ABD yönetimi, Ortadoğu'da inisiyatifi ele almaya karar vermişti. Dulles 11-28 Mayıs 1953'te Mısır, İsrail, Suriye, S.Arabistan, İran, Pakistan, Yunanistan, Türkiye ve Libya'yı ziyaret etti. Başlangıçta Dulles'in programında Batı'ya bağlı politikasından emin olunan Türkiye yoktu. Ancak Menderes'in isteği üzerine Dulles Türkiye'yi de ziyaret etti. Türkiye bu görüşme de SSCB'den gelen tehdidin farkında olmayan Araplarla beraber Ortadoğu'da bir savunma sisteminin gerçekleştirilmesinin mümkün olmadığını mesajını vermiştir. Bunun içinde yeni bir yaklaşıma gerek vardır. Ortadoğu'da kurulacak yeni savunma sisteminin temel taşı Türkiye olmalıdır ve Pakistan'da bu sisteme dahil edilmelidir. Dulles, Ortadoğu savunmasının temel taşının Türkiye olacağı konusundaki görüşlere katılmakla beraber Arapların tamamen yabancılaştırılmaması gerektiğini Ankara'ya bildirdi.⁴⁷⁴ Dulles, gazetecilere

⁴⁷¹ Kamuran Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1989), s. 354.

⁴⁷² Gerger, **a.g.m.**, s. 538 .

⁴⁷³ Oral Sander, "Türk Dış Politikasında Sürekliliğin Nedenleri", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. XXXVII, No: 3-4 , (Eylül –Aralık 1982), s.129.

⁴⁷⁴ Fırat-Kürkçüoğlu, **a.g.m.**, s. 620.

verdiği demeçte ABD'nin Türkiye'yi en güvenilir müttefiki olarak gördüğünü belirtmiştir.⁴⁷⁵ Dulles, bu gezi sonrası verdiği raporda ABD'nin Ortadoğu ve Yakın Doğu'da giriştiği çabalardan dönmeyeceğini hatta bölgeye daha çok askeri ve ekonomik yardım yapması gerektiğini belirtti. Bölgede tüm devletleri içine alan bir savunma sisteminin olanaklı olmadığını bunun içinde Sovyetlere yakınlığı ile bilinen dolayısıyla da komünist tehdidi altında bulunan “Kuzey Seddi” ülkeleri arasında bir paktın yapılmasının gerektiğine işaret etti. Zaten Dulles'in bu gezisinin amacı “Kuzey Seddi” düşüncesidir.

Ortadoğu gezisinden sonra Dulles, 1 Temmuz 1953'te Ulusal Güvenlik Konseyinde yaptığı konuşma da Kuzey Seddi düşüncesini ortaya attı. Bu sed SSCB tehdidinin en fazla bilincinde olan ve olası Sovyet saldırısının rotasında bulunan devletleri kapsayan Kuzey Kuşağında yer alan Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve Suriye'yi kapsıyordu. Dulles'e göre Ortadoğu'nun savunması Kuzey Kuşağı devletlerine dayandırılmalıydı. İngiltere'de böyle bir pakt içinde Irak'taki askeri üslerini koruyabileceğini ve Ortadoğu'daki liderlik politikasını devam ettirebileceğini düşündüğü için paktı destekliyordu.⁴⁷⁶

Dulles'in Kuzey Seddi düşüncesi olsa da gezi sonrası açıkladığı raporunda “*Ortadoğu savunma Teşkilatı yakın bir iş olmaktan ziyade geleceğe ait bir ihtimaldir.*” demiştir. Dolayısıyla Dulles'in raporunda Ortadoğu'da savunma teşkilatı kurulmasının yakın bir gelecekte mümkün olmadığına dikkati çekmiştir. Çünkü Dulles Arap ülkelerinin Sovyet tehlikesinin farkında olmadıklarını ifade etmiştir. Dulles, bir savunma sistemi için gerekli ortamı bulamamıştır.⁴⁷⁷

Türkiye Dulles'in bu fikrinin peşini bırakmadı. 19 Ekim 1954'te İngiltere ile Mısır arasındaki Süveyş anlaşmazlığını sona erdiren antlaşma imzalandı. Bu antlaşmayla İngiltere 1950'de Arap Devletleri tarafından imzalanan Ortadoğu Savunma Antlaşmasını imzalayan devletlerden birine veya Türkiye'ye silahlı bir saldırı olursa Süveyş Kanalına

⁴⁷⁵ ULUS, (27 Mayıs 1953),s.1.

⁴⁷⁶ Gürün, a.g.e., s. 355.

⁴⁷⁷ Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 52-53.

asker sokma hakkını kazanıyordu. Anlaşmanın bu hükmüne Mısır'ın da rıza göstermesi Türkiye'yi Ortadoğu savunma sisteminin kurulması yönünde umutlandırdı.

1.3. Türkiye-Pakistan İşbirliği Antlaşması (2 Nisan 1954)

Bir savunma paktı düşüncesi bölgeye dışardan empoze edilmemeli içerden oluşup biçimlenmelidir. Bunun nedeni de Dulles'e göre Ortadoğu Devletlerinin sömürgeci devletlere karşı duydukları kuşkuydu. Bu devletler İngiltere ve Fransa ile ittifak bağı dolayısıyla da ABD'den de kuşku duyuyorlardı. Batılı yöneticiler de böyle bir savunma sistemini kendileri başlatamayacaklarını ve önderlik rolünü bir Ortadoğu devletinin oynaması gerektiğini anladılar. Bunu da en iyi başaracak devlet Türkiye idi.⁴⁷⁸ Çünkü Dulles'in hedeflediği Kuzey Seddi'nin en güçlü devleti Türkiye olacaktı. Öte yandan 1952'de NATO'ya giren Türkiye Batı savunma sisteminde tek Ortadoğu'lu devletti. Bu nedenle de Türkiye, Ortadoğu ile Batı savunma sistemi arasında, doğal bir köprü olabilecek durumdaydı.⁴⁷⁹ Batıya göre Türkiye hem Batı ittifakının bir üyesiydi hem de Arap Devletleri ile samimi bir ilişki içindeydi. Ayrıca Türkiye Avrupa'nın gücüne karşı başarılı bir mücadele vermiş ilk Asya devleti olarak doğu komşularında saygınlık uyandırmıştır. Oysa bu yıllarda Türkiye'nin Arap Devletleri ile ilişkileri soğumaya yüz tutmuştu.⁴⁸⁰

Bu sıra da Ortadoğu Devletleri ikiye bölünmüşlerdi. Batı'yla işbirliği içindeki devletlerin önderliği Türkiye, Batı'ya karşı siyasal ve ekonomik bağımsızlıklarını korumaya çalışan devletlerin önderliğini Mısır yapıyordu. İki devlet arasında Ortadoğu'nun siyasal haritasını belirleyecek bir güç mücadelesi yaşanıyordu. Bu mücadele de Ortadoğu Devletleri Türkiye'yi "emperyalizmin Ortadoğu'daki temsilcisi" olarak

⁴⁷⁸ Armaoğlu, a.g.e.,s.525

⁴⁷⁹ Kürkçüoğlu, a.g.e.,s. 53.

⁴⁸⁰ Sander, a.g.e.,s128-129.

algılamıştır. Dolayısıyla da Türkiye'nin Ortadoğu'da düşünülen yeni savunma sistemine Arap Devletlerini katma şansı çok düşüktü.⁴⁸¹

Ortadoğu'da Türkiye'nin yanı sıra Pakistan'ında önemli bir konumu vardır. Pakistan özellikle insan gücü bakımından İngiltere'ye temin edeceği fayda ile Ortadoğu savunmasında önemli olabilirdi.

Ortadoğu Savunma Paktına ilk adım olarak 28 Aralık 1953'te ABD ile Pakistan arasında bir teknik ve ekonomik yardım antlaşması imzalandı. Daha sonra iki ülke arasında 19 Mayıs 1954'te savunma için karşılıklı bir yardım antlaşması imzalandı. Anlaşmada Pakistan'ın bölgesel bir savunmaya katılacağı yer alıyordu.⁴⁸² Hindistan'la sorunları bulunan Pakistan bu yolla Batı'dan güvence almak istiyordu.

Oluşturulacak yeni bir savunma sisteminin ilk işaretini de Türkiye ile Pakistan vermiştir. Pakistan'la Türkiye 18 Şubat 1954'te ortak bir demeç yayınlanarak bir savunma antlaşması imzalayacaklarını açıkladılar. Bu antlaşmaya ilk tepki Sovyetlerden geldi. İki ülke arasında yapılacak anlaşmanın bölgede bir tehdit söz konusu değilken Ortadoğu ve Güneydoğu Asya'daki durumu tehlikeye sokan bir NATO manevrası olduğunu belirtti. Mısır'da benzer bir tepki verdi. Irak çekimser bir tavır alırken, İran böyle bir anlaşmaya katılmayacağını açıkladı.⁴⁸³ Ancak daha sonra Irak da Amerikan yardımı alabilmek için kuzey komşularına yaklaşmaya başlamıştır.

Tüm bu olumsuz tepkilere rağmen iki ülke arasında Dulles'in de telkini ile 2 Nisan 1954'te Dostluk ve İşbirliği Antlaşması Karaçi'de imzalandı. İki devletin yöneticileri verdikleri demeçlerde aynı amacı güden devletlere anlaşmaya katılma yolunun açık olduğunu belirttiler. Türk basınında antlaşma hayırlı olarak nitelendirilmiş ve hükümete

⁴⁸¹ Fırat-Kürkçüoğlu, **a.g.m.**, s.621.

⁴⁸² Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s.54.

⁴⁸³ Fırat-Kürkçüoğlu, **a.g.m.**, s. 621-622.

destek verilmiştir.⁴⁸⁴ Türkiye ile Pakistan arasında yakın siyasal işbirliği temeline dayanan Kuzey Seddi sisteminin oluşmaya başlaması 1954'ün en önemli gelişmesi sayılabilir.⁴⁸⁵ Bu anlaşma ile Bağdat Paketi'nin kurulması yolundaki ilk adımda atılmış oldu.⁴⁸⁶

Karaçi'de anlaşma imzalanması ile Amerikan diplomasisinin öngördüğü gibi Ortadoğu güvenlik sisteminin ilk adımı atılmış oluyordu. Ancak Türk-Pakistan anlaşmasının asıl amacı diğer Ortadoğu devletlerinin de katılacakları genel bir savunma örgütünün kurulması olduğu açıkça görülmektedir.⁴⁸⁷

1.4. Türk-İrak Görüşmeleri ve Menderes'in Suriye ve Lübnan'ı Pakta Çekme Çalışmaları

Türk-Pakistan Anlaşmasından sonra, öteki Ortadoğu devletlerinin de anlaşmaya katılmaları için Türkiye'nin yoğun bir diplomatik çabaya giriştiği görülür. Menderes'in ABD ziyaretinin ardından yayınlanan ortak bildiriye Türkiye'nin dost ülkelerle sıkı siyasal ve askeri bağlar kuracağı belirtilmiştir. Menderes ayrıca Eylül 1954'te yaptığı açıklama da Arap devletleri ile ilişkilerinin her gün biraz daha iyileştiğinin ve onlarla bir savunma paketi kuracaklarını söylemiş hatta daha da ileri giderek bütün Arap devletlerine çağrıda bulunmuş ve kuvvetli bir savunma sisteminin kurulabilmesi için Arap devletlerinin hür bir dünya ile yakın işbirliği yapmalarını istemiştir.⁴⁸⁸

27 Temmuz 1954'te İngiltere ile Mısır arasında imzalanan İngiltere'nin Süveyş Kanalından çekilmesine ilişkin anlaşmanın ardından Ortadoğu savunma sistemine Arapların katılma umutlarını gerek ABD gerek Türkiye 'de arttırdı. Mısır'la yakınlaşmak için ilk adımı attı ve Nasır'la görüşme isteğinin iletildi ama isteği reddedildi. Batıyla uyumlu

⁴⁸⁴ CUMHURİYET, (3 Nisan 1954).

⁴⁸⁵ Sander, a.g.e., s.130.

⁴⁸⁶ Albayrak, a.g.e., s.476.

⁴⁸⁷ Olaylarla Türk Dış Politikası, s. 254.

⁴⁸⁸ Sander,a.g.e.,s.130.

bir savunma paktı kurmaya çalıştığı sürece Nasır'ın Menderes'le görüşmeyeceği açıktı. Bu başarısız girişimin ardından Türkiye Irak'a yöneldi.⁴⁸⁹ Çünkü Arap devletleri içinde Türkiye ile savunma paktı kurmaya tek istekli devlet Iraktı.⁴⁹⁰ Pakistan'la imzalanan antlaşmanın hemen ardından Demokrat Parti Hükümeti dikkatini antlaşmaya yeni devletleri katmaya yoğunlaştırdı. Bunun içinde Türkiye 12 Temmuz 1954'te Arap ülkelerinin ve Türk maslahatgüzarlarının katılımıyla Menderes'in başkanlığında beş gün için İstanbul'da bir Ortadoğu Konferansı düzenlemeye karar verdi. Bu toplantı Türkiye'nin Ortadoğu'ya artan ilgisini göstermesi açısından önemlidir. Konferansta Mısır ve Suudi Arabistan'ın Türkiye'nin bölgedeki etkili bir güç olmasını kabullenmelerinin zor olduğu görülmüştür.⁴⁹¹ Çünkü Ortadoğu'da Arap ülkeleri arasında Batı ile özellikle İngiltere ile ilişkileri en yakın olan devlet Irak'tı. Öte yandan, Pakt'a giden gelişmelerde önemli rolü olan Türkiye'nin de Irak'la yakın ilişkileri vardı.⁴⁹² Irak diğer Arap ülkelerinden farklı olarak Karaçi Anlaşmamsına çekimser bir tavır almıştır. Daha sonra yapılan İngiltere-Mısır Antlaşması da Bağdat'ı rahatlatmıştır.⁴⁹³ Irak çeşitli endişelerden dolayı bir süredir zaten Batı'ya yaklaşmak istiyordu. Bu istek üzerine Irak ile ABD arasında yapılan görüşmeler sonunda iki devlet arasında 20 Nisan 1954'te sürekli bir askeri yardım antlaşması imzalandı. Yapılan görüşmelerde Irak'ın bölge savunmasına katılacağı hususunda görüş birliğine varıldı. Ancak Irak'ın Türkiye'nin aracılığıyla Batı'ya bağlanması Arap birliğinin bütünlüğünü bozacağı gibi Irak bütün Arap dünyasını kendisine düşman edebilirdi.⁴⁹⁴

Irak'ta 12 Eylül 1954'te İngiliz adamı olarak tanınan Nuri Sait Paşa'nın hükümeti kurmasından sonra Batıyla yakınlaşma süreci hız kazandı.⁴⁹⁵ Nuri Sait paşa Batı ile işbirliği sayesinde Irak'a daha fazla ekonomik imkanlar sağlanabileceğini ve İsrail karşısında Irak'ın daha fazla güçlendirileceğini böylece de Arap dünyasının lideri olabileceğini düşünüyordu.⁴⁹⁶ 1954'ten itibaren Irak Devlet adamlarıyla Türk yöneticiler arasında işbirliği için yoğun temaslar başlamıştır. İlk olarak 2 Eylül 1954'te Irak Veliahdı

⁴⁸⁹ Fırat-Kürkçüoğlu, **a.g.m.**, s.622.

⁴⁹⁰ **Olaylarla Türk Dış Politikası** , s. 254,s. 254.

⁴⁹¹ Sever, **a.g.e.**, s. 120-121.

⁴⁹² Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 54.

⁴⁹³ Fırat-Kürkçüoğlu, **a.g.m.**, s. 622.

⁴⁹⁴ **Olaylarla Türk Dış Politikası** ,s. 255.

⁴⁹⁵ Fırat-Kürkçüoğlu, **a.g.m.**, s.622.

⁴⁹⁶ **Olaylarla Türk Dış Politikası** ,s. 255.

Abdüllillah Türkiye'ye gelmiş⁴⁹⁷ daha sonra da 9 Ekimde Irak Başkanı Nuri Sait Paşa, İngiltere dönüşünde Türkiye'ye uğramıştır. ⁴⁹⁸ Nuri Sait Paşa ve Menderes arasında 9 Ekim 1954'te yapılan görüşmede Ortadoğu güvenliği müzakere edildi.⁴⁹⁹ Nuri Sait Paşa yaptığı basın toplantısında “*Süveyş Kanalı ve Filistin sorunu Arapları tatmin edecek bir hal çerçevesine bağlanırsa bütün Arap Devletlerinin Batı ile işbirliği yapabileceğine kani olduğunu*” söylüyordu.⁵⁰⁰ Yayınlanan ortak bildiride Türkiye ile Irak arasında Ortadoğu'da bir güvenlik teşkilatı kurmaya karar verdikleri ve Türkiye'nin Arap Devletlerinin meşru menfaatlerine aykırı bir politika izlemeyeceği belirtiliyordu.⁵⁰¹

Ancak Irak ile Türkiye arasındaki Ortadoğu konusunda savunma teşkilatı fikrini başta Mısır olmak üzere Arap devletleri tepkiyle karşıladı. Çünkü Mısır İngiltere ile imzaladığı antlaşmanın ardından Arap devletleri bloğu kurmak üzere diplomatik faaliyetlere başlayacaktır. Şimdi Türkiye Mısır'dan önce davranarak Ortadoğu güvenlik teşkilatı için harekete geçmesi Nasır'ı rahatsız etmiştir. Bunun için Mısır'ın tepkisi sert oldu ve kurulacak teşkilata katılmayacağını açıkladı.⁵⁰²

Ancak Türkiye Ortadoğu savunması için kurulacak teşkilatı fikrini hayata geçirebilmek için faaliyetlerini sürdürdü. Sayıca kalabalık bir delegasyon ile Menderes 1955 yılı başlarında Irak'ı, Lübnan'ı ve Suriye'yi kapsayan bir resmi ziyarete çıktı. Menderes'in bu geziyi yapmasındaki amacı bu ülkelerin devlet adamları ile karşılıklı görüşmelerde bulunmaktı. Menderes'in ilk durağı da Irak oldu.⁵⁰³ İki ülke liderlerinin görüşmeleri 7 Ocakta başladı.⁵⁰⁴ Böylece Menderes iadei ziyaret yapmış oluyordu. Görüşmeler 12 Ocağa kadar sürdü.⁵⁰⁵ Türkiye ile Irak arasında yapılan görüşmelerin ardından anlaşmaya varıldı. İki devlet tecavüzlere karşı birlikte karşı koyma kararına

⁴⁹⁷ Kürkçüoğlu, a.g.e. s.55.

⁴⁹⁸ AKŞAM, (9 Ekim 1954).

⁴⁹⁹ AKŞAM, (10 Ekim 1954),s.1.

⁵⁰⁰ Gürün, a.g.e., s.356.

⁵⁰¹ Armaoğlu, a.g.e.,s. 525-526.

⁵⁰² Armaoğlu, a.g.e., s. 526.

⁵⁰³ Hüseyin Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası** (İstanbul:İmge Yayınları,1990), s. 64.

⁵⁰⁴ CUMHURİYET, (8 Ocak 1955).

⁵⁰⁵ CUMHURİYET, (15 Ocak 1955).

vardılar. Ve bir ortak bildiri yayınladılar.⁵⁰⁶ Irak ziyareti olumlu sonuçlanan Menderes öteki devletleri de antlaşmaya taraf yapabilmek için⁵⁰⁷ 14-15 Ocak'ta Suriye'yi ziyaret etti.⁵⁰⁸ Zaten Suriye Dış İşleri Bakanlığı Menderes'in Irak temasları üzerine Menderes'i Suriye'ye davet etmişti.⁵⁰⁹ Ancak Suriye'deki siyasi hava Irak'taki gibi sıcak değildi. Menderes Suriye Başkanı Faris El Houriy ve diğer hükümet üyeleri tarafından samimi karşılanırken , caddelerde ziyaretine karşılık protestolarla karşılanmıştır. Suriye Parlamentosundaki solcu milletvekilleri de Menderes'in ziyaretine karşı çıktılar. Bu sert tepkiler sonucu Menderes Suriye'de bir gün kaldı.⁵¹⁰ Zaten Türk-Irak antlaşması imzalandığında Suriye'de Türkiye aleyhine gösteriler yapılmıştı.⁵¹¹ Menderes Şam'daki görüşmelerde Suriye'yi Irak'la imzalanacak Pakta davet etmiştir.⁵¹²

Menderes Suriye'nin ardından Lübnan'a geçerek Beyrut'ta Pakt için temaslarda bulundu. Lübnan da Menderes çok iyi karşılanmıştır.⁵¹³ Fakat her iki ülke de kurulacak Pakta katılmak konusunda taahhüt altına girmekten çekinmişlerdir. Özellikle Suriye'de Türk-Irak işbirliğine katılma fikri olumsuz tepkilere yol açmıştır. Lübnan Pakt konusunda nispeten ilgi göstermesine rağmen kesin bir tutum sergilememiştir. Suriye ve Lübnan'ın tutumu Ortadoğu'da İngiltere-Mısır Anlaşmasına rağmen havanın hala Batıyla işbirliğine elverişli olmadığını göstermiştir. Batı'ya yakın bir yönetiminin olduğu halde Lübnan'ına tereddüt etmesi adeta kurulacak paktın sonucunu gösteriyordu.⁵¹⁴

Bu gelişmelere Mısır'ın tepkisi ise sert oldu. Mısır'a göre Nuri Sait Paşa'nın bu girişimi Arap Birliğine ihanetti.⁵¹⁵ Türkiye ve Irak arasında imzalanan antlaşmaya Mısır cephe almıştır. Mısır Dış İşleri Bakanı bu antlaşmanın Arap siyasetine ve Arap Birliği

⁵⁰⁶ CUMHURİYET, (13 Ocak 1955).

⁵⁰⁷ Fırat-Kürkçüoğlu, a.g.m., s.623.

⁵⁰⁸ CUMHURİYET, (15 Ocak 1955).

⁵⁰⁹ CUMHURİYET, (9 Ocak 1955).

⁵¹⁰ Bağcı, a.g.e., s. 65.

⁵¹¹ CUMHURİYET, (14 Ocak 1955).

⁵¹² CUMHURİYET, (15 Ocak 1955).

⁵¹³ DÜNYA, (15 Ocak 1955).

⁵¹⁴ Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 61.

⁵¹⁵ Sever, a.g.e., s.127.

anlaşmalarına uymadığını belirtmiştir.⁵¹⁶ Mısır basını Türk-İrak anlaşmasının Arap birliğine çok büyük bir darbe indireceğini düşünüyordu.⁵¹⁷ Menderes'in Irak'a ziyareti olumlu sonuç verdi.⁵¹⁸ Menderes varılan anlaşmayı beğenmeyenlere “*Türk-Mısır Antlaşması Arap birliğine karşı bir hareket değil, onun esas gayesine hizmet eden bir vesikadır. Dost ve kardeş Mısır'ın teessürünü anlamak bizce hakikaten müşküldür*” demiştir. Mısır'ın pakta karşı olumsuz tavrı Menderes'i rahatsız ediyordu. Mısır'ın bu tepkisi ise SSCB tarafından olumlu karşılanmıştır.⁵¹⁹ Mısır Arap Devletlerinin Türkiye ile işbirliği yapmalarına engel olmak için çaba sarfetmiştir. Ve hemen bunun için çalışmalara başlamıştır.⁵²⁰ Mısır'ın yarı resmi El cumhuriyye Gazetesi Başbakan Nasır'ın Menderes'in ziyaretini kabul etmeyeceğini bildirmiştir.⁵²¹ Mısır, Arap devletlerini imzalanacak Türk-İrak Paktını protesto etmek için acil bir Arap Birliği toplantısına çağırmıştır. 22 Ocakta yapılacak toplantıda Türk- Irak antlaşması karşısında Arap Devletlerinin durumu görüşülecektir.⁵²² 22 Ocakta Kahire'de toplanan Arap Birliği toplantısında Türk-İrak antlaşması görüşüldü. Toplantıya Suudi Arabistan, Suriye-Lübnan,Ürdün katıldı.⁵²³ Nasır bu toplantıda Türkiye aleyhine sert bir konuşma yaptı. Nasır herhangi bir savaş durumunda Türkiye'nin Arapları badireye sürükleyeceği konusunda demeç verdi.⁵²⁴ Mısır, Türk-İrak Paktına katılmayı kesin bir dille reddetti.⁵²⁵ Görüşmelerde şimdilik bu antlaşmaya tarafsız kalmaya karar verildi. Böylece Nasır bu toplantıda aradığını bulamamıştı.⁵²⁶ Kahire'de Arap devletleri görüşürken Türkiye'de de İngiliz Elçisi ve Fatin Rüştü Zorlu ile Fuat Köprülü Mısır'ın takındığı tavır hakkında görüşür.⁵²⁷ Türkiye İngiltere ile Mısır'ın imzaladığı antlaşmayı Arap ülkelerinin Ortadoğu'da bir işbirliğine hazır olmaları olarak yorumluyordu. Ancak Mısır'ın İngiltere ile imzaladığı antlaşma bir ittifak antlaşması değildi. İngiltere daha doğrusu Batı'dan kopmaya çalışan Mısır böyle bir Pakta karşı

⁵¹⁶ CUMHURİYET,(14 Ocak 1955).

⁵¹⁷ DÜNYA, (15 Ocak 1955).

⁵¹⁸ Fırat-Kürkçüoğlu,**a.g.m.**, s. 623.

⁵¹⁹ CUMHURİYET,(22 Ocak 1955).

⁵²⁰ CUMHURİYET,(18 Ocak 1955).

⁵²¹ CUMHURİYET,(21 Ocak 1955).

⁵²² CUMHURİYET,(17 Ocak 1955).

⁵²³ CUMHURİYET,(22 Ocak 1955).

⁵²⁴ CUMHURİYET,(23 Ocak 1955).

⁵²⁵ CUMHURİYET,(25 Ocak 1955).

⁵²⁶ Sever, **a.g.e.**,s.129.

⁵²⁷ CUMHURİYET,(23 Ocak 1955).

çıkmaktaydı.⁵²⁸ Mısır'ın bu tepkisi diğer Arap devletlerini de etkiledi. Bu da Türk-Irak anlaşmasını köstekleyici olmuştur.

1.5. Bağdat Paktının İmzalanması

Mısır ve Suriye'den gelen tepkilere rağmen Irak Hükümeti 18 Şubat 1955'te yayınladığı resmi bildiriye Irak'ın halen Türkiye, İran ve Afganistan'a Sadabat Paktı, İngiltere'ye bir ittifak antlaşmasıyla bağlı bulunduğunu ve bu bağlantıların ne Arap ne Birleşmiş Milletler Antlaşmasıyla çatışma halinde olmadığını belirtti. Mısır'ın tepkisi karşısında Menderes 21 Ocakta yaptığı açıklama da Mısır'la da görüşme talebinin olduğunu ancak Mısır'ın bunu reddettiğini söyledi.⁵²⁹ Nasır'ın Türkiye ile görüşmemesinin ve Ortadoğu'da savunma paktı konusundaki olumsuz tavrının nedeni Türkiye'nin İsrail'le olan ilişkisi ve Türkiye'nin bu Paktının önderliğini İngiltere ve ABD'nin desteği ile üstlenmiş olmasıdır.⁵³⁰

Gündemdeki Türk-Irak Paktına olumlu ve olumsuz tepkiler yoğunlaşırken, Irak ve Türk hükümetleri pakta son şeklini vermek üzere görüşmeleri hızlandırdılar. ABD ve İngiltere'nin desteğini alan Türkiye ile Irak⁵³¹ 24 Şubat 1955'te Bağdat'ta Türkiye-Irak Karşılıklı İşbirliği Antlaşmasını imzaladılar.⁵³² Böylece Ortadoğu'nun savunması için çok önemli bir adım atılmıştır. Ankara'da Paktın imzalanmasının ardından çok sayıda Batılı Devletin özellikle İngiltere'nin ve Doğulu devletlerin bu Pakta gireceklerine dair iyimser bir hava vardır.⁵³³ Anlaşma imzalandıktan sonra iki gün içinde iki ülke parlamentolarında kabul edilip yürürlüğe girmiştir. Türk-Irak Antlaşması TBMM'de sevinç gösterileri ile oybirliği ile onaylanmıştır.⁵³⁴

⁵²⁸ Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 64.

⁵²⁹ **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s. 257.

⁵³⁰ Bağcı, a.g.e., s. 67.

⁵³¹ Fırat-Kürkçüoğlu, a.g.m., 623.

⁵³² **DÜNYA**, (25 Şubat 1955), s. 1.

⁵³³ **CUMHURİYET**, (25 Şubat 1955).

⁵³⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Cilt: 5, Devre 10, 1955, s. 717.

Anlaşma, Türkiye ve Irak arasındaki 26 Mart 1946 tarihli dostluk ve iyi komşuluk anlaşmasını tamamlamak üzere, Ortadoğu’da barış ve güvenliğin kurulmasında kendilerine verdiği büyük sorumluluğu ve bu tedbirlerin alınmasının gerektiği anlamış olarak imzalandı.⁵³⁵

Bağdat Paktı Dış İşleri Bakanı Fuad Köprülü’ye göre “*Türkiye’nin etrafında bir güvenlik ve barış çemberi*” oluşturulması yolunda önemli bir gelişme idi.⁵³⁶ Bağdat Paktı hükümet üyelerinin yanı sıra muhalefet tarafından da olumlu karşılanmıştır. Paktle ilgili anlaşmanın TBMM’de görüşülmesi sırasında konuşan muhalefet üyeleri bu paktın Türkiye açısından önemini vurgulamışlardır.⁵³⁷

ABD’nin Paktın desteklemesinin amacı Ortadoğu’daki dengenin kurulması ve bunun devamıdır. Bağdat Paktın imzalanması ile de ABD’nin Ortadoğu’nun güvenliği için amaçladığı birlik kurulmuş oluyordu. Ancak ABD Pakta kendisi girmemiştir. Çünkü bir yandan Arap devletlerini kazanmak isterken diğer yandan İsrail’i gücendirmemek ve SSCB’yi de fazla kışkırtmamak istemektedir.⁵³⁸

ABD bu pakta katılmasa da aynı yıl içinde sırasıyla İngiltere,Pakistan, İran katılmıştır. Böylece Bağdat Paktı doğmuştur.⁵³⁹ Bu katılımları ABD Başkanı Eisenhower “büyük bir kazanç” olara değerlendirir.⁵⁴⁰ İngiltere ve ABD Dış İşleri Bakanları bu Paktın imzalanmasının ardından Türkiye’yi övmüşlerdir.Dulles, Menderes’e bir kutlama mesajı çekmiştir.⁵⁴¹ İran, Irak ve Pakistan Bağdat Paktı’nı Ortadoğu savunmasını sağlayacak bir örgüt olarak değil, kendilerine Amerikan yardımı sağlayacak bir araç olarak görmüşlerdir. Türkiye ise, böyle bir paktın kurulmasında oynayacağı yapıcı rolün, ABD’nin kendisine

⁵³⁵ Feridun Cemal Erkin, **Dış İşlerinde 34 Yıl**, C.II s. 503,506.

⁵³⁶ **TBMM Zabıt Cerideleri**, C.10,Devre 10, 1955, 807-808.

⁵³⁷ Albayrak,**a.g.e.**,s.476.

⁵³⁸ Uçarol,**a.g.e.**,s. 696-697.

⁵³⁹ Sander, **a.g.e.**,s. 131.

⁵⁴⁰ Türkaya Ataöv,**Amerika NATO ve Türkiye** (Ankara : Aydınlik Yayınları,1969),s. 248.

⁵⁴¹ Cem Eroğul,**Demokrat Parti** (İstanbul:İmge Yayınları,1998),s. 160.

yaptığı ekonomik ve askeri yardımı arttıracığını biliyordu. Gerçekten de paktın kurulmasından hemen sonra Türk-Amerikan askeri görüşmeleri başlamıştır.⁵⁴²

1.6. Suriye'nin Bağdat Paktı'na Tepkisi

Türkiye'yi Batıyı emperyalizm ile özdeşleştirmiş olan Mısır ve Suriye, Bağdat Paktı'na karşı cephe almışlar ve Irak'ın bu pakta girmesine karşı çıkmışlardır.⁵⁴³

Bağdat Paktı'nın imzalanmasından sonra Türkiye, Arap Devletlerinin katılımını sağlamak için diplomatik atak başlattı ama olumlu tepki alamadı.⁵⁴⁴ Aslında Suriye'de küçük bir grup Pakta katılmak istemiştir.⁵⁴⁵ Mısır ve Suriye,Türkiye ve Irak'a karşı geniş bir kampanya açtılar. Mısır ve Suriye'nin bu çabalarına karşı Pakt genişletilmeye çalışıldı. Pakta İngiltere,İran ve Pakistan'da dahil oldu. İngiltere'nin pakta girmesi Mısır ve Suriye'nin eline yeni bir silah verdi. Bu da Bağdat Paktının İngiltere'nin Ortadoğu'daki sömürgeciliğin yeni bir eseri olduğu iddiası idi. İran ve Pakistan'ın katılması ise fazla bir şey ifade etmedi. Çünkü bu ülkeler Arap kuşağına dahil değildi. Böylece Pakt, Arap devletlerinin desteğinden tamamen mahrum kaldı.⁵⁴⁶ Özellikle Mısır'ın imzalanan Pakt'a tepkisi sert olmuştur. Kahire radyolarından yapılan yayınlarda Türkiye'nin Suriye hududuna asker yığıldığı haberi verilmiştir. Böylece Arap devletleri Türkiye aleyhine tahrik edilmek istenmiştir.⁵⁴⁷

Irak'la Bağdat Paktı'nı imzalayarak Ortadoğu'ya yönelik politikasında ilk büyük adımını atan Menderes Hükümeti, diğer Arap devletlerinin Irak örneğini izleyerek pakta

⁵⁴² Sander,**a.g.e.**, s.131.

⁵⁴³ Albayrak, **a.g.e.**, s.477.

⁵⁴⁴ Fırat-Kürkçüoğlu,**a.g.m.**, s. 625.

⁵⁴⁵ Peter Mansfield, **Mısır İhtilali ve Nasır** (İstanbul:Ak Kitapçılık, 1967),s.47.

⁵⁴⁶ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.527.

⁵⁴⁷ **CUMHURİYET**,(25 Şubat 1955).

katılacaklarını umuyordu. Ne var ki bu beklenti gerçekleşmedi. Paktın imzalanmasından sadece birkaç ay sonra ⁵⁴⁸ Mısır ve Suriye Irak'ı dışarıda bırakacak yeni bir siyasal, ekonomik ve askeri anlaşma yapmaya karar verdiler. Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan 6 Martta bir anlaşma imzalayarak Arap dünyasının askeri, siyasal ve ekonomik yapısını güçlendirecek bir anlaşma yapılmasına karar verdiler.⁵⁴⁹ Mısır ve Suriye yayımlanan bildiride Türk-Irak Paktına katılmamak prensibi kabul edilmiştir.⁵⁵⁰ Suriye bu antlaşmanın askeri bir antlaşma olmadığını fakat müzakereye girişmek hususunda Mısır ve Suriye'nin anlaşıklarını belirtmiştir.⁵⁵¹ Bu anlaşma Türk Hükümetinde hoşnutsuzluğa neden olmuştur. Menderes Anadolu Ajansına verdiği demeçte Türk-Irak Paktında gizli bir maddenin olmadığını belirtmiştir.⁵⁵² Menderes ayrıca Türk-Irak Antlaşmasının üzerine Mısır'ı Arap ülkelerini tehdit etmekle ve bunlar üzerinde baskı yapmakla suçlamıştır. Menderes, Mısır idarecilerinin Türkiye'ye karşı düşmanca tavırları yüzünden Suriye'nin antlaşmaya katılmadığını belirtmiştir. Ayrıca Mısır ve Suriye'nin bu tepkisi daha ileri giderse Türkiye-Suriye ilişkilerinin geleceğinin tehlikeye gireceğinin söylemiştir.⁵⁵³

Menderes'in sert beyanatı karşısında Suriye Başbakanı Sari El Asali; Suriye'nin Türkiye ve Irak'a bir düşmanlığının olmadığını belirtmiştir.⁵⁵⁴ Asali "*Suriye'nin takip ettiği siyasetin kendi selamet ve mukadderatını , bu arada düşman İsrail'e karşı hudut ve istiklalini korumak için olduğunu* " söyler.⁵⁵⁵

Menderes, Şam'a yaptığı ziyarette Suriye yöneticileri tarafından iyi karşılandıkları için, Suriyelilerin Mısır'dan etkilenerek hareket ettiklerini bu nedenle de Suriye'yi Mısır ile bir pakt imzalamaktan vazgeçirebileceğini düşünüyordu. Bunu gerçekleştirmek için de Suriye'ye diplomatik baskı uygulamayı düşündü. Ancak Suriye'nin Mısır'la ittifak etmesini

⁵⁴⁸ Sever, **a.g.e.**, s. 137.

⁵⁴⁹ Fırat-Kürkçüoğlu, **a.g.m.**, s. 625.

⁵⁵⁰ **CUMHURİYET**, (7 Mart 1955).

⁵⁵¹ **CUMHURİYET**, (5 Mart 1955).

⁵⁵² **DÜNYA**, (6 Mart 1955), s.1.

⁵⁵³ **CUMHURİYET**, (8 Mart 1955).

⁵⁵⁴ **DÜNYA**, (7 Mart 1955), s.1.

⁵⁵⁵ **CUMHURİYET**, (7 Mart 1955).

önleyemedi.⁵⁵⁶ Bunun üzerine Türkiye Suriye'ye Şam'daki maslahatgözarlarımız aracılığıyla bir nota gönderdi. Notada Suriye'nin Mısır'la anlaşarak Türk-İrak Paktına cephe almasının Türkiye tarafından kuşkuyla karşılandığı belirtilir. Notada, ayrıca Suriye'nin Mısır'ın Türkiye'ye karşı düşmanca tavrını desteklemesinin Türkiye tarafından dikkatle takip edildiği bu nedenle de Türkiye- Suriye ilişkilerinin geleceğinden endişe duyulduğu yer almıştır.⁵⁵⁷

Türkiye'nin verdiği nota ve Menderes'in basında yer alan sert açıklamaları üzerine Suriye Dış İşleri Bakanı yaptığı basın toplantısında Mısır ve Suriye arasında imzalanan antlaşmasının esas amacının İsrail tecavüzleri olduğunu söylemiş ve ne Türkiye ne de Irak'ın aleyhine bir durum olmadığını belirtmiştir. Suriye Dış İşleri Bakanı ayrıca Türkiye ile iyi ilişkiler kurmayı amaçladıklarını belirtmiş bunun için de çalışılacağını söylemiştir.⁵⁵⁸ Türkiye, Suriye Dış İşleri Bakanlığına Türk Maslahatgözarı aracılığıyla 13 Martta bir nota daha vermiştir. Bu notada da “*eğer Suriye söz konusu paktı sonuçlandırır ise Türkiye komşusu Suriye'ye yönelik politikasını ve tutumunu gözden geçirecektir*” denmiştir. Suriye bu notayı üslubundan ötürü kabul edemeyeceğini bildirmiştir. Menderes bunu öğrenince Suriyelilerin mevcut politikalarında ısrar etmeleri halinde Suriye'yle ilişkilerini koparmayı düşünebileceğini ifade etmiştir. Türkiye'nin bu sert tavrı Arap dünyasında tepkiye yol açmıştır. Bunun üzerine ABD ve İngiltere Türkiye'nin Suriye'ye yönelik politikasında daha ılımlı davranmasını istemişlerdir.⁵⁵⁹ ABD, Türkiye-Suriye ilişkilerinin gerginleşmesi üzerine Ankara'nın bu sert politikasının Arapları Bağdat Paktından uzaklaştıracağını belirtmiştir. Türkiye de bundan sonra diplomatik girişimlerinde daha yumuşak bir tavır takınmıştır.⁵⁶⁰

Türkiye ve Irak, Mısır ve Suriye'nin yanı sıra Lübnan ve Ürdün'ü bu antlaşmaya katılmaya davet etmişlerse de olumlu cevap alamamışlardır.⁵⁶¹

⁵⁵⁶ Sever, **a.g.e.**, s.137-138.

⁵⁵⁷ **AKŞAM**,(10 Mart 1955).

⁵⁵⁸ **CUMHURİYET**,(11 Mart 1955).

⁵⁵⁹ Sever,**a.g.e.**, s.138-139.

⁵⁶⁰ Fırat-Kürkçüoğlu,**a.g.m.**, s. 625.

⁵⁶¹ **DÜNYA** ,(10 Mart 1955).

Suriye, Türkiye'den aldığı notaya rağmen olumsuz faaliyetlerine devam etmiştir. Altı Suriye uçağı Türkiye hududunu aşarak Türkiye toprakları üzerinde uçmuştur. Bunun üzerine Dış İşleri Bakanlığı bu tecavüz hareketinin tekrarlanmaması için sert bir protesto notası vermiştir. Şam'da Türkiye aleyhine gösteriler yapılmıştır. Suriye Lübnan'ın arabuluculuk teklifini de reddetmiştir.⁵⁶² Türkiye Suriye'nin bu hareketi üzerine Suriye'ye ihtar amaçlı bir nota vermiştir. Suriye Dış İşleri Bakanı ise Türkiye ile ilişkilerini iyi bir şekilde sokmak istedikleri doğrultusunda bir telgraf çekmiştir. Bu dönemde Sovyetler ise Suriye-Türkiye gerginliğini yakından izlediklerini ve Suriye'yi desteklediklerini ifade eden mesajlar vermektedir.⁵⁶³

Türkiye'nin pakta yönelik Arap muhalefetine bağlı olarak rahatsızlığı giderek arttı. Bu arada İngiltere, Pakistan, İran'ın paktın başarısına yönelik ümitlerini arttırdı. Ancak Nasır liderliğinde büyüyen Arap muhalefetinden hala endişe duyuluyordu. Türkiye bu muhalefeti diplomasi ile çözmeye çalışsa da başarılı olamayacaktır.⁵⁶⁴

Mart 1955 başlarında bir yandan Mısır ve Suriye bir yandan Mısır ve Suudi Arabistan tarafından hazırlanan askeri bir pakt için Suriye özellikle çaba sarf etmiş ve yeni bir Paktın taslağını hazırlamıştır.⁵⁶⁵ Gerçekten de bu pakt 20 Ekim 1955'te Mısır-Suriye, 27 Ekim 1955'te Mısır-Suudi Arabistan arasında imzalanmıştır.⁵⁶⁶

1.7. Bağdat Paktının Sonuçları

⁵⁶² **AKŞAM**, (27 Mart 1955).

⁵⁶³ **AKŞAM**,(28 Mart 1955).

⁵⁶⁴ Sever, **a.g.e.**, s. 156.

⁵⁶⁵ **AKŞAM**, (14 Nisan 1955).

⁵⁶⁶ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 527.

Bağdat Paktı'nın başlıca amacı, bölge devletlerini ortak bir teşkilat içinde toplamak idiyse de sonuç beklenilenin tam tersi olmuştur. Bağdat Paktı birleştirici olmamış adeta bölgeyi parçalamıştır. Pakta Arap ülkelerinin katılmaması, Ortadoğu'da mesafelerin açılmasına neden olur. Yani Bağdat Paktı Ortadoğu'da bütünlük sağlayamadığı gibi, Arap ülkeleri arasında bloklaşmalara da yol açar.⁵⁶⁷

Bağdat Paktı'nın kurulmasına kadar, Türkiye Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini ikili temaslarla sürdürüyordu. Bağdat Paktı'nın kurulmasından sonra ise gerek Ortadoğu devletleri ilişkilerini gerek Ortadoğu'ya Rus nüfuzunun yerleşmeye başlamasıyla büyük önem kazanan güvenliğini bu paktın çerçevesinin içine taşımak istemiş ve Bağdat Paktı'nı Ortadoğu politikasının temel taşı yapmıştır.⁵⁶⁸

Bağdat Paktının kurulması ile ABD amacına erişmiş görünüyordu. İngiltere'de askeri üslerini Paktın şemsiyesi altında toplamak emelini gerçekleştiriyordu. Irak ise Arap ülkeleri ile ters düşmek pahasına İngilizlerin yardımını sağlamış ve kuzey komşuları Türkiye ve İran'la ilişkilerini güçlendirmiş oluyordu. Pakta karşı giriştiği yoğun siyasal kampanyaya karşı Irak, Arap dünyasından kopmaya başlamıştır.⁵⁶⁹ Irak ihtilali Türkiye'de Bağdat Paktı'na karşı yöneltilmiş bir hareket sayılmıştır.⁵⁷⁰ Bağdat Paktı Irak'ın 14 Temmuz 1958'de yaşadığı ihtilalin ardından 24 Mart 1959'da Pakttan ayrılması üzerine Pakt "Bağdat"sız olarak çalışmalarına devam etti. 21 Ağustos 1959'da merkezi Ankara'da olmak üzere kurulan CENTO (Central Treaty Organization) adı altında varlığını sürdürmek zorunda kaldı.⁵⁷¹ Bu durumda Pakttan geriye kalan ülkeler Paktı CENTO'ya dönüştürdüler. CENTO ise faaliyetlerinin yönünü daha ziyade üyeler arasında ekonomik, kültürel ve teknik işbirliğine çevirmiş ve bunda da başarılı olmuştur.⁵⁷² Zaten

⁵⁶⁷ Kürkcüoğlu, **a.g.e.**, s. 65-66.

⁵⁶⁸ Haluk Ülman, "Orta Doğu Buhranı", **Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C:13, No:14 (Aralık 1958), s. 256.

⁵⁶⁹ Soysal, **a.g.m.**, s.172.

⁵⁷⁰ Ülman, **a.g.m.**, s.257.

⁵⁷¹ Albayrak, **a.g.e.**, s.477.

⁵⁷² Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 528.

Irak 24 Mart 1959'da Bağdat Paktından çekilmiştir. Hükümet yaptığı açıklamada “emperyalizmle son bağın koparıldığını” açıklamıştır.⁵⁷³

Bağdat Paktı'ndan sonra Türk-Arap özellikle de Türk-Suriye ilişkileri kötüleşmiştir. Bu Paktı imzalayan Menderes Hükümeti bunu tüm Arapların katılabilecekleri bir antlaşma olarak görmüştü. Ancak Mısır, Suriye ve diğer Arapların bu antlaşmaya katılmamalarının en önemli nedeni Paktın arkasında İngiltere'nin olmasıdır. Arap ülkeleri bu Paktla İngiltere'yle ittifak yapmak istememişlerdir. Arapların Batı'ya ve özellikle İngiltere'ye karşı derin bir güvensizlikleri vardır. Ayrıca Irak ve Mısır arasında bir rekabette mevcuttur. Suriye, Türkiye'nin Bağdat Paktı'na girmesi ile Arap Cephesinin yıkılmasına neden olduğunu düşünmüştür.⁵⁷⁴ Türkiye ve İngiltere'nin ortak çabaları ile kurulan Bağdat Paktı başta Mısır ve Suriye olmak üzere diğer Arap ülkelerinin gözünde yeni bir sömürgecilik aracı olmaktan kurtulamamıştır. Ancak Demokrat Partililer bu gerçeği kavrayamamışlardır. Bağdat Paktı'na karşı doğan tepkiyi Nasır'ın Arap dünyasındaki liderlik isteğine ve Arap dünyasındaki iç çekişmelere bağlamışlardır. Hatta bu tepkilere rağmen uzun bir süre Pakta Arap ülkelerinin katılacağını düşünmüşlerdir. Menderes'in bu konuda açıklamaları basına yansımıştır.⁵⁷⁵

Türkiye'nin güvenliği zaten NATO çerçevesinde sağlandığına göre, Bağdat Paktı Türkiye'nin güvenliği bakımından bir şey kazandırmıyordu. Üstelik, Ortadoğu'nun eski sömürgecisi İngiltere ile bu işe girişmek Ortadoğu devletlerini başta Mısır olmak üzere birçok Arap devletinin Türkiye'ye kırılmasına yol açtı. Türkiye'nin Ora Doğu'daki güvenlik sorunlarını ve uluslararası ilişkileri yanlış değerlendirmesi ve dış yardım alabilmek için Batı'dan gelen önerilere açık görünmesi Ortadoğu'da Türkiye'ye çok pahalıya patlamıştır.⁵⁷⁶ Türkiye'nin NATO'ya girdikten sonra Ortadoğu'da izlemeye başladığı aktif politika, Arap dünyasında tepkilere yol açtı. Türk Hükümetlerinin Ortadoğu ile ilgili konularda sık sık Batılı Devletlerin yanında yer alması Arap Devletleri tarafından

⁵⁷³ CUMHURİYET, (25 Mart 1955).

⁵⁷⁴ Abdülhahat Akşin, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi** (Ankara:İnkılap ve Aka Yayınları, 1964),s.97-98.

⁵⁷⁵ Gönübol ve Cem Sar,**a.g.m.**, s.168-169.

⁵⁷⁶ Ülman, "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler", s. 272.

Türkiye'nin Batı ajanı olarak algılanmasına yol açtı.⁵⁷⁷ Bağdat Paktı Arap ülkelerinin çoğunda “emperyalist Batı tezgahı” olarak düşünülmüştür.⁵⁷⁸ Yani Araplar İngiltere'nin öncülüğü ile kurulan Bağdat Paktı'nın amacını Ortadoğu'daki Batı hakimiyetinin devam ettirilmesi olarak yorumlamışlardır. Bu da bu ülkelerle Türkiye'nin ilişkilerini 1955'ten itibaren gerginleştirmiştir.⁵⁷⁹

Bağdat Paktı ile Arap ülkeleri ile Türkiye'nin ilişkileri soğumuştur. Türkiye'nin Bağdat Paktı'na katılmasının en önemli nedenlerinden biri de Sovyet tehdidi ve Türkiye'nin Ortadoğu'daki istikrarsızlıktan kaynaklanan güvenlik endişeleridir.⁵⁸⁰ Fakat Paktın imzalanmasından sonra, Arap Devletleri ile daha geniş ilişkiler kuramamıştır. Aksine Pakt'a karşı çıkan ülkeler tutumlarını sertleştirdikçe Türkiye'de gittikçe sertleşen bir tutum almıştır.⁵⁸¹

Bağdat Paktı amaçlarına ulaşamadı. Batı'nın ve Ortadoğu'nun savunmasını kolaylaştıracağı düşünülen Pakt bu beklentiyi karşılayamadı. Askeri bakımdan önemli bir savunma gücü oluşturamadı.

Türkiye Ortadoğu'nun liderliğini üstlenemediği gibi Osmanlı mirasını da hatırlatarak başta Mısır ve Suriye olmak üzere Arap Devletleri ile ilişkilerinin daha da gerginleşmesine yol açmıştı.⁵⁸² Böylece Pakt, bölgenin güvenliğinin sağlanmasında etkin olamamıştır. Arap birliği ikiye bölünmüş, Arap Devletleri arasında gerginlik en üst düzeye ulaşmıştır.⁵⁸³

⁵⁷⁷ Kirişçi, Çarkoğlu ve M. Eder, **a.g.m.**, s. 180.

⁵⁷⁸ Sander, **Türkiye'nin Dış Politikası**, s.220.

⁵⁷⁹ Ülman, “Orta Doğu Buhranı”, s. 256.

⁵⁸⁰ Sander, **a.g.e.**, s. 220.

⁵⁸¹ Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 74.

⁵⁸² Fırat-Kürkçüoğlu, **a.g.m.**, s. 626-627.

⁵⁸³ Mansfield, **a.g.e.**, s.47.

Sonuç itibarıyla Türkiye'nin ABD ile ittifakından ve ondan aldığı destekle kurduğu Bağdat Paktı, Türkiye'nin bölgesel çıkarlarına hizmet edememiştir. Tam tersi hem Mısır ve Suriye'nin hem de SSCB'nin tepkisini çekmiştir.⁵⁸⁴

2. 1957 TÜRKİYE-SURİYE BUNALIMI

2.1. Türkiye-Suriye Bunalımını Hazırlayan Etkenler

1956'dan itibaren Ortadoğu birbiri ardına yaşanan bunalımlara sahne oldu ve Soğuk Savaşın uygulama alanı haline geldi. Bu bunalımlarda Türkiye'nin izlediği politikalar ise Türkiye'nin yalnızlaşma sürecini hızlandırdı.⁵⁸⁵

1956'da Ortadoğu'da yaşanan Süveyş Buhranı ve bu olayın ardından ABD'nin ilan ettiği Eisenhower Doktrini bölgeyi derinden etkilemiştir. Süveyş Buhranı'ndan sonra Ortadoğu devletlerinin savunucusu rolünü takınan SSCB'nin itibarı ise Suriye ve diğer Arap Devletleri nezdinde çok yükselmiştir. SSCB buhran sırasında İngiltere, İsrail ve Fransa'ya ultimatolar göndermiş, gerekirse Mısır'a gönüllü yollayacağını bildirmiştir. Bu Arap Devletleri'nin SSCB'ye yakınlığını arttırmıştır. ABD ise Bağdat Paktı üyelerine teminatlar vermesinin yanı sıra 5 Ocak 1957'de "*Eisenhower Doktrini*"ni yayınlamıştır.⁵⁸⁶ Bu doktrinle ABD resmi Ortadoğu politikasını da açıklamış oluyordu. Türkiye bu doktrini memnuniyetle karşılamıştır. Türk hükümeti Doktrini sadece desteklemekle kalmayıp aynı zamanda doktrini bölgede uygulayabilmek için hazır olduğunu da açıklamıştır.⁵⁸⁷ Türkiye'nin Eisenhower doktrininden beklentisi ABD'nin Ortadoğu'ya daha sıkı biçimde çekilmesini ve Bağdat Paktını daha çok desteklemesini sağlamak, ayrıca komünizm

⁵⁸⁴ Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964)*, s. 134.

⁵⁸⁵ Fırat-Kürkçüoğlu, *a.g.m.*, s.627.

⁵⁸⁶ *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s. 287-288.

⁵⁸⁷ Bağcı, *a.g.e.*, s. 85.

tehdidini kullanarak Türkiye'nin önemini ABD'nin gözünde arttırarak ekonomik yardım alabilmektir.⁵⁸⁸

1956 Süveyş Buhranında izlediği politika ve Eisenhower Doktrinine destek vermesi ile Türkiye'nin Araplar nezdinde ki prestiji bir kez daha sarsılmıştır. Süveyş Buhranı sonrası ABD Bağdat Paktına üye devletlerle yakınlaşırken SSCB'de Batı'nın bölgedeki etkinliğinin atmasına karşı çıkan Arap Devletleriyle ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır.⁵⁸⁹ Batı karşısında kendilerini güçsüz hisseden Arap devletleri bağımsızlıklarına saygı gösterilmeyeceğini her fırsatta dile getiren ve ekonomik gelişmeleri için yardım vadeden SSCB'yle işbirliğine girmeye başladılar. Bağdat Pakti'nin bir amacı da bölgeye komünizmin girmesini engellemekken SSCB'nin bölgeye girişini kolaylaştırmıştır.⁵⁹⁰

Türkiye 1950'lerden beri Ortadoğu'da Sovyet yayılcılığını önlemeye çalışıyordu. SSCB 1946'da Türkiye'den istediği toprak taleplerinden vazgeçmesine rağmen Soğuk Savaşta şekillenen Sovyet karşıtı Türk tutumu değişmiyordu.⁵⁹¹

Türkiye'nin Ortadoğu'daki Sovyet yayılmasına karşı mücadelesi artık Pakta olan desteğiyle kalmayacak, bölgede Sovyetlerin üstünlüğü ele geçireceği hissedilen hemen her yerde onlarla mücadele edecektir. Hükümetin daha önceki yıllara oranla bölgedeki daha kapsamlı ve tepkisel politikası ilk kez 1957'de patlak veren Suriye Krizi ile kendisini gösterecektir.⁵⁹²

2. 2. Türkiye-Suriye Bunalımının Ortaya Çıkışı

⁵⁸⁸ Sander, **a.g.e.**, s.153.

⁵⁸⁹ Fırat-Kürkçüoğlu,**a.g.m.**, s. 629-630.

⁵⁹⁰ **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s. 269.

⁵⁹¹ Bağcı,**a.g.e.**, s.71,76.

⁵⁹² Sever, **a.g.e.**,s.181.

II. Dünya savaşından sonra Suriye bağımsız bir devlet olmasına karşılık ancak siyasi hayatında tam bir karışıklık ve düzensizlik dönemine girmiştir. 25 Şubat 1954'te yaşanan askeri bir darbe ile de Suriye'de Sosyalist Baas Partisi etkin olmaya başlamıştır. 1956'dan itibaren Baas Partisi, Mısır'la birleşme fikrini ortaya amıştır. 1956 Süveyş Buhranı ile Suriye ile, Mısır birbirine daha yakınlaştığı gibi Arap Dünyasında Batı aleyhtarlığı ve sol akımların etkisi de giderek artmıştır.⁵⁹³ 1950'li yıllar boyunca Türkiye'nin Suriye'ye karşı tutumunu soğuk savaş sırasında gerçekçi olmadığına inandığı radikal Batı karşıtı milliyetçiliğe duyduğu hoşnutsuzluk belirliyordu. Suriye ve Türkiye'nin soğuk savaş sırasında izlediği uzlaşmaz politikalar iki ülkede karşılıklı bir huzursuzluk havası yaratmıştır. Sonunda iki ülke arasındaki bu politika farklılığı 1957'de bir krize dönüşmüştür.

Suriye ile ilişkilerin kötüleşmesi Türkiye için pek sürpriz olmadı. Suriye'nin bağımsız olmasından beri iki ülke sıcak ilişkiler kurmakta zorlanmıştı. Bunun en önemli sebebi ise 1930'lardaki Hatay sorunu idi. Hatay sorunun yanı sıra 1950'lerin ortalarındaki Suriye - Sovyet yakınlaşmasının doğurduğu problemler de bu durumun sebebi olmuştur. Kısa süreli dönemlerde sıcak ilişkiler kurabilse de 1950'li yıllar boyunca Suriye'nin istikrarsız ve değişken iç politikası iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir. 1954'ten sonra Bağdat Paketi'nin kurulmasıyla başlayan süreçle iki ülke arasında ciddi rahatsızlıklar yaşanmıştır. Süveyş Buhranı sırasında iki ülkenin ilişkileri daha da kötüleşti. Buhran boyunca Suriye Nasır'ı desteklemesinin yanı sıra Sovyetler ile de yakın ilişkiler kurmuştur.⁵⁹⁴ Daha Süveyş Buhranı devam ederken Suriye'de Sovyet teknisyenleri ve subaylarının bulunduğu yolunda haberler yayıldı. Londra resmi çevrelerinde 11 Kasım 1956'da yapılan açıklamada son 12 ay içinde Suriye'nin Sovyet Bloğundan 20 milyon sterlin değerinde askeri yardım aldığı öne sürüldü.⁵⁹⁵ Suriye hükümeti Sovyet yanlısı bir politika izlemesinin yanı sıra bu devletten silah yardımı da alıyordu.⁵⁹⁶

⁵⁹³ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.506-507.

⁵⁹⁴ Sever, **a.g.e.**, s.181-182.

⁵⁹⁵ Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s.101.

⁵⁹⁶ Sander, **Siyasi Tarih**, C.II, s. 277.

Aslında 1955'ten itibaren Suriye'de güçlenen radikal milliyetçilik Batı'da endişe uyandırıyordu. Batı'nın bu ülkede karşılaştığı ilk ciddi tehlike ise 1957 yılında patlak verdi.⁵⁹⁷ Suriye Eisenhower Doktrinini kabul etmeyen devletlerden de biriydi. Bu davranış Suriye'nin Batıya karşı tutumunu da açıkça gösteriyordu. 1957 baharında Suriye'de solcuların durumunu daha da güçlendiren bir olay olmuştur. Ürdün Kralı Hüseyin, Nisan ayında Suudi Arabistan ve ABD Hükümetlerinin açık teşvikiyle Ürdün'de kendisine karşı komplo hazırlamakla suçladığı Nasır taraftarlarını ve sosyalistleri iş başından uzaklaştırmıştır. Uzaklaştırılanların büyük kısmı da Suriye'ye sığınmıştır. Bu liderlerin etkisiyle de Suriye gittikçe artan bir şekilde Batı aleyhtarlığı politikası izlemeye başlamıştır.⁵⁹⁸ ABD ve Türkiye ise Suriye'de yaşanan bu gelişmelerden endişe duymaktaydı. Mayıs 1957'de Suriye'de yapılan ara seçimlerde de sol kanadın güçlenmesi Türkiye'yi daha da endişelendirmiştir.⁵⁹⁹

2.3. Türkiye - Suriye Buhranının Gelişmesi

Halit el-Azm 1957 Temmuzunda Savunma Bakanı olarak bir heyetle Moskova'ya gitmiştir. Moskova'da bir takım antlaşmalar imzalamıştır. Bu antlaşmaların 6 Ağustos 1957'de açıklanması ile de Türkiye-Suriye buhranı patlak vermiştir.⁶⁰⁰ Bu buhranın patlak vermesindeki en önemli faktör Suriye-Sovyet yakınlaşmasından Türkiye'nin rahatsızlık duymasıydı. Başbakan Menderes Suriye'deki gelişmeleri çok tehlikeli bulmaktaydı. Türkiye'nin Batı'da Bulgaristan ile Kuzey'de SSCB ile sınırları vardı. Suriye'de de komünist rejimin başa geçmesi ile Türkiye üç taraftan çember içine alınacaktı. Türkiye'nin ayrıca SSCB'den duyduğu tarihsel korku bu gelişmeler ile tekrar ön plana çıkıyordu.⁶⁰¹ Menderes daha 1957 Şubatında Amerikan radyosuna verdiği demeçte Suriye ve SSCB'yi kastederek ; *“Rusya'dan silah alan memleketlerini sulh davasına hizmet edeceklerini kabul etmek mümkün değildir. Orta Şark'ta bazı memleketlerin paylaşılması hadisesi ile karşı karşıya bulunmaktayız....”* diyerek bu devletlere olan güvensizliğini ortaya koymuştu.

⁵⁹⁷ Sever, a.g.e., s. 181-184.

⁵⁹⁸ Olaylarla Türk Dış Politikası ,s. 290-291.

⁵⁹⁹ Kürkçüoğlu ,a.g.e., s. 104-105.

⁶⁰⁰ Armaoğlu, a.g.e., s. 506-507.

⁶⁰¹ Bağcı,a.g.e., 89-90.

Başbakanın bu konuşmasında SSCB'yi suçlaması iki devlet arasında güvensizliğin hala devam ettiğinin göstergesiydi. İşte bu dönemde patlayan Suriye olayları da iki ülkenin ilişkilerini daha da olumsuz etkiledi.⁶⁰² 6 Ağustosta imzalanan askeri antlaşmanın yanı sıra Suriye'nin bir Sovyet uydusuna dönüşebileceği konusunda ABD ve Türkiye'de ciddi endişeler oluştu.⁶⁰³ 13 Ağustosta Suriye mevcut rejimi devirmeye çalıştıkları iddiasıyla ülkesindeki üç Amerikalı diplomatı sınır dışı etti. ABD'nin buna yanıtı sert oldu. ABD Suriye büyükelçisini istenmeyen adam ilan etti. Suriye'de daha sonra orduda büyük bir tasfiye yapılmaya başlandı.⁶⁰⁴ Antlaşmanın açıklanmasından bir süre sonra 17 Ağustosta Genelkurmay Başkanı General Nizamettin'in görevinden uzaklaştırılarak yerine, komünist eğilimli olarak tanınan Albay Bızri'nin gelmesi ve yüksek subaylar arasında bir tasfiye yapması⁶⁰⁵ Suriye'nin komşuları olan Türkiye, Ürdün, Irak, İsrail ve Lübnan'da heyecan uyandırdı. Bu ülkeler SSCB'nin Suriye'de bir "köprübaşı" kurduklarını ve Suriye'nin bir Moskova uydusu olacağını düşünmeye başladılar. Zaten Sovyetler, Suriye ile yaptığı askeri antlaşma ile bir Ortadoğu ülkesine ayak basma imkanı bulmuştu. Zira bu antlaşma ile bir çok asker ve sivil uzmanını Suriye'de bulundurmaya imkanına sahip olmuştu.⁶⁰⁶ Suriye ordusundaki bu tasfiye Türk ve dünya basınında da geniş yankı bulmuştur. Suriye ordusunun aşamalı olarak komünistlerin eline geçmeye başladığı yazılmaktaydı. Tanınmış bir komünist olarak adlandırılan Bızri'nin Genelkurmay Başkanlığına tayinine Cumhurbaşkanının muhalefet ettiği ancak kararnamenin kendisine zorla imzalatıldığı iddia edildi.⁶⁰⁷ Cumhuriyetteki köşe yazısında Ömer Sami Coşar, Suriye'de komünistlerin orduyu tamamen ele geçirmeye çalıştıklarını, durumun çok ciddi olduğunu ifade etmekteydi. Suriye'nin Türkiye sınırında çalışmalar yaptığını, silah depoları, hava alanı kurduğunu ve deniz üssünü de genişlettiğini iddia etmekteydi. Suriye Savunma Bakanı Halid Azım'ın Bolşevik prensiplerine bağlı olduğu eklenmekteydi.⁶⁰⁸ Numan Menemencioğlu'da köşesinde Sovyetlerin Suriye'ye askeri uzmanlar gönderdiğini, hava üsleri ve yollar yaptırdığını yazmaktadır. Sovyetlerin çok stratejik önemi olan Ortadoğu'da emelleri olduğunu belirtti.⁶⁰⁹ Bir İngiliz gazetesinde Sovyetlerin Suriye'ye binlerce gönüllü

⁶⁰² Albayrak, **a.g.e.**, s.467.

⁶⁰³ Sever, **a.g.e.**, s.184.

⁶⁰⁴ Fırat-Kürkçüoğlu, **a.g.m.**, s.630.

⁶⁰⁵ Gürün, **a.g.e.**, s. 358.

⁶⁰⁶ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 507.

⁶⁰⁷ **CUMHURİYET**, (19 Ağustos 1957).

⁶⁰⁸ **CUMHURİYET**, (20 Ağustos 1957).

⁶⁰⁹ **CUMHURİYET**, (25 Ağustos 1957).

gönderdiği iddia edilmekteydi.⁶¹⁰ Rusların Suriye’de deniz üssü kurmaları konusunda Türkiye’nin endişeleri vardı. Bu yolla Rusya’nın Türkiye’yi yeniden tehdit ettiği düşünülmekteydi.⁶¹¹

NATO ve Bağdat Paktı üyeleri yaşanan bu gelişmeler üzerine derhal Suriye meselesini görüşmeye başladılar. Bu görüşmenin nedeni olarakta Suriye’nin her geçen gün Sovyet peyki olmaya doğru gitmesidir.⁶¹² Bağdat Paktı ve NATO üyeleri Suriye’deki bu sola kayma olayını inceleyip Suriye’nin adeta bir karantina altına alınacağını bildirmişlerdir.⁶¹³ Bu görüşmelerin yanı sıra Amerikan Elçisi Menderes’le görüşmüştür.⁶¹⁴ Ayrıca ABD’nin Ortadoğu uzmanı Loy Henderson 24 Ağustos günü Türkiye’ye gelerek Suriye buhranı ile ilgili görüşmelerde bulunacağını, Amerikanın bu meseleye çok önem verdiğini bildirmiştir. Bu görüşmeye ABD Büyükelçisi Eletcher Warren’de katılmıştır.⁶¹⁵ Suriye’de yaşanan gelişmeler üzerine Irak Kralı Faysal ve Ürdün Kralı Hüseyin Türkiye’ye gelerek Henderson’la yapılan görüşmelere katıldılar. Menderes bu görüşmede Suriye’deki olaylar konusunda endişelerini dile getirdi;

“Suriye’nin maalesef bir Sovyet uydusu olduğunu görüyoruz. Belki bu tehlikeli ve talihsiz durumla ilgili bir şeyler yapmak için bize çok az zaman kalmıştır. Ama Suriye’nin tam ve tipik bir Sovyet uydusu olması için geriye kalan formaliteler de kısa zamanda tamamlanacaktır...” dedi.⁶¹⁶

Mısır ise bu görüşme üzerine Henderson’u “hükümet darbeleri uzmanı” olarak tanımladı ve Suriye rejimini içerden yıkamayan ABD’nin komşularını bu ülke aleyhine kışkırtmakla suçladı. Bu görüşmeler Mısır’ın yanı sıra Moskova’da da tepki uyandırdı.⁶¹⁷

⁶¹⁰ CUMHURİYET,(24 Ağustos 1957).; AKŞAM,(24 Ağustos 1957).

⁶¹¹ CUMHURİYET,(8 Ekim 1957).; AKŞAM, (8 Ekim 1957).

⁶¹² CUMHURİYET,(22 Ağustos 1957).

⁶¹³ AKŞAM,(22 Ağustos 1957).

⁶¹⁴ CUMHURİYET,(24 Ağustos 1957),.

⁶¹⁵ CUMHURİYET,(25 Ağustos 1957).

⁶¹⁶ Sever, a.g.e.,s.185.

⁶¹⁷ Kürkçüoğlu,a.g.e., s. 104.

ABD Başkanı Eisenhower ise, Menderes'e gönderdiği mesajda, Suriye'nin bir saldırısı karşısında Türkiye, Irak ve Ürdün'ün Suriye'ye askeri bir harekate girişmek zorunda kalması üzerine Amerikanın kendilerine derhal askeri yardım yapacağını bildirdi. Amerika ayrıca Batı Avrupa'daki hava kuvvetlerinden bir kısmını Adana'daki üsse gönderdi ve 6. Filo Doğu Akdeniz'e gelmek üzere yola çıktı. Türkiye'de, bir yandan ihtiyatları silah altına çağırırken bir yandan da Suriye sınırı yakınlarında askeri manevralar düzenlemeye başladı. Çünkü Türkiye yıllardan beri kuzeyden hissettiği baskıyı artık güneyden de hissetmeye başlıyordu. Yani Türkiye SSCB'nin hem kuzeyden hem güneyden baskısı altına girmek üzereydi.⁶¹⁸

ABD Başkanı Eisenhower ayrıca 7 Eylül 1957'de "*Birleşik Devletler Suriye'nin Arap komşularına karşı açık hiçbir saldırıyı hoş görmeyecektir*" açıklamasında bulundu.⁶¹⁹ ABD bununla da kalmayarak Eisenhower Doktrinini işleteceğini, Suriye'nin komünist denetiminde olup, komşuları için tehlike oluşturduğu belirtti.⁶²⁰ Bu noktadan sonra ABD, Türkiye'ye desteğini güçlendirdi.⁶²¹ Ancak Türkiye ve ABD'nin sert tutumu gerek SSCB gerekse Mısır ve Suriye'de işgal tehditlerinin başlangıcı olarak şiddetli tepkilere yol açtı.

Menderes'in yanı sıra Celal Bayar'da büyükelçilerle yaptığı görüşmelerde Ankara'nın dikkatinin iki noktada olduğunu belirtti; İlki Bağdat Paktının çökmesi tehlikesi, diğeri ise Ortadoğu'nun kızıl ağa düşmesi tehlikesiydi.⁶²² Arif Bırzi ise basına yaptığı açıklamalarda Suriye'nin güvenliği için asıl tehdidin komünizm değil Siyonizm olduğunu belirtti. Siyonizm'in Suriye'yi yıkmak istediğini bu nedenle de komünizmden daha tehlikeli olduğunu söyledi.⁶²³

⁶¹⁸ Armaoğlu, a.g.e., s. 508.

⁶¹⁹ Sever, a.g.e., s.189.

⁶²⁰ Sander, a.g.e., s. 277.

⁶²¹ Sander, **Türk- Amerikan İlişkileri (1947-1964)**, s.161.

⁶²² **AKŞAM**, (24 Ağustos 1957).

⁶²³ **CUMHURİYET**, (26 Ağustos 1957).

Yaşanan bu gelişmelerle Türkiye-Suriye Krizi iki blok arasında bir krize dönüştü.⁶²⁴ Türkiye'nin aldığı tedbirlerde ortamı yumuşatamadı tam aksine Türkiye-Suriye ilişkileri daha da gerginleşti.⁶²⁵ Suriye'de Ekrem Hurani önderliğinde bir hükümet darbesi yapılarak tamamen Sovyet yanlısı bir hükümet kurulacağı haberleri basına yansdı.⁶²⁶

Bu haberlerin de etkisiyle artan gerginlik üzerine ABD'nin Türkiye yanında yer alırken SSCB'de Suriye yanında yer aldı ve Türkiye hakkında çeşitli iddialarda bulunmaya başladı.⁶²⁷ Ayrıca Suriye Genel Kurmay Başkanı Bızri, Amerika ile görüşmeye hazır olduklarını belirterek Suriye'nin Türk hududuna yığınak yapmak niyetinde olmadığını belirtti.⁶²⁸ Buna karşılık Moskova radyosundan yapılan yayınlarda Türkiye'nin Suriye'ye karşı bir komplo içerisinde olduğu vurgulandı.⁶²⁹ Bu iddialar Suriye basınında da yer aldı. Suriye Genelkurmayına göre Amerika'nın yardımı ile Türkiye, 50 bin kişilik askeri kuvvetini Türkiye-Suriye sınırına (Ceylanpınar mevki) yığmıştır.⁶³⁰ Ayrıca Sovyet ordusunun resmi yayın organı olan Kızıl Yıldız Gazetesi de Türkiye'nin ve İsrail'in Suriye sınırına asker yığdığını, ABD'nin Suriye'ye karşı kullanacağı askeri birlikleri Türk limanlarına çıkarmış olduğunu ileri sürdü.⁶³¹ Basın organlarında çıkan bu haberlerin yanı sıra Sovyetler Birliği Başbakanı Bulganin'de Suriye sınırına Türkiye'nin asker yığdığı yönünde açıklamalar yaptı. Türkiye Milli Savunma Bakanlığı yaptığı açıklamada bu iddiaları yalanladı ve Türk ordusunun "yurtta sulh ve cihanda sulh" ilkesinin sadık bekçisi olduğunu vurguladı.⁶³² Bulganin daha sonra bu açıklamasını resmi bir ifadeye de dökerek verdiği notada, Türkiye'nin Suriye sınırında yaptığı kuvvet yığınağından ve Amerika'dan yaptığı silah sevkiyatından duyduğu endişeyi dile getirerek Suriye'ye karşı girişilecek askeri bir maceranın mahalli çapta kalmayacağını belirtti. Yani Bulganin her hangi bir askeri hareketin dünya çapında bir savaşa yol açacağını ima etti.⁶³³ ABD Dış İşleri Bakanı Dulles ise Birleşmiş Milletler'deki konuşmasında, Kuzeyde Rus kuvvetlerinden Güneyde

⁶²⁴ Bağcı,**a.g.e.**, s. 91.

⁶²⁵ Armaoğlu,**a.g.e.**, s.508.

⁶²⁶ **CUMHURİYET**,(6 Eylül 1957).

⁶²⁷ Armaoğlu,**a.g.e.**,s. 508.

⁶²⁸ **CUMHURİYET**,(20 Eylül 1957).

⁶²⁹ **CUMHURİYET**,(26 Ağustos 1957).

⁶³⁰ **CUMHURİYET**,(24 Eylül 1957).

⁶³¹ **CUMHURİYET**,(11 Eylül 1957).

⁶³² **CUMHURİYET**,(15 Eylül 1957).

⁶³³ Armaoğlu,**a.g.e.**, s. 508.

Suriye'ye silah yığılmasından dolayı Türkiye'nin tehdiye maruz kaldığını, bu tehdidin ise Sovyetlerden geldiğini belirterek Rusya'yı suçladı. Dulles'in bu konuşması üzerine Türkiye'nin ABD Büyükelçisi Suad Hayri Ürgüplü, Suriye'nin Sovyet peyki değil bağımsız ve tarafsız olmasını istediklerini açıklayarak Dulles'in fikirlerine katıldığını belirtti.⁶³⁴ 18 Eylülde 19 kişilik bir Sovyet ekonomik heyeti Şam'a giderek Suriye ile SSCB arasında ekonomik işbirliği konusunda görüşmelere başladı.⁶³⁵ 21 Eylülde de bir Sovyet filosu Lazkiye limanını ziyaret etti. Sovyet Filosu kumandanı ile Suriye Cumhurbaşkanı görüştü.⁶³⁶ Menderes Anadolu Ajansına yaptığı açıklamada Suriye'nin durumunun Ortadoğu'nun huzur ve emniyetini tehdit ettiğini ve bir silah deposu gibi olduğunu belirterek hür dünyayı bütün dikkatini Ortadoğu olayları üzerine toplamaya çağırdı.⁶³⁷

Menderes Hükümeti SSCB ve Bulgaristan'ın yanı sıra başka bir komünist devletle komşu olmaktan son derece rahatsız olmuştur. Menderes Hükümetinin resmi açıklamalarında Suriye sınırına asker gönderilmesindeki amacın ihtiyadi bir tedbir olduğunu belirtti. 27 Eylül 1957'de Türkiye Suriye sınırına 2 Türk piyade tümeni ve yaklaşık 33 bin kişiden oluşan bir motorize birlik, 4 Ekimde de ek bir zırhlı tugay yerleştirdi. Ancak bu askeri yığınak Suriye'ye yönelik bir saldırı niyetini göstermemektedir. Çünkü Türkiye başta ABD olmak üzere müttefiklerinin onayını almadan Suriye'ye bir saldırı düzenleyecek durumda değildi. Ayrıca ABD yönetimi bağımsızlık ve egemenlik tehdit edilmediği sürece Suriye'ye yönelik hiçbir girişimde bulunmamaları gerektiği konusunda Türkleri resmen bilgilendirmişti.⁶³⁸

Türkiye 28 Eylül'de Birleşmiş Milletler toplantısında Ortadoğu'daki duruma temas ederek SSCB'nin Ortadoğu, özellikle Suriye üzerindeki emellerini anlatarak endişelerini açıklayıp Suriye'yi Birleşmiş Milletler'e şikayet etmiştir.⁶³⁹

⁶³⁴ CUMHURİYET, (20 Eylül 1957).

⁶³⁵ Olaylarla Türk Dış Politikası ,s.22.

⁶³⁶ AKŞAM(30 Eylül 1957).

⁶³⁷ CUMHURİYET, (25 Eylül 1957).

⁶³⁸ Sever, a.g.e., s.191.

⁶³⁹ CUMHURİYET, (29 Eylül 1957).

Türkiye ile Sovyetler arasında notalarla artan bu gerilimin yanı sıra Sovyetler Birliği ve ABD arasında ilişkiler, Khrushev'in New York Times Gazetesiyle 9 Ekimde yaptığı röportajın yayınlanması sonucu iyice gerginleşti. Komünist Parti Sekreteri Khrushev röportajda Amerikalıları Türk Hükümetini Suriye'ye saldırı başlatmaları için kışkırtmakla suçladı. Ankara'yı da Suriye'ye karşı yapılacak ciddi bir saldırı karşısında uyararak "tüfekler ateşlenirse roketler uçmaya başlar" diyerek tehdit etti. Ve savaşa Türkiye'nin bir gün bile dayanamayacağını ekledi.⁶⁴⁰ Khrushev Türkiye'nin Suriye hududuna asker yığıldığı iddialarını tekrarladı.⁶⁴¹ Amerikalılar Khrushev'in iddialarını reddettiler ve Türkiye'ye karşı herhangi bir harekete girilirse Türkiye'nin yanında yer alacaklarını açıkladılar.⁶⁴² ABD Türkiye'yi destekleyen açıklamalarının yanı sıra Ortadoğu'da asıl tehdidin SSCB'nin desteklediği Suriye'den geldiğini belirtti. ABD bu desteğini 6. Filosunu İzmir Limanına çıkararak daha da pekiştirdi.

Bu gelişmeler üzerine Mısır, Suriye'ye asker gönderdi. Mısır bu birliklerin Türkiye ve İsrail'e karşı Suriye'yi savunmak için olduğunu açıkladı.⁶⁴³ Mısır'ın da işe karışması Ortadoğu'da tansiyonun giderek artmasına yol açtı.

Türkiye-Suriye arasındaki sorunun giderek uluslararası bir nitelik kazanması üzerine 21 Ekim de Suudi Arabistan'dan yapılan resmi açıklamada Kral Suud'un iki ülke arasında arabuluculuk önerdiği ve iki ülke tarafından bunun kabul edildiği belirtildi.⁶⁴⁴ Kral Suud Şam ardından Beyrut'u ziyaret etmiş ve oradan Türkiye ve Suriye liderlerine gönderdiği mesajlarla Türkiye Suriye arasında havayı yumuşatmaya çalışmıştır. Arabistan'ın arabuluculuk girişimlerine rağmen Suriye, sorunun Birleşmiş Milletlerde ele alınmasını istiyordu.⁶⁴⁵

⁶⁴⁰ Sever ,a.g.e., s.197.

⁶⁴¹ CUMHURİYET, (9 Ekim 1957).

⁶⁴² Sever,a.g.e.,s.197.

⁶⁴³ CUMHURİYET,(14 Ekim 1957).

⁶⁴⁴ Fırat-Kürkçüoğlu,a.g.m., s.631; CUMHURİYET, (21 Ekim 1957).

⁶⁴⁵ Kürkçüoğlu ,a.g.e., s.109.

2.4. Türkiye- Suriye Buhranının Birleşmiş Milletler’de Görüşülmesi

Türkiye Suriye arasındaki gerginlik 8 Ekimde bazı sınır olaylarının patlak vermesine yol açmıştır. Sınırdaki muhafızlar arasında çıkan çatışma yaklaşık bir saat sürmüştür.⁶⁴⁶ Bunun üzerine Suriye Türkiye’ye bir protesto notası verdiği gibi Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine de şikayette bulunmuştur.⁶⁴⁷ Suriye Hükümeti Birleşmiş Milletler’e müracaat ederek hudutlarının resmen Türk tecavüzüne maruz bulunduğunu iddia etmiş bu konunun gündeme alınmasını istemiştir. Suriye bu başvurunun yanı sıra seferberlik ilan etmiştir.⁶⁴⁸ Şam’dan gelen notada Türk uçaklarının Suriye üzerinde uçtuğu iddia edilmiştir. Türkiye bunun üzerine bir nota ile bu iddiaları reddetmiştir.⁶⁴⁹

Suudi Arabistan’ın arabuluculuk girişimi de işe yaramamıştı. Suriye’nin amacı konunun Birleşmiş Milletler’de ele alınmasıydı. Suriye 16 Ekimde Birleşmiş Milletler’e yaptığı müracaatta “Suriye’nin güvenliğine ve uluslararası barışa yöneltilmiş tehditlerin öncelikle görülmesini” talep etmiştir. SSCB Dış İşleri Bakanı da Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna gönderdiği mektupta ABD ve Türkiye’ye şiddetle çatmış ve Türkiye’nin bu saldırısı üzerine Birleşmiş Milletler üyelerinin Suriye’ye bir askeri yardım yapmalarını istemiştir. Türkiye bu iddiaları saçma olarak nitelendirse de Birleşmiş Milletler’de bu konu ile ilgili görüşmeler⁶⁵⁰ 22 Ekimde başlamıştır.⁶⁵¹ Görüşmeler başlar başlamaz ilk sözü Türk temsilcisi Seyfullah Esin almış ve bu konunun şimdi görüşülmeyip bir süre geri bırakılmasını istemiştir. Seyfullah Esin, Suudi Arabistan’ın arabuluculuk teklif ettiğini bunun Türkiye tarafından kabul edildiğini belirterek arabuluculuk çalışmalarının vereceği sonuca kadar sorunun Genel Kurulda görüşülmesinin beklenmesini istemiştir. Suriye Dış İşleri Bakanı Salah Bitar ise söz alarak Türk teklifine muhalefet etmiştir. Bitar, Türklerin

⁶⁴⁶ **AKŞAM**,(9 Ekim 1957).

⁶⁴⁷ **Olaylarla Türk Dış Politikası** ,s.193.

⁶⁴⁸ **CUMHURİYET**,(8 Ekim 1957).

⁶⁴⁹ **CUMHURİYET**,(9 Ekim 1957).

⁶⁵⁰ Kürkçüoğlu,**a.g.e.**, s.109.

⁶⁵¹ **CUMHURİYET**,(23 Ekim 1957).

sorunu Genel Kurul gündeminden çıkarmak istediğini, bunun bir “arka kapı” metodu olduğunu söylemiş ve derhal görüşmelerin açılmasını istemiştir. SSCB’de Suriye’nin görüşünü desteklemiştir.⁶⁵² Bunun üzerine de Suudi Arabistan arabuluculuk teklifini geri almıştır.⁶⁵³

SSCB Dış İşleri Bakanı Gromyko Türkiye-Suriye sınırına bir araştırma komisyonu gönderilmesi teklifinde bulunmuştur. Türkiye de derhal bunu kabul etmiştir. Sorun, Birleşmiş Milletler’de görüşülürken Dış İşleri Bakanlığı Genel Sekreteri Selim Sarper’in Suriyeli meslektaşları ile sık sık görüşmeler yaparak Suriye’ye karşı iyi niyetine inandırmaya çalıştığı görülür.⁶⁵⁴ 25 Ekimdeki görüşmelerde İngiltere delegesi Allan Noble, SSCB’nin yarattığı savaş atmosferinin maksatlı olduğunu, SSCB’nin Türkiye’yi Birleşmiş Milletler önünde saldırgan duruma sokmak istediğini, Arapları Türkiye tehlikesine inandırarak SSCB’nin bu tehlikeden onları koruduğu mesajını vererek Arap dünyasındaki yerini kuvvetlendirmeye çalıştığını ileri sürmüştür. Daha sonra konuşan Türk temsilcisi Selim Sarper de, Suriye ve SSCB’nin ileri sürdüğü iddiaları saçma olarak nitelendirmiş ve Türkiye’nin hiçbir komşusuna karşı saldırmak niyetinde olmadığını tekrarlamıştır. Selim Sarper, Türkiye’nin Birleşmiş Milletler sicilinin lekesiz olduğunu ancak Türkiye’yi suçlayanların sicilinin aynı derece iyi olup olmadığını Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’na sormuştur. Ayrıca kuzey ve güneyden gelen tehditlerle Türkiye’nin savunma endişesinin doğal olduğunu belirtmiştir. Sarper, Türkiye’nin herhangi bir saldırı niyetinin olmadığı halde, deniz gücü bulunmayan Suriye’nin neden bir deniz ve bir de denizaltı üssü inşa etmekte olduğunu Suriye’ye sorulduğunu, fakat hala cevap alınmadığını belirtmiştir.⁶⁵⁵

Tarafların birbirlerini sert bir dille suçladıkları oturumlar sonunda hazırlanan çeşitli tasarılar oylamaya sunulacakken Endonezya temsilcisi bu tasarılarından hiçbirinin oylamaya konulmamasını ve meselenin taraflar arasında görüşmeler yoluyla halledilmesini teklif etti.

⁶⁵² **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s. 297-298.

⁶⁵³ **AKŞAM**, (27 Ekim 1957).

⁶⁵⁴ Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964)**, s. 163.

⁶⁵⁵ Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s.111.

Çoğunluk tarafından onay gören bu öneriyi Türkiye ve Suriye de kabul ettiler. Böylece konu 30 Ekimde Birleşmiş Milletler gündeminden çıkarıldı.⁶⁵⁶

2.5. Türkiye-Suriye Buhranının Son Bulması

Birleşmiş Milletler görüşmelerinden sonuç alınamazken nihayet, 29 Ekimde Khruschev'in yaptığı bir konuşma üzerine iki blok arasında haftalardır süren gerilim aniden son buldu. Türkiye Cumhuriyet'inin 34. kuruluş yıldönümünü kutlamak üzere Moskova'daki Türk Büyükelçiliğinde verilen baloya katılan Khruschev'in Suriye sorununu kastederek dostça bir ifade ile “ *Ortadoğu'da kesinlikle hiçbir tehdit yoktur ve bütün mesele yanlış anlaşılmıştır*” demişlerdir ve Birleşmiş Milletlerin de sorunu gündemden çıkarmasından sonra Suriye krizi son bulmuştu. Khruschev'in bu şekilde ani yumuşamasında⁶⁵⁷ Sovyetlerin tehditleri karşısında Amerika'nın Türkiye'yi destekleyen tutumu etkili olmuştur. Diğer yandan Suudi Arabistan'ın arabuluculuk girişimlerine başlaması da Suriye üzerinde yatıştırıcı etki yapmıştı.⁶⁵⁸ Kasım ayında Bulganin Menderes'e son derece yumuşak dille yazılmış bir mektup gönderdi.⁶⁵⁹ Bu mektupta Bulganin Menderes'e Türk-Sovyet konferansı önermiş ancak bu öneri Türkiye tarafından yanıtızsız bırakılmıştır. Türk Hükümeti 22 Kasım 1957 ve 17 Ocak 1958'de Bulganin'e gönderdiği mesajlarda Suriye olayları konusunda kendilerine yöneltilen suçlamaları reddetmiş ve bu mektuplarda belirtilen görüşmelerin iki ülke arasında dostluk kurulabilmesi için yeterli olmayacağını öne sürmüştür.⁶⁶⁰

Ancak Türkiye ile Suriye yöneticileri arasında bir süre daha krizin etkileri devam etmiştir. Aslında Birleşmiş Milletler'de görüşmeler sürerken bile Türk gazetelerinde Suriye ve Rusların sınırdaki faaliyetlerine karşı yazılar yer almaktaydı. Rusların aşiretlere silah

⁶⁵⁶ Fırat-Kürkçüoğlu, **a.g.m.**, s.631.

⁶⁵⁷ Sever, **a.g.e.**, s.202 -203.

⁶⁵⁸ Armaoğlu,**a.g.e.**, s.509.

⁶⁵⁹ Fırat-Kürkçüoğlu,**a.g.m.**, s.631.

⁶⁶⁰ Albayrak,**a.g.e.**, s.467.

dağıttıkları⁶⁶¹ sınırdaki tank gösterilerinin Karşılıklı korkuttuğu⁶⁶², Suriye kuvvetlerinin güney sınırımıza yaklaştığı,⁶⁶³ Suriye'nin Birleşmiş Milletler'de Türkiye'yi şikayet ederken bir yandan savaş hazırlıkları yaptığı vurgulanıyordu. ⁶⁶⁴ Suriyelilere göre ise Türkler hududu geçerek ateş açıyordu. Şam'ın yayınladığı, bildiride ise 6 uçağın Suriye semalarına tecavüz ettiği ileri sürülüyordu.⁶⁶⁵ Bu arada Hatay konusu da dile getiriliyordu. Şam'da 5000 kişilik bir grup “Yaşasın İskenderun iadesi lehindeki Arap mücadelesi” solganı kulakları çınlatıyordu.⁶⁶⁶ Buna rağmen gerginliğin giderek azaltılmaya çalışılması ile Türkiye Mart ayından beri güneye yığıldığı birlikleri Kasım ayından itibaren çekmeye başlamıştır.⁶⁶⁷

2.6. Türkiye- Suriye Buhranının Sonuçları

Yaşanan bu buhran, 1955'ten itibaren SSCB'ye her geçen gün daha da yaklaşan Suriye'ye karşı Türkiye'nin tutumunun ne kadar sertleştiğini gösterir. ⁶⁶⁸ Buhran, 1945-1947 yıllarından sonra iki blok arasında başlayan ve sonradan gittikçe büyüyen nüfuz ve kuvvet çekişmesinin Ortadoğu'da patlak veren bir görüntüsüdür. Gerçekten, uzun soğuk savaş biçiminde beliren bu nüfuz ve kuvvet yarışması zaman zaman dünyanın çeşitli bölgelerinde iki bloğu dolaylı olarak karşı karşıya getirmiştir. İşte Suriye buhranında da görülen bundan başka bir şey değildir. Suriye'nin iç durumundan faydalanan SSCB kendi nüfuzunu Ortadoğu'ya yaymak için bu elverişli elverişli bir alan olarak seçmiş; fakat komünizmi bu bölgeye indirmek istemeyen Batılılar da Sovyetler Birliği'nin Suriye'ye yerleşmesine engel olmak istemiştir. Bu işle en yakından ilgilenecek devlet olarak ta Türkiye'yi görmüşlerdi. Çünkü Türkiye'nin Suriye ile uzun bir sınırı olduğu gibi, Suriye'de kurulacak bir komünist düzen de önce Türkiye'nin güvenliğini tehdit edecekti. Bu bakımdan Türkiye, Suriye'de olup bitenleri bir devletin iç gelişmesi olarak değil, aynı zamanda SSCB'nin kendisine yönelttiği davranışlardan

⁶⁶¹ AKŞAM,(24 Ekim 1957).

⁶⁶² AKŞAM,(27 Ekim1957).

⁶⁶³ AKŞAM,(31 Ekim 1957).

⁶⁶⁴ AKŞAM,(2 Kasım 1957).

⁶⁶⁵ AKŞAM,(9 Kasım 1957).

⁶⁶⁶ AKŞAM,(30 Kasım 1957).

⁶⁶⁷ Sander, ,a.g.e., s. 163.

⁶⁶⁸ Ahmad,a.g.e., s.395.

biri olarak değerlendirmiştir.⁶⁶⁹ Çünkü SSCB'nin Suriye'ye yönelik hem ekonomik hem de askeri anlamda geniş bir yardımı söz konusu idi. Bu ise güney komşusu olduğu için Türkiye'yi yakından ilgilendiriyordu.⁶⁷⁰

Bu buhran hem ABD hem de Türkiye açısından değerlendirilebilir. ABD açısından;SSCB'nin Suriye'ye askeri yardımı arttırması ve buna bağlı olarak Türkiye'nin sert tutumu Amerikan politikasını güç durumda bıraksa da Ekim 1957'den itibaren ABD ve SSCB bir kuvvet çekişmesi içine girmiş bu aşamada ABD gücünü ve varlığını göstermek istercesine Türkiye'yi desteklemiştir.⁶⁷¹ Suriye buhranıla ABD Ortadoğu'ya doğrudan doğruya girmektedir. SSCB ise ABD'nin karşısında ve Suriye'nin yanında yer almaktaydı. Türkiye açısından ise bu durum, Ortadoğu'da da güvenlik endişesi duymasına ve bunun sonucu olarak da ABD'nin yanında yer almasına yol açmıştı. Türkiye ABD'nin Ortadoğu'ya girişini ise “şükranla ” karşılamıştı.⁶⁷² Türkiye bundan sonra Ortadoğu'da komünist tehlikesini canlı tutabilmeye çalışacak ve 1960'lara kadar hemen hemen her NATO Bakanlar Konseyi toplantısına bu sorunu gündeme getirecek, daha etkili tedbirlerin alınmasını isteyecektir. Bu tutumu ise Arap Devletleri ile ilişkisinin gelişmesini önleyecektir.⁶⁷³

Türkiye-Suriye gerginliğini yapay bir gerginliktir. Aslında bu buhranın nedenleri iç sorunlarda aranmalıdır. 1957'de Türkiye'de seçimler yapılacaktı. Türkiye tarihinin en kritik seçimlerinden olan 1957 seçimlerine Demokrat Parti Hükümeti ciddi ekonomik sıkıntılar ve giderek artan demokrasi tartışmalarıyla girecekti. Suriye Bunalımının oluşması ile ise kamuoyunun dikkatleri bu sorunlardan uzaklaştırılarak dış politika sorunlarına çekilmiş olacaktı. Ancak bu buhran Türkiye'nin öteki Arap Devletleriyle olan ilişkilerinin bozulmasını da tetikleyecektir.⁶⁷⁴

⁶⁶⁹ **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s. 293-294.

⁶⁷⁰ Ülman “ Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler”, s. 272.

⁶⁷¹ Sander ,**a.g.e.**, s. 164.

⁶⁷² Kürkçüoğlu,**a.g.e.**, s.118-119.

⁶⁷³ Sander , **a.g.e.**, s. 164-165.

⁶⁷⁴ Fırat-Kürkçüoğlu,**a.g.m.**, s.632.

Bu buhran kısa vadede Türkiye'nin, Suriye ve SSCB karşısında uzun zamandır beklediği Amerikan desteğini arkasına alması açısından faydalı görünmüştü. Ancak uzun vadede buhran Türkiye'nin aleyhine olmuştu. Buhran sadece Türkiye ve Suriye arasında değil SSCB ve ABD arasında da büyük ölçüde gerginlik yaratarak bölgedeki mevcut istikrarsızlığı körüklemiştir. Ayrıca buhran sırasında Suriye ve Türkiye sırasıyla SSCB ve ABD'den destek istedikleri için bölgeye ve özellikle Suriye'ye büyük güçlerin müdahalesi artmıştı. Bu sayede SSCB Suriye'deki nüfuzunu artırma fırsatı bulmuştu.⁶⁷⁵

Bu buhran aslında Türkiye ile Suriye'nin dış politikalarında çok farklı konulara önem verdiklerinde göstergesi olmuştur. Türkiye ABD ile komünizmin Ortadoğu'da yayılmasını önlemeye çalışırken, Suriye için başlıca endişe kaynağı İsrail sorunudur.⁶⁷⁶

Bu buhran Türkiye'nin Arap Dünyasındaki yerini de olumsuz etkiledi. Türkiye'ye yakınlığı ile bilinen Irak ve Ürdün gibi ülkeler bile Menderes Hükümetinin bir Arap ülkesine baskı uyguladığını görmekten tedirgin oldu. Hükümetin buhrandaki tavrı Arapların Osmanlı dönemini hatırlamalarına neden oldu.⁶⁷⁷ Türkiye'nin buhran sırasındaki tutumu Türkiye'yi Arap ülkelerinden biraz daha uzaklaştırdı. Türkiye'nin Suriye karşısında gösterdiği aşırı hassasiyet, aslında Türkiye'nin istemediği bir duruma sebep oldu ve SSCB'nin bölgeye yerleşmesini adeta kolaylaştırdı. Sonuçta da Suriye'de Batı düşmanlığı yumuşamadı aksine daha da güçlendi. Bu da Türkiye'nin Arap Ortadoğusu ile ilişkilerini olumsuz yönde etkiledi.

3. BİRLEŞİK ARAP CUMHURİYETİ'NİN KURULMASI VE TÜRKİYE'NİN TAVRI

⁶⁷⁵ Sever, a.g.e., s.203-204.

⁶⁷⁶ Armaoğlu, a.g.e., s. 510.

⁶⁷⁷ Sever, a.g.e., s.204.

3.1. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Kurulması

1954-1960 arası dönemde Suriyeli politikacılar sadece iç çekişmelerle değil, uluslararası politikanın bölgesel rekabetiyle de karşı karşıya kalmışlardır. Soğuk Savaş dönemi rekabetinin en sıcak yaşandığı bölgelerden biri olan Ortadoğu'da, Irak ve Mısır rekabeti arasında kalan Suriye, bu dönemde Nasır'ın etkisinin en fazla hissedildiği ülke olarak, Mısır'la ortak hareket etmiştir. 1955'te Türkiye, Irak, Pakistan ve İngiltere arasında imzalanan Bağdat Paktı, Suriye yöneticilerine büyük bir hoşnutsuzluk yaratmıştı. Özellikle 1956 Süveyş buhranında Nasır'ın anti-emperyalist tavrı, savaştan yenilgiyle çıkmasına rağmen kendisine büyük bir karizma sağlarken Suriye'de de Nasırcı akımın güçlenmesine neden olmuştur.⁶⁷⁸ Bağdat Paktı'nın imzalanmasından sonra Ortadoğu'daki Arap Devletleri arasında çatışma zirveye ulaşmıştır. O andan itibaren Arap Birliği tamamen ikiye bölündü, ancak Arap Devletleri'nin çoğunluğu Nasır'ın yanındaydı. Bu andan itibaren Nasır Arap milliyetçiliğinin kahramanı olmaya başladı. Resimleri Aden'den Halep'e ve Bingazi'ye kadar tüm Arap ülkelerinde her yerde asılmaya başladı. Birçok Arap bekledikleri liderin nihayet çıktığı düşünce kapıldı. Bu halklar Nasır'ın Filistin sorununu mutlaka çözümleneceğine inanıyorlardı.⁶⁷⁹ 1957'de ABD'nin ilan ettiği Eisenhower Doktrini ile ABD Ortadoğu'da en büyük tehdit olarak komünizmi ilan etmişti. ABD'nin komünist düşmanı olan ve aşırı muhafazakar Dış İşleri Bakanı Dulles'in, bir Rus uyudusu olmasından korktuğu Suriye konusunda ciddi endişeleri vardı. Bundan ve öteki davranışlarından ABD'nin Batı taraftarı ve Nasır'ın aleyhtarı cephe kurması isteğinin sezilmesi üzerine Suriye'de Mısır ile işbirliğinin derhal kurulması için Nasır'a başvurmuştur.⁶⁸⁰ Bağdat Paktı'nın kurulması, 1957 Türkiye- Suriye bunalımı Nasır'ın lehine olmuştu. Bu olaylar Ortadoğu'daki Batı aleyhtarlığını güçlendirmişti. Irak'taki rejim değişikliğiyle hem radikal Arap kampına yeni ve önemli bir katılma sağlanmış hem de

⁶⁷⁸ İbas, a.g.m., s.49.

⁶⁷⁹ Mansfield, a.g.e., s. 47.

⁶⁸⁰ Aynı, s.47-48.

dolaylı olsa da Batı savunma sisteminin Ortadoğu'daki uzantısı niteliğindeki Bağdat Pakti'nin, Arap dünyasındaki tek uzantısına da son verilmiştir.⁶⁸¹

1958'de Suriye'de yönetimde görüş ayrılıkları ortaya çıkmaya başlamıştı. Baas Partisinin sol kanadını temsil eden Halid Bektaş, komünistlere açıkça kur yapmaya başlamış, bu tutum milliyetçiler tarafından hiç iyi gözle görülmemiş ve ordu içinde de bir ikilik ortaya çıkmıştı. Suriyeli milliyetçilerin lideri durumda olan Salah Bitar'ın bu durum üzerinde Mısır ile birleşme fikrini geliştirmeye başladığı kabul edilir. 1958 başlarında Suriyeli 5 ordu komutanın Kahire'ye giderek Nasır'a birleşme teklif etti.⁶⁸² Nasır iki ülkenin birleşerek yönetilmesinin güç olduğunu kavramış ve bunu Suriyeli yöneticilere bildirmişse de Suriye yöneticileri ısrar etmişlerdir.⁶⁸³ Aslında Nasır'ın bu birleşmeyi kabul etmesinin nedeni Suriye'nin komünist kontrolü altına girmesini önlemektir. Nasır, Suriye ile birleşerek Suriye'yi kendi kontrolü altına almak istemiş ve bu ülkenin komünizm kucağına düşmesini önlemek istemiştir.⁶⁸⁴

Sonuç itibarıyla 1 Şubat 1958'de Suriye ile Mısır birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni ilan ettiler.⁶⁸⁵ Baas Partisinin Mısır ve Suriye birleşmesinde çok önemli bir yeri vardır. Çünkü 1958'de Suriye'nin komünizmin kontrolüne girmesi tehlikesi Baas'ı, Mısır'a yöneltmiş ve sonunda bu birleşme gerçekleşmiştir.⁶⁸⁶

Yeni devletin kuruluşunu ilan eden tebligatta Mısır ve Suriye'nin "asırlardan beri bütün Arap milletlerinin en yüksek gayesi olan birliği tahakkuk yolunda tek bir bayrak altında birleştiklerini ve kurulan yeni devletin cumhuriyet olacağını" bildirilmiştir. Ayrıca bu tebligatta, kurulan birliğin bir başkanı ve onun seçeceği bir icra heyeti, bir meclisi, bir ordusu bulunacağı ve 30 gün zarfında iki memleket halkı arasında yeni devlet şekil ve yeni

⁶⁸¹ Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 130.

⁶⁸² Gürün, a.g.e., s. 359.

⁶⁸³ Mansfield, a.g.e., s. 52.

⁶⁸⁴ Armaoğlu, a.g.e., s.509.

⁶⁸⁵ DÜNYA, (2 Şubat 1958).; CUMHURİYET, (1 Şubat 1958).

⁶⁸⁶ Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşı(1948-1988)**, s. 210-211.

cumhurbaşkanı seçimi için referandum yapılacağı bildirilir. Ayrıca yeni devlet bütün Arap milletlerine açık olduğu ve bütün üyelerin eşit haklara sahip olduğu ifade edilmiştir.⁶⁸⁷ Bu tebliğin ardından, Mısır ve Suriye'nin birleştiklerine dair bir belge imzalandı. Bu antlaşmanın birer kopyası tüm elçiliklere ve Türk elçiliğine de verildi.⁶⁸⁸ Bu birleşmenin altında yatan düşünce , 19. y.y. ortalarında ortaya çıkan tüm Arap ulusunu bağımsız tek bir siyasal otorite altında bir araya getirmek düşüncesi idi.⁶⁸⁹ Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulması aynı zamanda 1948 yılındaki İsrail Savaşı ve toplumlarda meydana gelen köklü değişimlerin sonucuydu. Batı'nın stratejik baskısı, Arap Birliği fikrinin güçlenmesinde önemli bir rol oynamıştır.⁶⁹⁰

İki ülkenin birleşme haberi Suudi Arabistan, Irak ve Ürdün'de endişe yarattı.⁶⁹¹ Her ne kadar diğer Arap milletleri birleşmeyi kuşkuyla karşılamışlarsa da Kahire ve Şam'da halk birleşmenin ardından sevinç gösterilerinde bulunarak Batı aleyhinde gösteriler yapmıştır.⁶⁹²

Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin anayasası 5 Şubat 1958'de açıklandı.⁶⁹³ Birliğin başkenti Şam olarak gösterildi.⁶⁹⁴

Mısır ve Suriye'de 21 Şubat 1958'de yapılan referandumla Nasır başkan oldu.⁶⁹⁵ Birliğin resmi ilanı ise 22 Şubat 1958'de olmuştur. Lider Nasır ilk nutkunda Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin ilanının gelecekte düşmanlarını yenmelerini sağlayacağını ifade etti.⁶⁹⁶ Nasır 6 Mart 1958'de Sabri Asali ve Ekrem Hurani'yi Cumhurbaşkanı Yardımcısı olarak

⁶⁸⁷ **AKŞAM**, (2 Şubat 1958).

⁶⁸⁸ **ULUS**,(2 Şubat 1958). ; **ULUS**,(3 Şubat 1958).

⁶⁸⁹ Yavuz , **a.g.e.**, s. 33.

⁶⁹⁰ Vecih Kevserani, "Türk-Arap İlişkilerinin İslam Dünyasındaki Yeri", **Arap-Türk İlişkilerinin Geleceği** (İstanbul : Timaş Yayınları, 1994), s.445.

⁶⁹¹ **AKŞAM**, (2 Şubat 1958).

⁶⁹² **AKŞAM**, (3-4 Şubat 1958).

⁶⁹³ **ULUS**,(5 Şubat 1958).

⁶⁹⁴ **ULUS**,(11 Şubat 1958).

⁶⁹⁵ Şen, **a.g.e.**, s.213-214.

⁶⁹⁶ **ULUS**, (23 Şubat 1958).

görevine getirirken, Salah Bitar kabinede Devlet Bakanı, Ekrem Hurani'nin adamı Halil Kalas Ekonomi Bakanı oldu.⁶⁹⁷

Suriye'nin Mısır'la birleşmesi modern tarihte eşine az rastlanan bir örnektir. Komşu olmayan iki ülke gönüllü olarak birleşiyordu. Bu birleşmenin ardından Baas Partisi Arap ulusunu birleştirme ülküsünü gerçekleştirmiş oluyordu. Aslında iki ülke geleneği ve gücü farklı olduğu için Suriye, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin küçük bir ortağı olmaya mahkumdu.

3. 2. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Kurulmasına Türkiye'nin Tavrı

Menderes Hükümeti Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne göstereceği tepki konusunda önce kararsız kalmıştır. Hükümet, bir taraftan bu birleşmeyle Ortadoğu'da Sovyet etkisinin ivme kaybedeceği beklentisi yaşamış, bir taraftan da bu birleşmenin Sovyet güdümlü bir birleşme olabileceğinden endişe etmiştir. Ancak Türkiye daha sonra Batılı müttefikleri ile birlikte hareket ederek, Dış İşleri Bakanı Zorlu 25 Şubat 1958 tarihli raporunda Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kendilerince onaylandığını açıklamıştır. Fakat bu raporda Mısır ve Suriye birleşmesinin Suriye'de Sovyet nüfuzunu azalttığı sürece Türkiye'de memnuniyetsizlikle karşılanacağı da eklenmiştir. Birleşik Arap Cumhuriyeti başkanı Nasır, bu raporun üzerine Türk Büyükelçisi ile görüşerek bu sözlerden memnuniyet duyduğunu belirtmişlerdir.⁶⁹⁸

Türkiye bu raporun ardından, 11 Mart 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni resmen tanımıştır.⁶⁹⁹

⁶⁹⁷ Şentürk, **a.g.e.**, s.103.

⁶⁹⁸ Sever, **a.g.e.**, s. 502-503.

⁶⁹⁹ Gürün, **a.g.e.**, s. 359.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM :

1960 – 1970 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE SURİYE İLİŞKİLERİ

1. SURİYE’NİN BİRLEŞİK ARAP CUMHURİYETİ’NDEN AYRILMASI VE TÜRKİYE’NİN TAVRI

Suriye ile Nasır liderliğindeki Mısır’ın birleşmesi uzun ömürlü olmamıştır. Çünkü iki ülkenin birleşmesi işleri daha da zorlaştırmıştır. İki ülkenin Kahire’den yönetilmeye başlanması ile ortaya bir sürü güçlükler çıkmaya başlamıştı. Suriye zaten yönetimi hiçbir zaman kolay olmayan bir ülke olmuştu. Nasır daha sonra bu birliği “*sonsuz karışıklarla dolu üç buçuk yıl*” olarak tanımlamıştır. Nasır Birleşik Arap Cumhuriyeti kurulduktan sonra komünist nüfuzu ortadan kaldırmaya çalıştı ve Suriye’deki Baas Partisini kapattı. Bunun üzerine Baas Partisinin liderleri küsererek kenara çekildiler veya aşırı muhalefete geçtiler. Baas Partisinin yanı sıra diğer partiler de kapatıldı. Onların yerini Ulusal Kurtuluş Birliği’nin Suriye şubesi aldı. Nasır, Birleşik Arap Cumhuriyeti için iki Suriyeli Başkan yardımcısı atadı. Fakat icra yetkilerinin büyük kısmını kendi elinde tuttu.⁷⁰⁰

Nasır 1958’de Mısır’da ki toprak reformuna benzer bir reformu Suriye’de de denedi. Ancak Suriye’nin tarım yöntemleri Mısır’dakinden daha geriydi. İki ülkenin iklimi ve yağış miktarları da farklılık gösteriyordu. Suriye’de 1958-1959 kışında az yağışın gerçekleşmesi tarım ürünlerinde ciddi bir azalmaya neden olmuştu. Suriye’deki toprak reformu, Mısır’daki kadar köklü olmamakla beraber birçok toprak sahibini kızdırmıştı.⁷⁰¹

Yani olaylar başından itibaren Suriye aleyhine gelişmeye başladı. Bu da Suriye – Mısır ilişkilerinin giderek gerginleşmesine sebep oldu.⁷⁰²

⁷⁰⁰ Mansfield, a.g.e., s. 52-53.

⁷⁰¹ Şentürk, a.g.e., s. 109.

⁷⁰² Şen, a.g.e., s. 220.

Ciddi bir hazırlık planından yoksun olan Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden Suriye, 28 Eylül 1961'de yapılan bir hükümet darbesi ile ayrıldı.⁷⁰³ Bu darbe bir grup subay ile bir kısım muhafazakarların ortak çabasıyla gerçekleşmiştir. Nasır bu darbeyi kuvvet kullanarak bastırmak istediysede muvaffak olamadı. Baas Partisi'de darbeye karşı bir tutum almadı. Suriye Arap Sosyalist Partisi lideri Ekrem Hourani ise, Nasır aleyhtarı darbeyi hararetle destekledi. Hourani'ye göre, Suriye ile Mısır'ın birleşmesi "*Suriye'nin Mısırlılaştırılması*"ndan başka bir şey değildi.⁷⁰⁴

Bu darbe ile Suriye tekrar bağımsızlığını kazanmış oldu. Suriye'de Memun Kuzbari başkanlığında sivil bir hükümet kuruldu.⁷⁰⁵ Böylece Suriye-Mısır birleşmesi başarısızlıkla sonuçlanmış oldu.

Suriye'de yaşanan hükümet darbesinin ardından Türkiye- Suriye sınırı Suriye tarafından kapatılmıştır.⁷⁰⁶ Asıl önemli olan ise 1950'lerdeki politikanın aksine Türkiye'nin, Suriye'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden ayrılmasını bir iç gelişme olarak değerlendirmiş olmasıdır.⁷⁰⁷ Türkiye aynı zamanda Lübnan'dan sonra Suriye'yi tanıyan ikinci ülke olmuştur.⁷⁰⁸ Türkiye'nin bu olayı bir iç mesele olarak değerlendirmesi ve bağımsız Suriye'yi erken tanıması Türkiye'nin Ortadoğu'ya karşı değişen politikasının habercisi sayılmaktadır.

2 . TÜRKİYE – SURİYE İLİŞKİLERİNDE YAKINLAŞMA DÖNEMİ (1965- 1970)

⁷⁰³ CUMHURİYET, (29 Eylül 1961).

⁷⁰⁴ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşı (1948-1988)*, s.208.

⁷⁰⁵ CUMHURİYET, (30 Eylül 1961).

⁷⁰⁶ CUMHURİYET, (29 Eylül 1961).

⁷⁰⁷ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*,s. 137.

⁷⁰⁸ CUMHURİYET, (29 Eylül 1961).

1960’larda Türkiye’nin Arap Devletleriyle ilişkilerinde önemli değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişiklikler özellikle Suriye ile ilişkilerinde kendini göstermektedir. Gerek iç politikada gerek uluslararası sistemde meydana gelen değişimler sonucu Türkiye dış politikasını, özellikle de Arap Devletleriyle ilişkilerini gözden geçirmek zorunda kalmıştır ve Türkiye’nin Ortadoğu politikası 1950’lerden çok daha farklı nitelik kazanmıştır. Türkiye Batı’nın Ortadoğu sözcüsü rolünü üstlenmekten kaynaklanan aktif ama sonuçları açısından başarısız bir politikadan, Arap Devletleriyle eşitlik ve karşılıklı saygı çerçevesinde bir ilişki geliştirmeye yönelik bir bölge politikası gütmeye başladı. Çünkü Türkiye’nin 1950’lerde aşırı Batı yanlısı dış politikası Suriye ilişkilerinde kriz yaşanmasına neden olmuştu.⁷⁰⁹

2. 1. Türkiye – Suriye İlişkilerinde Yakınlaşmayı Sağlayan Etkenler

1960’lara kadar Türkiye- Suriye ilişkilerinin çoğu zaman kopuk hatta gergin geliştiğini görüyoruz. Bunun en önemli sebeplerinden biri, Türkiye’nin bağımsızlık mücadelesi yapan Arap ülkelerini kendisinden beklendiği şekilde desteklememesi, Bağdat Paktı, 1956 Süveyş Krizi ve bu krizi bahane eden İsrail saldırısı karşısında Türkiye’nin pasif tutumu, 1958’de Amerika’nın Lübnan’a asker çıkarmasında İncirlik Hava Üssünü kullandığı yönünde basında çıkan yazılar, keza Türkiye’nin Suriye sınırına yığınak yapması, Amerika’nın Lübnan’a asker çıkarmasının Birleşmiş Milletler ve Üçüncü Dünya Devletleri tarafından kınanmasına rağmen Türkiye’nin hareketsiz kalması, Arapların ve özellikle de Suriye’nin tepkisiyle karşılaşmış ve Türkiye’ye karşı duydukları hislerin daha da fazla olumsuzlaşmasına sebep olmuştur.⁷¹⁰

1960’ların ortalarından başlayarak özellikle ekonomik sorunların etkisi altında kalan Türkiye, çok yönlü bir dış politika eğilimine yönelmiştir. Bu çerçevede, Türkiye

⁷⁰⁹ Melek Fırat- Ömer Kürkçüoğlu, “Ortadoğu’yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası**, s. 784.

⁷¹⁰ Cengiz Kürşad, “Arap-İsrail İhtilafı ve Türkiye –III”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S. 30, (Mart 1970),s.62.

1950’li yıllar boyunca Arap ülkeleriyle bozulan ilişkilerini onarmaya çalışmıştır.⁷¹¹ 1960’larda Türkiye’nin Araplara yönelik politikasının değişmesinin çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenlerden ilki, Türkiye’de meydana gelen yönetim değişikliğidir. Bu yönetim değişikliği Arap ülkeleriyle, özellikle de Suriye ile ilişkilerin gelişmesinde teşvik edici bir rol oynamıştır. 1965 seçimleri ile iktidara gelen Adalet Partisi yönetimi geniş ölçüde din faktörünün etkisiyle muhafazakar kitlelere dayanıyordu. Dolayısıyla yeni hükümet aynı dine mensup oldukları Arap ülkelere yönelmeye başlamıştır.⁷¹² 27 Kasım 1965’te kurulan, Dış İşleri Bakanlığını İhsan Sabri Çağlayangil’in yaptığı hükümetin programında şöyle dile getirilmiştir:

“ Orta Doğu’daki ve Magrip’teki kardeş Arap ve Müslüman memleketleriyle her türlü şüphe ve tereddütten uzak, hakiki ve yakın bir dostluk kurmak ve çeşitli sahalarda verimli bir işbirliği gerçekleştirmek başlıca amaçlarımızdan biri olacaktır. Bütün Arap memleketleri ile gelişen münasebetlerimiz çerçevesinde, diplomatik temsilciliklerin bu memleketlerin hepsinde karşılıklı olarak en yüksek seviyeye ulaşmış olmasını memnuniyetle karşılıyor ve olumlu bir adım telakki ediyoruz. Arap memleketleri meşru davalarında Türkiye’nin anlayış ve desteğine güvenebilirler.”⁷¹³

Bu programda Arapların Filistin konusundaki meşru isteklerinin destekleneceği de belirtilmiştir.⁷¹⁴

Adalet Partisi aslında Demokrat Parti’nin 1950’lerde Arap Devletleriyle kurduğu ilişki sonucu uluslararası platformda ne denli yalnızlaştığını görmüştü. Bunun için daha sağlam temellere dayalı yeni bir ilişki süreci başlatmayı hedefliyordu. Ülke içinde Adalet Partisi’nin dayandığı muhafazakar tabanda bu girişime destek verecek yapıya sahipti.⁷¹⁵

⁷¹¹ Gencer Özcan, “50.yılı biterken Türkiye-İsrail İlişkileri”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Sürec** (Ankara: TTK, 1997), s.541.

⁷¹² Kürkçüoğlu, **a.g.e.**,s. 140.

⁷¹³ Kemal Girgin, **T.C. Hükümetleri Programlarında Dış Politikamız**, (Ankara : 1993) , s. 53.

⁷¹⁴ Fahir Armaoğlu, “ Arap Ülkeleri ve Türkiye” ,**CUMHURİYET**, (24 Mayıs 1966).

⁷¹⁵ Fırat-Kürkçüoğlu,**a.g.m.**,s. 788-789.

Adalet Partisi'nin Araplara dinsel açıdan yaklaşmasının yanı sıra Türkiye'nin Arap Devletleriyle yakınlaşmasını sağlayan diğer etken Türkiye'deki mevcut sol muhalefetin de Batılılar karşısında Arapları desteklemesiydi. Böylece Türkiye'nin Arap politikasında farklı nedenlerle olsa da sol ve sağ birleşmiş oluyordu.⁷¹⁶ Türkiye'de 27 Mayıs 1960 hareketi sonucu yapılan anayasa ile siyasal yelpazede soldan sağa çeşitli siyasal görüşler örgütlenerek seslerini duyurabilme olanağını buldular. Böylece Türkiye radikal bir özeleştirme sürecine girdi. Dış politika da bundan payını aldı.⁷¹⁷

Suriye ve Türkiye'nin 1960'larda yakınlaşmasını sağlayan asıl ve en önemli faktör ise Kıbrıs sorunudur. Aslında Kıbrıs 1960 - 1980 döneminde Türk dış politikasının temel gündemini oluşturan asıl konudur ve bu bağlamda Suriye ile ilişkilerimizi de etkilemiştir. Türkiye-Suriye-Ortadoğu ilişkileri Kıbrıs sorunu gölgesinde ve onun belirleyici olduğu bir ortamda gelişmiştir.⁷¹⁸

Kıbrıs'ta 1963 olaylarıyla başlayan Rumların Türklere karşı giriştiği toplu yok etme politikasına karşı uluslararası bir çözüm bulunamaması ve Batı'nın soruna Yunanistan'ın gözüyle bakarak müdahale etmek istemesi Türkiye'yi zor durumda bırakır. Bu dönemde Ankara, ABD Başkanı Johnson'un yazdığı mektupla hayal kırıklığına uğrar.⁷¹⁹ İşte bu yalnızlık nedeniyle Türkiye dış politikasını yeniden gözden geçirmek zorunda kalır.⁷²⁰ Milletvekilleri Kıbrıs davasında, Birleşmiş Milletler'de alınan hezimetin ardından Mecliste tepkilerini sert ve yoğun bir şekilde göstermişlerdir. Kıbrıs sorunu ve bunun dış politikamıza yansımalarıyla ilgili olarak Meclise öneriler verilmiştir. Meclisteki tartışmalarda Kıbrıs sorunu çerçevesinde Ortadoğu'yla ilişkilerimize de sık sık değinilmiştir.⁷²¹ Çünkü Kıbrıs'taki çıkarlarının yanı sıra prestiji için de hayati önem taşıyan bir konuda, yardıma ve desteğine ihtiyaç duyduğu müttefiklerince Türkiye yüzüstü

⁷¹⁶ **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s.535.

⁷¹⁷ Melek M. Fırat, "Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasında Etkileri, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç** (Ankara: TTK, 1997), s.557.

⁷¹⁸ İdris Bal, "Türk Dış Politikası (1960-1980)", **Türkler Ansiklopedisi** (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002),s. 105.

⁷¹⁹ Johnson'un mektubu Türkiye'yi uyaran bir dille kaleme alınmıştı.

⁷²⁰ İhsan D.Dağı, **Orta Doğu'da İslam ve Siyaset** (İstanbul : Boyut Kitapları,1998),s.164.

⁷²¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Cilt: 1 ,1965,s. 577-639.

bırakılmıştır. NATO'ya katılmak ve ABD'nin çizgisinde yer almak için Kore'ye asker gönderen, SSCB'nin Stalin sonrası dostluk yaklaşımlarına sırtını dönen, ittifak içinde pürüz çıkmaması için Kıbrıs konusunda 1950'ler boyunca ılımlı bir politika izleyen Türkiye, haklı olduğuna inandığı bir konuda yüzüstü bırakılmıştı. Aslında başarısızlığa uğrayan, yalnız Türkiye'nin Kıbrıs politikası değil, savaş sonrası izlenen dış politikadır.⁷²² Kıbrıs sürecinde yaşanan olaylar Suriye ve diğer Ortadoğu ülkeleriyle yakınlaşmamızı sağlar. Bu süreçte dönüm noktası olan asıl gelişme ise Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun Kıbrıs konusunda 18 Aralık 1965 tarih ve 20777 sayılı kararı oylamasında Türkiye'nin yalnız kalması olur. Bu oylama da Suriye Türkiye aleyhine oy kullanmıştır ve Yunanistan'ın tezini desteklemiştir. Birleşmiş Milletler'deki oylamanın ardından TBMM dış politika ilkelerini yeniden gözden geçirmiştir. Milletvekilleri Türk dış politikasını sert bir dille eleştirerek Araplarla ilişkinin gerekliliğini vurgulamışlardır.⁷²³

Türkiye Birleşmiş Milletler'deki bu oylamanın ardından Batı'dan uzaklaşırken Araplara karşı yakın bir politika gütmeye başlamıştır. Tabi ki bu politika değişimindeki amaç Arap Devletlerinin Kıbrıs konusundaki desteğini kazanabilmektir.⁷²⁴ Bunun için Arap Devletleri ve özellikle komşusu Suriye ile yakınlaşmak için ciddi adımlar atacaktır. Çünkü Kıbrıs konusunda uluslararası bir yalnızlığa itilmiştir. Ortadoğu'ya yakınlaşarak özellikle de güneydeki komşusu Suriye'den destek alarak bunu aşmak istemektedir.⁷²⁵

2. 2. 1967 Arap - İsrail Savaşlarının Türkiye- Suriye İlişkileri Üzerindeki Etkisi

1967 Arap-İsrail Savaşı'nda ve sonrasında Türkiye değişen ve gittikçe Arap dünyasına yaklaşan politikasını gösterme fırsatı bulmuştur.

⁷²² Burcu Bostanoğlu, **Türkiye- ABD İlişkisinin Politikası** (İstanbul : İmge Yayınları, 1999),s. 445.

⁷²³ İsmail Soysal, "Türk-Arap İlişkileri (1918-1997)", **200 Yıllık Süreçte Türk Diplomasisi** (Ankara : TTK, 1999), s. 572.

⁷²⁴ Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 141.

⁷²⁵ Fırat-Kürkçüoğlu,**a.g.m.**,s. 788.

Arap - İsrail ilişkileri özellikle II .Dünya Savaşını izleyen yıllardan başlayarak gerginleşmiştir. Filistin topraklarının İsrail tarafından işgal edilişi ve Arap halklarının mülteci durumuna düşmesi, Arapların liderliğine oynayan Suriye için ulusal bir sorun olmuştur.⁷²⁶ Suriye hem “Büyük Suriye” idealinin parçası olması sebebiyle hem de Arap kamuoyunun sosyal eğilimlerinin doğal bir sonucu olarak Filistin meselesiyle ilgilidir.⁷²⁷

Araplarla İsrail arasında yaşanan savaşın sebebi olan Filistin meselesi, I. Dünya Savaşı öncesi filizlenir. I.Dünya Savaşından sonra Arap halklarının Osmanlı Devleti’nden kopmaları ve emperyalist paylaşım ile gelişir.⁷²⁸ İngiltere ile Yahudi Lord Balfour arasında 1917’de imzalanan Balfour Deklarasyonuna göre Filistin’de bir Yahudi yurdu kurulması öngörülüyordu.⁷²⁹ Böylece Şerif Hüseyin’in Arap Krallığının bir parçası olarak gördüğü Filistin’de, Yahudilere ulusal bir yurt kurmaları vaadinde bulunularak, bugüne dek sürecek bir sorunun temelleri atılmış oldu.⁷³⁰ Bu gelişmenin ardından da Osmanlı İmparatorluğu yönetimindeki Arap vilayetlerine İngiliz mandası çerçevesinde geçici bağımsızlık hakkını öngören 1919 Haziran tarihli Milletler Cemiyeti Sözleşmesi Yahudi birliği açısından oldukça önemlidir.⁷³¹ İsrail Devleti 29 Kasım 1947’de Birleşmiş Milletlerin aldığı karara göre kuruldu. Bu kararda Filistin üç bölünüyordu: Bir Musevi devleti, bir Arap devleti ve Kudüs kentinin uluslararası gözetim altında olacağı “ayrı birim (corpus separatum)”. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu bu kararı oy çokluğuyla almış olsa da zorlayıcılığı yoktu.⁷³² Ancak Mayıs 1948’de Birleşmiş Milletler’den destek alan Yahudiler İsrail Devletini kurmuşlardır.⁷³³ Zaten manda yönetimi boyunca Yahudiler sistemli biçimde örgütlenmişlerdir. Filistin’e sistemli şekilde bir Yahudi göçü yaşanmıştı.⁷³⁴ İsrail Filistin’de bir Yahudi kolonisi olarak nüvelenip ardından dış destekleri de arkasına alarak yapay bir devlet olarak doğmuştur.⁷³⁵ Fakat Birleşmiş Milletler’in bu kararı Arapların

⁷²⁶ Hakan Yılmaz, **a.g.e.**, s.19

⁷²⁷ Gafur, **a.g.e.**, s.85.

⁷²⁸ Erendil, **a.g.e.**, s. 65.

⁷²⁹ David Fromkin,**a.g.e.**, s. 443.

⁷³⁰ Melek Fırat, “Balfour Deklarasyonu” **Türk Dış Politikası**, s. 203.

⁷³¹ Süleyman Özmen, **Ortadoğu’da Etnik, Dini Çatışmalar ve İsrail** (İstanbul : IQ Kültür Sanat Yayınları,2001), s.145-146.

⁷³² Lewis, **a.g.e.**, s. 285.

⁷³³ Mansfield, **a.g.e.**, s.24

⁷³⁴ **Aynı**, s. 176.

⁷³⁵ Mert Bayat, “Bilinen Geçmişten Görünebilen Geleceğe Ortadoğu ve Türkiye” **Belgelerle Türk Tarih Dergisi**, S: 71, (Ocak 1971), s. 68.

hoşuna gitmemişti. Çünkü ülke topraklarının yarısından fazlası, ülke nüfusunun ancak üçte birini oluşturan Yahudilere bırakılmıştı.⁷³⁶

İsrail'i tanıyan ilk Müslüman devlet Türkiye'dir.⁷³⁷ Arap ülkeleri Türkiye'nin İsrail'i tanımamasına tepki gösterdiler. Ancak Türkiye bu tepkilere "Türkiye, İsrail'i diğer Avrupalı ülkelerle birlikte tanımıştır" diyerek karşılık vermiştir.⁷³⁸ Ancak Türkiye'nin bu cevabına rağmen, Türkiye Suriye ve diğer Arap ülkeleri tarafından hep olumsuz algılanmıştır.⁷³⁹ Hatta Türkiye'ye Batı'nın bir ajanı ve kuklası olarak bakılmaya başlamıştır.⁷⁴⁰ Aslında I. Dünya Savaşındaki tutumları dolayısıyla Araplara karşı fazla ilgili görünmeyen Türkiye; Filistin'in taksimi için Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun kararını tasvip etmeyen, Arap devletlerini destekleyen ve onların yanında yer alan ender devletlerden biriydi. Ancak bu tutumunu çok kısa bir sürede değiştirmiş ve böylece İsrail Devleti'ni tanıyan ilk devletlerden biri olmuştur. Türkiye'nin bu değişiminin sebebi ise güvenlik endişesi ile Sovyet tehditlerine karşı Batı'nın desteğini kazanmaktır. Türkiye ile Arapların dolayısıyla da Suriye ile Türkiye'nin iki ayrı uçta bulunması gerçekte bölgenin kaderleri birbirine bağlı bu devletleri, siyasi sahnede karşı karşıya getirmekteydi.⁷⁴¹

İsrail'in kurulmasından sonra Ortadoğu'daki güç dengeleri değişmiştir. Özellikle İsrail Devleti'nin kurulmasının ardından yaşanan gerginlik 1947 ve 1956 yıllarında iki savaşın çıkmasına neden olmuştu. Yaşanan üçüncü savaş da 1967'de çıkan Altı Gün Savaşları'dır. 1967'nin başından itibaren İsrail ve Suriye ilişkileri gerginleşmiştir. Ve Suriye Mayıs 1967'de İsrail'e savaşa hazır olduğunu bildirmiştir.⁷⁴² Görüldüğü üzere savaşa Suriye-İsrail gerginliği sebep olmuştur. Yaşanan gerginliğin üzerine savaş 5 Haziran günü İsrail'in saldırısıyla başlamıştır. Ancak savaşı isteyen Suriye ve Mısır için savaşın ilk günü büyük bir hezimet olmuştur. İsrail 10 Haziran'da biten savaşta Suriye ve

⁷³⁶ Memiş, **a.g.e.**,s. 94-95.

⁷³⁷ **ULUS**, (29 Mayıs 1949).

⁷³⁸ Ahmed Nuri el-Nuaymi, "Arap-Türk İlişkilerinin Geleceğine Dair Gerçekçi Temeller", **Arap-Türk İlişkilerinin Geleceği** (İstanbul : Timaş Yayınları, 1994), s.355.

⁷³⁹ M Fırat- Kürkçüoğlu, "Ortadoğu'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası**,s.617.

⁷⁴⁰ İbrahim Dakuki, "Türk Okul Kitaplarında ve Medyasında Arap İmajını Değiştirmek İçin Eğiti ve Tanıtım Bazında Yeni Bir Hareket Planı", **Arap-Türk İlişkilerinin Geleceği**, s.514.

⁷⁴¹ Kürşad, **a.g.e.**, s.61.

⁷⁴² Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s. 142.

Mısır'ın topraklarının bir kısmını işgal etmiştir.⁷⁴³ Savaş sonrası İsrail önceki topraklarının dört katı daha geniş bir alanı eline geçirmiştir.⁷⁴⁴ 1967 savaşında İsrail Sina Yarımadası, Gazze, Şeria toprakları, Kudüs'ün Ürdün kesimi ve Suriye'nin Golan tepelerini almıştır.⁷⁴⁵ 1967'deki savaşın diğer bir sonucu da Arap ülkelerine malzeme gönderilmesi ve personelin eğitilmesini sağlamak amacıyla Ortadoğu'ya yerleşen Rusların, Akdeniz de kurduğu deniz üsleri, NATO ve Türkiye için hayati önem taşıyan Akdeniz'de hissedilir derecede etkilemiştir.⁷⁴⁶ 1960-1980 arası Ortadoğu gelişmelerinde, 1967 Arap-İsrail Savaşı bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Çünkü İsrail'in savaş sonu topraklarına toprak katması Arap-İsrail meselesine yeni boyutlar kazandırmıştır.⁷⁴⁷

1967'deki Altı Gün Savaşları Türkiye'nin Ortadoğu politikasının değiştiğini göstermesi açısından önemlidir. Türkiye 1967 Savaşında yeni politikasını ortaya koyma fırsatı bulmuştur ve 1967 yılının başından itibaren giderek şiddetlenen Arap-İsrail çatışmasını yakından ve dikkatle izlemiştir.⁷⁴⁸ 1967 Savaşı'nın TBMM'ye yansımalarına bakıldığında milletvekillerinin Suriye-İsrail ihtilafına ciddi olarak ilgi gösterdiklerini söyleyebiliriz. Dışişleri Bakan vekili ve İçişleri Bakanı Faruk Sükan Meclis'te Ortadoğu'daki kriz nedeniyle yaptığı değerlendirmede Araplara ılımlı bakan ifadeler kullanmıştır ve bölgede sağlanacak güvenliğin hem Türkiye hem de İsrail ve Arap ülkeleri için öneminin altını çizmiştir. Ayrıca Türkiye'nin krize son verebilecek gayretleri desteklediği belirtilmiştir. Aynı zamanda hükümetin, Türk-Arap ülkeleri arasında mevcut yakın ilişkileri göz önünde bulundurarak hareket edeceğine dikkati çekmiştir.⁷⁴⁹ 1967 Savaşı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda tartışılırken Dışişleri Bakanı Çağlayangil "Genel Kurulu'un İsrail Kuvvetlerinin işgal ettikleri topraklardan geri çekilmesi hususunda ısrar etmesi gerekmektedir" diyerek açıkça uluslar arası platformda Arap ülkelerini desteklemiştir.⁷⁵⁰

⁷⁴³ Bülent Aras, **Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye** (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1997), s.25.

⁷⁴⁴ Kocaoğlu, **a.g.e.**,s.146.

⁷⁴⁵ Kürşad, **a.g.m.**, s.58.

⁷⁴⁶ Özmen, **a.g.e.**, s. 227.

⁷⁴⁷ Memiş, **a.g.e.**,s.185.

⁷⁴⁸ **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s.535.

⁷⁴⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Cilt: 17, 1967,s.421-423.

⁷⁵⁰ Faruk Sönmezoğlu, "Kıbrıs Sorunu,Bağlantısızlar ve B.M. Genel Kurulu'ndaki Oylamalar/Kararlar", **Türk Dış Politikasının Analizi**, derleyen : Faruk Sönmezoğlu, (İstanbul : Dr Yayınları, 2001),s.685.

Türkiye'nin 1967'deki siyasal ortamı, daha önceki bunalımlara göre çok farklıdır. Basın ve kamuoyu, hükümetler üzerinde belli bir sivil baskı uygulayabilecek güce erişmiştir. Ayrıca İsrail ve Arap ülkeleri arasındaki 1967 savaşı da radikal ve anti-Amerikan duyguları kamçulamıştır.⁷⁵¹ Türkiye bu savaşta açıkça Suriye'nin ve Arapların yanında yer almıştır. Türkiye'nin özellikle topraklarındaki üslerin Amerika tarafından İsrail'e lojistik yardım için kullanılmasına izin vermemesi bu politikanın en büyük göstergesidir.⁷⁵² Türkiye, sınırların güç kullanarak değiştirilmesine karşı olduğunu ilan ederek Arap ülkelerine desteğini Birleşmiş Milletler nezdinde ki toplantılarda ortaya koymuştur. Ayrıca işgal altındaki Arap topraklarının boşaltılması ve Filistin'in devlet kurmayı da içeren var olma hakkının tanınması doğrultusundaki çabalara destek vermiştir.⁷⁵³ Bu desteğinin de en belirgin göstergesi Türkiye'nin 22-24 Mayıs 1967 tarihleri arasında Ortadoğu ülkelerinin büyükelçilerini Ankara'da bir toplantıya çağırmasıdır. Bu toplantıya Suriye büyükelçisi de katılır. Bu iki ülkenin yakınlaşması adına önemli bir adımdır.⁷⁵⁴ Bu toplantıda çıkan karar Arapların lehine olmuştur. Türkiye'nin yaşanan gerginlik üzerine görüşü, Suriye sınırında yoğun bir askeri yığınak yapan İsrail'in olaylara yol açtığı ve olayların sorumlusu olduğu yönündedir.⁷⁵⁵ Genel olarak toplantıdan çıkan görüşler ise şu şekildedir; Arapların kendi aralarındaki anlaşmazlıklara karışmamak ve taraf tutmamak, Arapları böylecek paktlara katılmamak ve tüm Arap ülkeleriyle ilişkileri her alanda geliştirmeye çalışmak.⁷⁵⁶ Aynı zamanda Türk Dış İşleri Bakanlığı yayınladığı bildiride "Orta Doğu buhranına son verecek gayretlere destek vereceğini de " açıklamıştır.⁷⁵⁷

Türkiye bu savaş sonrası resmi düzeydeki girişimlerinin yanı sıra Suriye halkına da çeşitli yardımlar da bulunur. Bu yardımlar özellikle yiyecek yardımdır.⁷⁵⁸ Çünkü bu savaş Suriye'de büyük bir kıtlık ve açlığa yol açmıştı. Suriye'de yaşanan bu sıkıntılar nedeniyle

⁷⁵¹ Bostanoğlu, a.g.e., s. 449.

⁷⁵² MİLLİYET, (30 Mayıs 1967).

⁷⁵³ Bal, a.g.m., s.105.

⁷⁵⁴ CUMHURİYET, (25 Mayıs 1967).

⁷⁵⁵ CUMHURİYET, (26 Mayıs 1967).

⁷⁵⁶ Fırat-Kürkçüoğlu, a.g.m., s.789.

⁷⁵⁷ CUMHURİYET, (29 Mayıs 1967).

⁷⁵⁸ CUMHURİYET, (12 Haziran 1967).

de Suriye'den 700 kişilik bir grup Türkiye'ye iltica etmiştir. Ayrıca Şam'a din eğitimi için giden kaçak Türkler Şam tarafından Türkiye'ye iade edilmiştir.⁷⁵⁹

Türkiye'nin Araplar lehindeki tavrına Türk basını da sessiz kalmamıştır. Basının bir kısmı Türkiye'nin, 1967 savaşında Suriye lehine değişen tavrını desteklemiştir. Özellikle de Cumhuriyet, Milliyet, Akşam ve Ulus gazeteleri yazarları Türkiye'nin tutumunu destekleyen yazılar kaleme almışlardır.⁷⁶⁰

2.3. Türkiye'nin Suriye'ye Yakınlaşma Politikasının Sonuçları

Türkiye'nin 1965'ten itibaren Suriye'ye yakınlaşma çabaları bakımından 1967 Savaşı önemli bir dönüm noktası olur. Savaş sırasında Türkiye, Suriye ile yakınlaşma isteğini açık ve somut biçimde ortaya koymuştur. Suriye'yi en fazla ihtiyacı olduğu sırada destekleyerek ilişkilerin gelişmesi adına önemli bir adım atmıştır. Türkiye'nin bu tutumu hem Suriye'de hem de Araplarda olumlu bir etki yapmıştır. Suriye Dış İşleri Bakanı İ. Makus Türkiye'nin buhran sırasındaki tutumu hakkında 21 Ağustos 1967'de şunları söylüyordu :

“ Türkiye'nin son buhran sırasında Arap milletini gerek Birleşmiş Milletler'de, gerek bu teşkilat dışında desteklemesi, Suriye halkında takdir ve şükran duyguları yaratmıştır...

Türkiye'nin, Arap devletlerinin haklı davasına devamlı destekte bulunmasının, diğer dost devletlerle birlikte bu alanda faaliyet sarf etmesinin, saldırının izlerinin silinmesine,

⁷⁵⁹ **MİLLİYET**, (17 Haziran 1967).

⁷⁶⁰ Duygu Sezer, **Kamuoyu ve Dış Politika** (Ankara : Sevinç Yayınları,1972), s. 522.

dolayısıyla iki memleket arasında komşuluk münasebetlerinin kuvvetlendirilmesine ve Ortadoğu'da adil bir barışın kurulmasına katkısı olacağına inanıyoruz.”⁷⁶¹

Özellikle 1967 Savaşından sonra Türkiye - Suriye ilişkileri normalleşmeye başlayacaktır. Çünkü Arap milliyetçileri arasında Batı emperyalistlerinin bölgedeki İsrail'den sonraki en önemli işbirlikçisi olarak gördükleri Türkiye'nin tavrı şaşkınlık ve memnuniyetle karşılanmıştır.⁷⁶² Özellikle Türk Hükümetinin barışın korunması isteği ve krize bulaşmama tutumu Suriye tarafından beğenilmiştir.⁷⁶³ Suriye'nin bir zamanlar birlikte hareket ettiği ve Suriye'yi etkileyen Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin lideri Nasır'da Türkiye'ye savaştaki tutumundan dolayı teşekkür etmiştir.⁷⁶⁴

Sonuç olarak 1960 sonlarında Türkiye-Suriye yakınlaşması sağlandı. Çünkü 1967 savaşı vesilesiyle Türkiye İsrail'in büyüme siyasetine karşı olacağını göstermiş oldu. Türkiye'nin dış politikasındaki bu tutum Suriye ve diğer Arap devletleriyle ilişkilerini düzelteceğinin göstergesi olmuştur.⁷⁶⁵ Türkiye'nin Arap Devletlerini destekler tavrı Arap-Türk ilişkilerinin geliştirilmesi için uygun bir zemin hazırlamıştır.⁷⁶⁶

Türkiye'nin Ortadoğu'yla yakınlaşma politikası zamanla meyvelerini vermiştir. Savaş sonrası Arap Devletleri Batı'ya petrol akışını durdururken Türkiye'ye karşı bu karar uygulanmamıştır. Türkiye, Irak'tan Suriye'ye oradan da Türkiye'ye getirilen petrolle sıkıntıdan kurtarılır. Görüldüğü gibi Suriye Türkiye'ye petrol konusunda özel hükümler uygulamıştır.⁷⁶⁷ Siyasi platformdaki yardım, Türkiye'yi uluslararası arena da hem yalnızlıktan kurtaracak hem de ekonomik anlamda fayda sağlayacaktır.

⁷⁶¹ Ayn, s.158.

⁷⁶² Dağ, a.g.e., s.168-169.

⁷⁶³ Fahir Armaoğlu, “Orta Doğu'da Denge”, **MİLLİYET**, (15 Haziran 1967).

⁷⁶⁴ **MİLLİYET**, (15 Haziran 1967).

⁷⁶⁵ Kürşad, a.g.m., s.62.

⁷⁶⁶ Dakuki, a.g.m., s.517.

⁷⁶⁷ **MİLLİYET**, (22 Haziran 1967).

Sonuç olarak Türkiye'nin 1960'lardan itibaren izlediği ve 1967 Savaşında şekillenen Araplara yakınlaşma politikası Suriye tarafından sempati ile karşılanarak "iftahar edecek bir tutum" olarak değerlendirilmiştir.⁷⁶⁸

⁷⁶⁸ Fahir Armaoğlu, "Türk-Arap Dünyası", **TERCÜMAN**, (23 Eylül 1981).

BEŞİNCİ BÖLÜM :

1924 – 1970 ARASINDA TÜRKİYE – SURİYE ARASINDA YAPILMIŞ OLAN ANTLAŞMALAR

2. TÜRKİYE – SURİYE ARASINDAKİ EKONOMİK İLİŞKİLERİ DÜZENLEYEN ANTLAŞMALAR

Türkiye ile Suriye, Ortadoğu'nun en hassas bölgesinde yer alan ülkelerdendir. Asya ile Avrupa ülkeleri arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler açısından da, bu iki ülkenin sahip olduğu stratejik konum büyük önem taşımaktadır.⁷⁶⁹

İki ülkenin ekonomik ilişkilerini anlayabilmek için, Suriye ekonomisine bakmak gerekir. Suriye'nin ekonomisinde diğer Mezopotamya ülkelerinde olduğu gibi, tarım önemli bir yer tutar.⁷⁷⁰ Suriye'de ekonomide en fazla istihdam tarım sektöründe görülmektedir. Ancak tarımın ekonomideki ağırlığına rağmen, Suriye'de, imalat ve hizmet sektörü de önemli yer tutar. Hayvancılıkta, Suriye'de önemli bir yere sahiptir. Suriye'nin sanayi ürünleri arasında pamuk, ipek ve yün dokuma, un ve işlenmiş gıda, çimento, gübre, camdan eşya ve ayakkabı, kimyasal maddeler, makine ve elektrikli aletler yer almaktadır.⁷⁷¹

Türkiye- Suriye ekonomik ilişkilerine baktığımızda, coğrafi yakınlık, ortak tarih, kültür, gelenek ve göreneklere rağmen bazı anlaşmazlıkların etkisiyle ticari ilişkilerimiz istenen düzeye ulaşamamıştır. Ancak iki ülke arasında yaşanan gergin dönemde bile ticari

⁷⁶⁹ Nalan Gündüz, **Türkiye-Suriye Ticari İlişkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2002), s.145.

⁷⁷⁰ Roger Owen, **20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi** (İstanbul : Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2002), s.203.

⁷⁷¹ Gündüz, **a.g.e.**, s.26-28.

ilişkilerimiz devam etmiştir.⁷⁷² Aslında ekonomik ilişkide ekonomik faktörler öncü rol oynamaz ; tarihin,siyasetin,kültürün,dinin,coğrafyanın,uluslararası ilişkilerinde etkili rolleri vardır.⁷⁷³

Türkiye - Suriye arasında ekonomik ilişkilerin yetersizliği iki ülkenin ekonomi konusunda yaptığı antlaşmalar düzeyinde daha net görülebilmektedir. İki ülke arasında sayısı fazla olmayan, kısıtlı konuları içeren antlaşmalar yapılmıştır.

a. Türkiye- Suriye Arasında Gümrük İlişkileri

Türkiye komşularıyla sınır ilişkilerine çok önem vermektedir. Atatürk ilk siyasi ve hukuki ilişkilerini sınırdaş devletlerle kurmuştur ve komşularıyla iyi geçinmeye çalışmıştır.⁷⁷⁴

Türkiye - Suriye arasında yapılan ekonomik nitelikli ilk antlaşma Suriye Fransa mandası altındayken, 26 Temmuz 1925'te Ankara'da imzalanan “ *Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye - Lübnan Hükümetlerinin Selahiyettar Murahhasları Arasında Akdolunan Suriye-Lübnan Gümrük İtilafnamesi*” dir. Bu antlaşma Türkiye-Suriye arasındaki gümrük ilişkilerini düzenlemektedir. Bu antlaşmaya göre gümrükteki girişlerde alınacak vergiler 1925'te yürürlükte olan 16 Mart 1913 tarihli antlaşmaya göre alınacaktır. Alınacak vergi oranı % 15'tir. Bu antlaşmada çeşitli kumaş türlerinin gümrük geçişlerindeki vergilendirilmesi ele alınmıştır. Kumaşların yanı sıra ayakkabı,pamuk ipliği, pekmez, Anadolu halısı gibi ürünlerinde vergilendirilmesine değinilmiştir.

⁷⁷² **Suriye Ülke Etüdü** (İstanbul Ticaret Odası Yayınları; İstanbul, 2000),s. 77.

⁷⁷³ Butros A. Labaki, “Mevcut Türk-Arap İlişkileri”, **Arap-Türk İlişkilerinin Geleceği** (İstanbul : Timaş Yayınları, 1994), s.122.

⁷⁷⁴ Pekacar,**a.g.e.**,s.50.

Bu antlaşmaya göre iki ülke arasında yapılacak kaçakçılık iki hükümet yetkililerince men edileceği taahhüt edilmiştir. İki hükümetin gümrük idaresi görevlileri kanuni ve meşru şekilde yapılacak kaçakçılık aramalarına yardım edeceklerdir.

1925 gümrük antlaşması gemi ve demiryolu ile yapılacak sevkıyatları da düzenlemiştir.

1925'teki bu gümrük itilafnamesi komşu iki devletin ticari ilişkilerinin geliştirilmesinde önemli bir adımdır. Bu itilafnamenin TBMM'ye sunulduğunda büyük çoğunluğun oyuyla kabul edildiğini görüyoruz.⁷⁷⁵ Bu durum TBMM'nin, komşu Suriye ile ticari ilişkileri geliştirmek istediğinin göstergesidir. Bu antlaşma Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylandıktan sonra bir ay içinde yürürlüğe girmiştir.⁷⁷⁶

b. Türkiye- Suriye Arasında Emlak İlişkileri

1925'te imzalanan gümrük antlaşmasının ardından ekonomik nitelikli ikinci antlaşma Ankara'da 27 Ekim 1932'de imzalanan “ *Suriye'de Türklere Ait Emlak ile Türkiye'de Suriyelilere Ait Emlak Hakkında Fransız Hükümeti İle Akdedilen İtilafname*” dir.⁷⁷⁷

Bu antlaşmanın uygulanmasında İçişleri, Dışişleri ve Maliye Bakanları görevlidir. Bu antlaşma ile ikametgahları Suriye ve Lübnan sınırları dışına nakledilen Türk optananlar⁷⁷⁸ haklarını serbestçe kullanabilecektir. Suriye ve Lübnan'daki gayri menkuller

⁷⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi , C. 26, 1925, s. 293-295.

⁷⁷⁶ DÜSTUR, Tertip III, Cilt 7, s.1532.

⁷⁷⁷ CUMHURİYET, (28 Ekim 1932).

⁷⁷⁸ Optanan : Ülke değiştirmelerde başka uyrukluğa seçenlere verilen ad.

çeşitli sebeplerden işletemeyen Türk tebaa ve optanlar bu gayri menkullere tekrar sahip çıkabilecektir.

İki ülke arasında yapılan emlak konulu bu antlaşma sınırların çizilmesinin ardından geride kalabilecek sorunlardan birinin daha halledilmesi anlamına gelmektedir. Ancak bu antlaşma Suriye adına mandası altında olduğu Fransa ile yapılmıştır.

Bu antlaşmanın mecliste onaylanması sırasında bazı milletvekillerinin antlaşmanın bazı maddelerine kuşkuyla yaklaştıkları dikkat çekmektedir. Kayseri Milletvekili Sait Azmi bu vekillerden biridir. Sait Azmi antlaşmanın 2. ve 3. maddeleri hakkında, Suriye'deki Türk emlaka değer biçilmesi konusunda Suriye Hükümetinin herhangi bir güvencesi olmadığı ve Suriyelilere emlaklarının iadesinde vergi alınmazken Türklerden vergi alınması konusunda Dış İşleri Bakanı Tefik Rüştü Aras'a soru yöneltmiştir. Kısacası iki ülke vatandaşlarının eşitliği konusunda sorular yöneltmiştir. Tefik Rüştü Aras ise antlaşmada herhangi bir eşitsizliğin olmadığını temin etmiştir. Çorum Milletvekili İsmail Kemal'in bu emlak konusunun bütçeye tesirinin olup olmayacağı sorusunu ise, bütçeye tesir etmeyeceği şeklinde cevaplamıştır. Tefik Rüştü Aras ayrıca bu antlaşmanın siyasi bir boyutunun olmadığını, iki ülkenin emlak konusundaki ihtiyacını gidermek için yapıldığını ve TBMM'nin çıkardığı kanunlara aykırı bir hükmü olmadığını dile getirmiştir.⁷⁷⁹

TBMM'nin aksine basında antlaşmaya olumlu yaklaşanlar olmuştur. Cumhuriyet gazetesinin baş yazarı Yunus Nadi bu antlaşma ile Türkiye-Fransa arasında sorun denebilecek hiçbir konunun kalmadığını, artık iki ülkenin ilişkilerinin tamamen dostça gelişebileceğini ifade etmektedir.⁷⁸⁰

⁷⁷⁹ TBMM Zabıt Ceridesi , C.12 , 1932, s. 42- 43.

⁷⁸⁰ CUMHURİYET, (29 Ekim 1932).

Bu antlaşmanın uygulanmasında bakanlıklar arasında koordinasyon çalışmasının yapıldığını görüyoruz. Böylece antlaşmanın icrası en iyi şekilde yapılmıştır. Aynı zamanda antlaşmanın Lozan Antlaşmasına dayandırıldığından dikkati çekmektedir. Türklerde Suriyelilerde emlakları diğer devletin sınırları içinde olsa dahi bu emlaklar üzerindeki tasarruf halklarını muhafaza edebileceklerdi. Bu özel mülkiyetin korunması açısından çok önemli bir hükümdür.

c. Türkiye- Suriye Arasında Ulaşım İlişkileri

İki ülkenin birbirine coğrafi yakınlığı, bu faktöre bağlı olarak, iki ülke arasındaki ticarete bazı avantajların varlığını ortaya çıkarmaktadır. Türkiye-Suriye'nin komşu olması ve mesafe bakımından birbirine yakınlığı, iki ülke arasındaki ticarete ulaştırma masraflarını düşürmekte, özellikle sınır ticaretinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ancak iki ülkenin komşuluk avantajına rağmen, Suriye ile kara,deniz,hava ve demiryolu ulaşım şebekeleri genelde yetersizdir.⁷⁸¹

Ulaşım ile ilgili iki ülke arasında ilk yazılı hükümler Türkiye-Suriye sınırında demiryollarının işletilmesiyle ilgili olarak Türkiye-Fransa arasında yapılan mukaveledir. Bu mukavele iki ülkenin sınırında dostça ulaşımı sağlamak ve kuvvetlendirmek için İskenderun ve Nusaybin arasındaki “Bağdat Demiryolları” kısmının normal şekilde işlemesi için yapılmıştır.⁷⁸²

Bu mukavelenin yanısıra 30 Mayıs 1926'da Ankara'da imzalanan Türkiye- Fransa (Suriye ve Lübnan İçin) Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşmasına Pozantı-Nusaybin

⁷⁸¹ Gündüz, a.g.e., s. 142.

⁷⁸² DÜSTUR, Tertip III, C.15, s.203.

demiryollarında askersel ve sivil taşıma işlerini düzenlemek üzere bir protokol eklenmiştir.⁷⁸³

Ancak asıl ekonomik nitelikli sayabileceğimiz üçüncü antlaşma Şam'da 6 Temmuz 1949'da imzalanan “ *Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Suriye Cumhuriyeti Hükümeti arasında Hava Ulaştırılmalarına Dair Anlaşma* ”dır. Bu antlaşmayı Şam'da Türkiye adına Şam elçisi Abdülhat Akşin, Suriye adına Dış İşleri Bakanı Muhsin Barazi ile Bayındırlık Bakanı Fatallah Sakkal imzalanmıştır.⁷⁸⁴ Antlaşma Türkçe ve Arapça iki nüsha olarak yapılmıştır.

Antlaşmanın hükümlerine göre, iki ülke arasında hava ulaşımını sağlayacak girişimler başlatılacak, şirketler her iki ülkedeki yasalara uygun belgeleri hazırlayacaklardır. Hava seferlerinin yapılacağı yönler konusunda her iki ülkenin askeri makamlarından onay alınacaktır. Her iki ülkenin hava alanlarının kullanımı sırasında ödenecek harçlar birbirine paralel olacaktır. Her iki taraf, ülkelerince verilmiş olan fakat süresi bitmemiş bulunan uçuş belgeleri geçerli sayılacaktır.

Bu antlaşma ve bu antlaşmaya dayanılarak yapılan bütün antlaşmalar Milletlerarası Havacılık Teşkilatı nezdinde onaylatılacaktır. Taraflar karşılıklı görüşme ile çözemedikleri sorunların Milletler Arası Havacılık Teşkilatı Konseyine taşımayı kabul etmiştir.

Taraflardan biri bu antlaşmayı bitirmek istediğinde bir nota ile karşı tarafa bildirecektir.

⁷⁸³ DÜSTUR, Tertip III, C.7, s. 2695.

⁷⁸⁴ CUMHURİYET, (7 Temmuz 1949).

Bu antlaşma, iki ülke arasında uluslar arası havayolları ve seferlerinin kurulması için bir adım olmuştur. Bu antlaşma ile komşu iki ülkenin hava ulaşımı kurallara bağlanmıştır.⁷⁸⁵

Bu antlaşmaların yanı sıra iki ülkenin ulaşım ilişkilerini geliştirmek için Bakanlar Kurulu'nun 4 Eylül 1953 tarihi kararıyla Suriye'de 9 sınır kapısı açılmış ve Suriye'de bunlara karşılık olarak kapı açmıştır. Bunlar;

Hatay-Cilvegözü	Suriye'de Babulhava
Hatay- Yayladağı	Suriye'de Kesap
Gaziantep-Öncüpınar	Suriye'de Sucu
Gaziantep-Karkamış	Suriye'de Cerplus
Gaziantep-İslahiye	Suriye'de M.Ekbez
Gaziantep-Çobanbey	Suriye'de Akderun
Mardin-Nusaybin	Suriye'de Kamışlı
Mardin-Şenyurt	Suriye'de Derbesiye
Şanlıurfa-Akçakale	Suriye'de Tel-Abiyat ⁷⁸⁶

d. Türkiye- Suriye Arasında Ticari İlişkiler

Türkiye ile Suriye arasında bu antlaşmaların yanı sıra ticari antlaşmalar da yapılır. İki ülke arasında imzalanan ilk ticari nitelikli antlaşma 1 Mart 1949'da buğday satışlarını düzenleyen protokoldür. Protokolü Türkiye adına Şam elçisi Abdülhad Akşin, Suriye adına Maliye Bakanı Halid el Azm imzalamıştır. Akşin bu antlaşmanın iki ülke ilişkilerinin sıklaşmasında doğru bir adım olduğunu belirtmiştir.⁷⁸⁷

⁷⁸⁵ TBMM Zabıt Ceridesi , C.22 , 1949, s. 93,170.

⁷⁸⁶ Aynı, s.43.

⁷⁸⁷ CUMHURİYET, (27 Kasım 1949).

Antlaşma detaylı bir şekilde buğday satışı düzenlemektedir. Satış işlemlerinin nasıl yapılacağı da detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Yapılacak buğday satışı Türkiye'deki ihracat rejimine uygun yapılacaktır.

Bu protokole göre Suriye hükümeti, fiyatı ve teslim şartları iki ülke yetkili kurulları tarafından tespit edilecek, 100 000 ton miktarında buğdayı ilgili Türk makamlarına satmayı ve teslim etmeyi taahhüt etmiştir.⁷⁸⁸

Türkiye-Suriye arasında en kapsamlı ticari antlaşma ise 28 Aralık 1956'da imzalanmıştır. Bu antlaşmanın imzalanması için yapılan müzakerelerde bazı anlaşmazlıklar yaşanmış ve antlaşmanın imzalanması gecikmiştir. Bu gecikme Suriye Ekonomi Bakanı Rıfkullah Sutaki'nin tutumundan kaynaklanmıştır.⁷⁸⁹ Ancak daha sonra Sutaki "Türkiye ile, siyaset de dahil, her sahada anlaşmak kararındayız" diyerek antlaşmayı imzalamıştır. Müzakereler sırasında kaçakçılık konusu da görüşülmüştür. İki ülkenin temsilcileri yakın bir zamanda kaçakçılığı engellemek için bir protokol imzalayacaklarını belirtmişlerdir.⁷⁹⁰ Antlaşmanın giriş kısmında, yapılış amacının, iki ülke arasındaki ticaret mübadelelerini geliştirmek arzusu olduğu belirtilmiştir. Antlaşmaya göre, Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Cumhuriyeti arasındaki ticari mübadeleler, her iki memlekette yürürlükte bulunan genel ithalat ve ihracat rejimlerine uygun olarak yapılacaktır.

Bu antlaşmanın iyi işlemlerini ve iki ülke arasındaki ekonomik işbirliğinin sağlanması için bir Türk-Suriye Karma Komisyonu kurulmasına karar verilmiştir. Bu komisyon, bu antlaşmanın uygulanmamsa nezaret edecek, antlaşmanın uygulanması sırasında oluşabilecek bütün zorlukları halledecek, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri düzenleyecek ve geliştirecek her türlü teklifte bulunacaktır.

⁷⁸⁸ **RESMİ GAZETE**, (4 Mart 1950), S . 7448.

⁷⁸⁹ **CUMHURİYET**, (3 Mart 1956).

⁷⁹⁰ **CUMHURİYET**, (4 Mart 1956). ; **DÜNYA**, (4 Mart 1956).

Bu antlaşmayı taraflardan her biri kendi mevzuatına uygun olarak onaylanacaktır. Antlaşma 3 Mart 1956 tarihinde, Ankara’da Fransızca iki nüsha olarak hazırlanmış ve imzalanmıştır.⁷⁹¹

Bu antlaşma hükümleri gereğince ticari mübadeleler her iki ülkedeki genel ihracat ve ithalat rejimlerine göre yapılacaktır. Bu ihracat ve ithalatın bedelleri ya Amerikan doları ya serbest İngiliz lirası veya ihracatçı ülkenin kabul edeceği her hangi bir para ile ödenecektir.

Suriye Ekonomi Bakanı antlaşmanın imzalanmasından önce verdiği beyanatta “*Dost ve komşu Türkiye ile ilişkilerimizin daha dostane olması en samimi arzumuzdur. Ziyaretlerin karşılıklı olarak gerçekleşmesi bu dostluğu daha da ilerletecektir. Her saha da Türkiye ile yardımlaşma arzusundayız* ” diyerek aslında yapılacak antlaşmaya ne kadar sıcak baktığını göstermiştir.⁷⁹²

1956 ticaret antlaşması komşu iki ülkenin ticari ilişkilerinin gelişmesinde atılmış önemli bir adımdır. Antlaşmanın maddeleri iki komşu ülkenin geliştirilmesini sağlamıştır.

Türkiye'nin 1924-1970 Yılları Arasında Suriye ile Dış Ticareti (1000 Dolar)

Yıllar	1924	1930	1935	1940	1945	1950	1955	1960	1965	1970
İhracat	4.802	2.514	1.305	557	1.847	6.654	1.354	3.898	2.444	2.149
İthalat	3.906	890	433	27	914	5.050	1	4	-	12

⁷⁹¹ DÜSTUR, Tertip III, Cilt 38, s.135.

⁷⁹² CUMHURİYET, (4 Mart 1956).

Türkiye'nin 1924'ten itibaren Suriye ile ihracatı ve ithalatı giderek dalgalanmalar göstermiştir. Siyasi ilişkilerin oldukça etkili olduğu Türkiye Suriye ticari ilişkilerinde, ithalat oranı 1955-1970 yılları arasında oldukça düşmüş hatta gerçekleşmemiştir.⁷⁹³

Türkiye'nin 1923-1930 Yılları arasında Suriye İhracatı(1000 Dolar)

1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930
7.1.	5.8	6.1	4.1	4.9	3.7	4.2	3.5

1923 yılından 1927 yılına kadar ihracat oldukça hızlı düşüş kaydetmiştir. 1927 yılından itibaren ihracatta düşüş yavaş bir seyir izlemiştir. Bu hızlı düşüşün temelinde, ekonomik sebeplerden ziyade siyasi sebeplerin bulunduğu söylenebilir.⁷⁹⁴

Türkiye'nin 1931-1945 Yılları arasında Suriye İhracatı

1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
3.6	3.9	4.7	3.1	1.7	1.3	1.6	0.7	11.2

1940	1941	1942	1943	1944	1945
0.6	1	0.9	2	1.6	1.1

Türkiye'nin toplam ihracatı içinde Suriye'nin bu dönemde payı giderek azalmıştır.

⁷⁹³ Gündüz, a.g.e., s.79.

⁷⁹⁴ Aynı, s.82.

Türkiye'nin 1946-1960 Yılları arasında Suriye İhracatı(1000 Dolar)

1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954
1.7	1	1.8	1.3	2.5	2.3	1.9	0.6	0

1955	1956	1957	1958	1959	1960
0	0	0.2	0.4	1.2	1.2

II. Dünya Savaşı'nı takip eden 1945-1960 yıllarına bakıldığında, Suriye ile yapılan ihracatın daha da azaldığını görürüz. Bu gelişmelerin perde arkasında da yine bir takım siyasi gelişmelerin yattığını söylemek mümkündür. Türkiye'nin Filistin meselesinde attığı her adım yakından takip edilmiş, gelişmelere paralel olarak, ekonomik ilişkiler ya artmış veya yok denecek seviyelere düşmüştür.

Türkiye'nin 1961-1970 Yılları arasında Suriye İhracatı(1000 Dolar)

1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
0.3	0.6	0.8	0.6	0.5	0.5	0.3	0.2	0.3	0.3

1963-74 yıllarında Türkiye'nin Kıbrıs buhranına paralel olarak uluslararası arenada yaşadığı yalnızlık Türkiye'ye hemen yanı başında bulunan Ortadoğu ülkeleriyle yakın ilişkiler kurmaya yönelmiştir. Siyasal gelişmeler ekonomik ilişkileri de etkilemiştir. 1963-1966 yıllarında Türkiye'nin ihracatında en az paya Suriye ve Lübnan sahip olmuştur. 1966 yılında Ortadoğu ülkeleri içinde en büyük pay, 22 milyon 520 bin TL ile Suriye'ye aittir.

795

⁷⁹⁵ Aynı, s.84-89.

Zaman zaman yaşanan dalgalanmalara,krizlere rağmen Türkiye'nin ihraç ürünlerinin başlıca müşterisi Suriye olmuştur.⁷⁹⁶ Türkiye'nin Suriye'ye ihraç ettiği başlıca mallar; koyun, koyun eti, fındık, çimento, demir-çelik, ipliktir.⁷⁹⁷ Ancak Türkiye'nin Suriye'den ithal edeceği mal Suriye'nin Türkiye'den ithal edeceği mallara oranla daha sınırlıdır. Çünkü Suriye'nin Türkiye'ye ihraç edeceği mal zaten Türkiye'de bulunmaktadır.⁷⁹⁸ Ancak elbette Türkiye'nin de Suriye'den ithal edeceği mallar bulunmaktadır. Türkiye'nin Suriye'den ithal ettiği mallar şunlardır ; Ham petrol, mercimek, pamuk tohumu yağı, kağıt ve kartonlar, tabii kalsiyum fosfatlar, kimyon tohumları, lineer alkil benzin, sülfürik asitler (anyonlu), koyun türü hayvanların bağırsakları, anason tohumları, pirinç, pamuk tohum yağı.⁷⁹⁹

3. TÜRKİYE – SURİYE ARASINDA DOSTLUK ANTLAŞMALARİ ve İYİ KOMŞULUK İLŞKİLERİ

Türkiye – Suriye arasında kültürel ilişkiler Kurtuluş Savaşı dönemine dayanmaktadır. Mustafa Kemal ve diğer Ortadoğu halkları ve hükümetlerini zaman zaman birlikte hareket ettikleri görülür. Arap ve İslam dünyasının duygularını iyi bilen, kendi mücadelelerinin Ortadoğu politikaları açısından büyük önem taşıdığı bilincinde olan Mustafa Kemal Arap dünyasının maddi manevi desteğini sağlayabilmek için nüfuzunu genişletmeye çalışmıştır.⁸⁰⁰ Türkiye gerek Milli Mücadele döneminde, gerekse Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşadığı olayların dehşet ve şiddetine rağmen Suriye ile ilgilenmekten geri durmamıştır.⁸⁰¹ Kurtuluş Savaşı döneminde Anadolu'daki milliyetçilerle Suriyelilerin Kurtuluş Savaşı'na karşı takındıkları tutuma bakıldığında iki kesimin de birbiriyle yakın bir temas içinde oldukları söylenebilir. Bu dönemde Suriye halkı ile manevi dayanışmanın yanında, idari ve önder kimselerle de askeri ve siyasi dayanışmanın

⁷⁹⁶ Labaki, **a.g.m.**, s.125.

⁷⁹⁷ Oğuz Gökmen, "Türkiye-Ortadoğu Ülkeleri Ekonomik İlişkileri", **Ortadoğu'da Ekonomik İşbirliği** (İstanbul: Meter Yayınları, 1976), s. 63.

⁷⁹⁸ Özgür Yeğenoğlu, **Türkiye'nin Orta Doğu Ülkeleri İle Ferdi Ticareti** (Ankara : Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, 1968) ,s. 84-89.

⁷⁹⁹ **Suriye Ülke Etüdü**, s.90.

⁸⁰⁰ Metin Hülagu, **a.g.e.**, 901-904.

⁸⁰¹ Rafik, **a.g.e.**, s.34.

yaşandığı görülmektedir. İşgal devletlerinin Türkiye ve Suriye topraklarının büyük bir kısmını kontrolleri altına almaları ve daimi bir genişleme faaliyeti içinde olmaları, Türkiye ve Suriye yetkililerini dayanışmaya itmıştır.⁸⁰² Bu dönemde Suriyeliler devamlı suretle Türkiye ile ittifak etme ve bu hususta anlaşma yapmak arayışı içerisinde olmuşlardır.⁸⁰³ Özellikle Türkiye- Fransa ilişkilerinin giderek düzelmesi Türkiye'nin Suriye'deki faaliyetlerinin de artmasına sebep olmuştur.⁸⁰⁴

2.1. 1926 Türkiye- Fransa (Suriye ve Lübnan İçin) Dostluk ve İyi Komşuluk İlişkileri

Türkiye Cumhuriyeti ve Fransız mandası altındaki Suriye arasında ilk dostluk antlaşması 1926 Türkiye- Fransa (Suriye ve Lübnan İçin) Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi'dir. Sözleşme 1921 Türk- Fransız Anlaşmasının ana çizgilerle belirlediği Türkiye -Suriye sınırını açıklığa kavuşturduğu gibi, 1921 Anlaşmasının kimi hükümlerinin uygulanma biçimlerini ayrıntılarıyla saptamış, ayrıca yeni hükümlerde getirmiştir.

Sözleşmenin maddeleri bakılırsa tarafların ortak sınırı bozmayacakları ve sınır güvenliği için önlemler alacakları, ayrıca taraflardan biri üçüncü bir Devletin saldırısına uğrarsa, ötekinin tarafsız kalacağı belirtilmiştir. Sözleşmenin yürürlüğe konulmasını izleyen 6 ay içinde bir Karma Komisyon Kurulması öngörülmüştür. Ancak bu maddenin uygulanması, ortaya çıkan çeşitli uyuşmazlıklar nedeniyle, gecikmiştir. Sonunda, 22 ve 29 Haziran 1929 günlerinde sınır ve sınır sorunlarına ilişkin olarak Ankara'da iki Protokol yapılmış, bunları da, sınırın baştan başa işaretlenmesi üzerine, 3 Mayıs 1930 günü Halep'te imzalanan son protokol izlemiştir. Ayrıca Suriye ve Lübnan'ın Osmanlı

⁸⁰² Hülagu, **a.g.e.**, s. 908-909 ; 1919 ve 1920'li yıllarda Türk e Arap direnişinin önde gelenleri Antakya civarında buluşarak işgale karşı izlenecek politikayı tartışmışlardır. Çünkü Şam ve Halep'te yenilgiye uğran Arap direnişi Kuvay-ı Milliye yardımıyla Hatay'da tutunmaya çalışıyordu. (Ada, **a.g.e.**, s.40.)

⁸⁰³ Ömer Osman Umar, **Osmanlı Yönetiminde ve Fransız Mandası Döneminde Suriye'de Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1938)**, s.366.

⁸⁰⁴ Rafik, **a.g.e.**, s.56.

İmparatorluğundan ayrılması sonucu ortaya çıkan uyrukluk sorunları düzenlenmiştir. Suçluların geri verilmesi konusunda ayrıca bir protokol yapılmıştır.

Ulaşım ve sınır sorunlarının engellenmesi için askeri taşımacılık ve demiryolu taşımacılığı detaylı olarak düzenlemiştir.

Bu antlaşma Türkiye Cumhuriyeti'nin güney sınırında tam olarak istikrar ve güvenliği sağlıyordu.⁸⁰⁵

Türkiye ile Fransa arasında Hatay uyuşmazlığı 23 Haziran 1939 Ankara Anlaşması ile kesin biçimde çözümlenmiş, Hatay anavatanına katıldıktan ve 19 Ekim 1939'da gene Ankara'da Türkiye - İngiltere - Fransa üçlü ittifakı imzalandıktan sonra, Türkiye ile henüz Fransız mandası altındaki Suriye (ve Lübnan) arasındaki ilişkileri yeniden düzenlemek gerekmişti. Çünkü Hatay sorunu sürerken Türkiye 3 Aralık 1938 günü, 1926 Sözleşmesine son vermek kararını Fransa'ya bildirmişti. Böylece sözleşmenin 12 Ağustos 1939'da ortadan kalkması gerekiyordu. Ancak, 23 Haziran 1939 Ankara Antlaşmasının 10. maddesi, yeni bir sözleşmenin yapılmasına değil, 1926 Sözleşmesinin yürürlüğünün – Yeni Türkiye - Suriye sınırını da kapsayarak – 15 Mart 1940 gününe dek uzatıldığı hükmünü getirmişti. İşte bu yeni bağıt 30 Mart 1940 günü Ankara'da imzalanan Sözleşmedir.

II . Dünya Savaşında, Fransa'nın 1940 Mayısında Alman işgaline uğraması üzerine, bu Sözleşmenin onay belgelerinin verişimine girişilememiş, böylece Sözleşme, 11. maddesi uyarınca, hukuksal bakımdan yürürlüğe girememiştir. 1926 Sözleşmesinin de süresi 15 Mart 1940 günü sona erince Türkiye-Suriye ilişkileri bir temel bağittan yoksun kalmıştır. Bununla birlikte, 1940 - 1946 yıllarında Suriye'deki Fransız makamları ile Türk makamları sözleşmeyi uygulamışlardır. Suriye bağımsızlığına kavuştuktan sonra bu sözleşme bir referans niteliği taşımıştır.

⁸⁰⁵ Ada, a.g.e., s.70.

2. 2. 30 Mart 1940 Türkiye- Suriye Dostluk ve İyi Komşuluk İlişkileri

1926 Dostluk Antlaşmasının ardından diğer dostluk antlaşması 30 Mart 1940 yılında imzalanmıştır. Bu antlaşmayı Suriye adına Fransa'nın Yüksek Komiseri Puaux, Türkiye adına Dış İşleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu imzalamıştır. Görüşmelerin ardından Şükrü Saraçoğlu Türkiye ile Fransa arasında öteden beri mevcut olan dostluktan bahsetmiş, Suriye ile sorunların bu antlaşma ile kati olarak ortadan kalktığını söylemiştir. Fransa büyükelçisi Massigli verdiği cevapta Türkiye Suriye ilişkilerinin bundan böyle mükemmel olacağına, çünkü sarsılmaz Fransız – Türk dostluğuna dayandığını söylemiş ve antlaşmayı tahakkuk ettiren Saraçoğlu'na ve diğer Türk müzakerecilerine teşekkür etmiştir.⁸⁰⁶

Türkiye- Suriye Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi, bir yandan Türkiye, öte yandan Suriye açısından dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerinin güçlenmesi ve gelişmesini görmek özlemi içinde yapılmıştır. Antlaşmaya göre, Türkiye kendi ülkesinde, Fransa'da Suriye ülkesinde, karşı tarafın güvenlik ve siyasal rejimine yönelik ya da egemenlik haklarını bozucu eylemlerin hazırlanması ve gerçekleştirilmesini yasaklayacak ve komşusu ülke ile her türlü kaçakçılığı önlemek üzere, ellerinden gelen tüm önlemleri alacaklardır. Antlaşma ile, suçluların geri verilmesi, Bağdat demiryollarının kullanımı, iki ülke arasında uygulanacak sağlık rejimi, sınır bölgesinde genel düzen ve güvenliğin korunması, iki ülke arasında uygulanacak veteriner ve gümrük rejimi konuları düzenlenmiştir. Ayrıca antlaşmada, Türkiye ile Suriye arasında ortaya çıkıp diplomasi yoluyla çözülemeyen uyuşmazlıkları barışçı çözüm yolu ile çözüme isteği de yer almıştır.⁸⁰⁷

Böylece 1926 Türkiye- Fransa (Suriye ve Lübnan İçin) Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi 30 Mart 1940 yılında yenilenmiştir. 1926 Sözleşmesinin yerine geçen bu

⁸⁰⁶ CUMHURİYET, (30-31 Mart 1940).

⁸⁰⁷ DÜSTUR, Tertip III ,Cilt 21, s. 1668 – 1971.

antlaşma Suriye bağımsızlığını kazandıktan sonra da kısmen geçerliliğini korumuştur.⁸⁰⁸ Zaten 1940'taki protokolden sonra dostluk antlaşması niteliğinde başka bir antlaşma imzalanmamıştır.

1940'daki Dostluk antlaşması içerdiği bu maddelerle çok önemlidir. Öncelikli olarak diğer antlaşmada olduğu gibi güvenlik konusuna önemle değinilmiştir. Zira güvenlik konusu dostluk ilişkisinin kurulmasında hayati bir öneme sahiptir. 1926 antlaşmasında olduğu gibi uyruk konusu yine ele alınmıştır. Fakat uyrukların korunması bu antlaşma ile daha kesin kurallara bağlanmıştır. İnsanların kendilerini baskı altında hissetmeden uyruklarını seçebilmelerine imkan sağlanmıştır.

1926 antlaşmasında olduğu gibi 1940 antlaşmasında da iki ülke arasında çıkabilecek sorunların çözümünün gerektiğinde, uluslararası bir kurula havale edilmesi imkanı geliştirilmiştir. Bu barışçı bir çözümdür ve dostluk ilişkilerinin sağlıklı gelişmesi yolunda önemli bir adımdır.

Dostluk antlaşmalarının imzalanmasının yanı sıra ilişkiler iki ülke arasındaki resmi ziyaretlerle de perçinlenmeye çalışılmıştır. Bu ziyaretler daha Suriye Fransa mandası altındayken başlamıştır. Genç Türkiye Cumhuriyeti'ni yeni Fransız sefiri Alber Saru 15-16 Mayıs 1925'te ziyaret etmiştir. Alber Saru dostluk ilişkilerinin geliştirilmesi konusunda elinden ne gelirse yapacağını belirtmiştir.⁸⁰⁹ Bu ziyaretlerin en önemlilerinden biri Suriye eski Cumhurbaşkanı Emir Said'in Türkiye ziyaretidir. Emir Said iki ay kadar Türkiye'de kalarak çeşitli ziyaretlerde bulunmuştur. Emir Said basına verdiği demeçlerinde her gün biraz daha gelişmekte olan ilişkilerin yapılacak ziyaretlerle daha da gelişeceğini söylemiştir.⁸¹⁰

⁸⁰⁸ İsmail Soysal, **Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919- 1993)** (İstanbul : Eren Yayınları, 1993),s.133.

⁸⁰⁹ **CUMHURİYET**, (16 Mayıs 1925).

⁸¹⁰ **CUMHURİYET**, (26 Temmuz 1949).

2.3. Türkiye – Suriye Arasında Kaçakçılık Önleme Çabaları

İki ülke arasında bir daha dostluk antlaşmasının yapılmasının yanısıra bazı konularda birlikte hareket edildiği ve çeşitli dostluk girişimlerinde bulunduğu görülmektedir. Türkiye ve Suriye kaçakçılık konusuna resmi temaslarında sık sık değinmişlerdir. Bu konu ilk olarak 26 Temmuz 1925'te Ankara'da imzalanan Türkiye Suriye-Lübnan Gümrük antlaşmasında ele alınmıştır.⁸¹¹

Özellikle uyuşturucu konusunda işbirliğine gidildiğini görüyoruz. İki ülke uyuşturucu madde kaçakçılığı konusunda ilk antlaşmayı 9 Ocak 1967'de imzalamıştır. Bu antlaşmanın hükümlerine göre, uyuşturucu kaçakçılığı önleyebilmek için gerekli tedbirleri belirleyecektir. Taraflar uyuşturucu kaçakçılığından mahkum olanlara pasaport vermeyecektir. Kaçakçılık amacıyla hududu izinsiz geçenler ve bu kaçakçılara yataklık edenler yargılanacaktır. Yakalanan uyuşturucu maddelerin kaynağı ve bunların tenörü, Birleşmiş Milletler laboratuvarında tespit edilecektir.⁸¹²

Görüldüğü gibi uyuşturucu ile mücadelede iki ülke birbirlerini desteklemekte ve bunu bir antlaşma ile belgelemektedirler. Bu ki ülkenin sosyal güvenliğinin sağlanması açısından önemlidir. Çünkü uyuşturucu gittikçe büyüyen, bugünde devam eden bir sorundur. Komşu iki ülkenin böyle bir konuda işbirliği yapması dostane ilişkilerin gelişmesini sağlayacaktır. Uyuşturucu ile ilgili bir antlaşma imzalanması aynı zamanda sınır kaçakçılığının engellenmesinde de faydalıdır.

1966 Uyuşturucu Antlaşması aslında 1926 Dostluk Antlaşmasına dayanılarak temellendirilmiştir. Ve bu antlaşmaya dayanılarak uyuşturucu konusu ile ilgili bir komisyon kurulmuştur. Böylece bu soruna önlem alabilmek için kurumsallaşmaya

⁸¹¹ DÜSTUR, Tertip III , Cilt 7, s.1532.

⁸¹² RESMÎ GAZETE, 21 Şubat 1967,S.12533.

gidilmiştir.Gerektiğinde uyuşturucunun kaynağı ile ilgili Birleşmiş Milletlerden de destek alınabilecek olması tarafsızlığın sağlanması açısından önemlidir.

Türkiye resmi düzeydeki bu girişimlerin yanı sıra Suriye halkına dostluk elini 1967 yılındaki Altı Gün Savaşlarında uzatmıştır. Bu savaşta Suriye'den iltica edenleri kabul etmiş, yiyecek sıkıntısı yaşayan Suriye'ye yiyecek yardımı yapmıştır.⁸¹³

1921 tarihli Ankara Antlaşması ile sınırın çizilmesinin ardından birçok yakın akraba ayrılarak iki ayrı devletin sınırları içerisinde kalmışlardır. Sınırın iki yakasında kalan bu insanlar özellikle dini bayramlarda her türlü olumsuz şekil ve iklim koşullarına rağmen, güvenlik sebebiyle sınır boyunca çekilen tel örgüler arkasından, kalabalıklar halinde uzun yıllar bayramlaşmaya devam etmişlerdir. Bunun üzerine 27 Aralık 1999 tarihinde, Şanlıurfa ve Suriye Haseki Valilikleri arasında, Ceylanpınar'da yapılan bir protokol ile ; “Bundan böyle her iki vilayet sınırları içerisinde ikamet eden akrabaların idari mektupla, sınırı geçerek birbirlerinin evlerinde bayramlaşabileceklerine” karar verilmiştir. Bunun sağlanabilmesi için de Başbakanlık Makamı 9 Şubat 2000'de idari mektupla özel bir izin vermiştir.

Sınır ötesinde ilk bayramlaşma uygulaması 9-12 Ocak 2000 tarihinde kutlanan Ramazan Bayramıyla olmuştur.⁸¹⁴

Yapılan bu antlaşmalar maalesef iki komşu devlet için sınırlı ve konular açısından kısıtlı kalmaktadır. İki ülkenin ilişkilerini geliştirememesinin nedeni ise, birbirlerine karşı besledikleri güvensizliktir. Dolayısıyla da hem siyasi ilişkiler hem de ekonomik ve

⁸¹³ **CUMHURİYET**, (12 Haziran 1967).; **MİLLİYET**, (17 Haziran 1967).

⁸¹⁴ www. T.C. Ceylanpınarkaymakamlığı.gov.tr.

kültürel ilişkiler gelişmemiştir. Oysa komşu iki devletin çok daha gelişmiş bir ilişki ağına sahip olması beklenmektedir.

SONUÇ

Türkiye ve Suriye politik istikrarsızlık açısından dünyanın en sorunlu bölgelerinden biri olan Ortadoğu'da bulunmaktadır. Çıkarların çatıştığı Ortadoğu bölgesinde iki ülkede hem coğrafi hem de kültürel açıdan çok stratejik bir konumdadır. Türkiye ve Suriye'nin dünyadaki önemli stratejik konumları bazen iki ülkenin ilişkilerinin olumlu, çoğu zamansa olumsuz gelişmesine neden olmuştur. İşte bu nedenle iki ülkenin ilişkilerini incelerken konuyu Ortadoğu jeopolitiği çerçevesinde incelemek gerekmektedir.

Türkiye- Suriye ilişkilerinin geçmişi Osmanlı Devleti dönemine kadar uzanan oldukça uzun bir tarihsel sürece dayanmaktadır. Suriye Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında dört yüzyıl yaşamıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin Suriye üzerindeki egemenliği Suriye tarafından geçmişte ve bugün olumsuz hatırlanmaktadır. Dolayısıyla da tarih faktörü ilişkileri etkileyen önemli bir olumsuz etkidir. Aslında Suriye'nin uzun süre bağlı kaldığı Osmanlı Devleti egemenliğinin etkilerini birden söküp atması kolay olmamıştır. Sorun iki ülkenin Osmanlı Devleti egemenliğini farklı algılamalarından kaynaklanır. Çünkü Suriye görüldüğü gibi bu egemenliği her zaman olumsuz olarak hatırlarken, Türkiye Osmanlı Devleti'nin Suriye üzerindeki egemenliğini sürekli olumlu bir argüman olarak kullanmaya çalışmıştır. İşte bu nedenle ilişkiler çoğu zaman gergin olmuştur ve dış mihrakların etkisi altında şekillenmiştir. Aynı zamanda Türkiye - Suriye ilişkilerinde genellikle olumsuz gelişmenin sebeplerinden biri de Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonraki süreçte iki ülkenin birbirlerine karşı düzenli bir politika gütmeye çabalarının olmamasıdır. Bu süreçte Türkler Araplara, Araplar da Türklere olumsuz yaklaşmışlardır. Oysa geçmişte birlikte yaşamış olmanın getirdiği artılar değerlendirilerek birlikte olumlu bir strateji sağlanabilirdi.

Türkiye-Suriye ilişkilerini olumsuz etkileyen diğer bir faktörde Hatay sorunudur. Hatay konusu uluslararası platforma taşınan ve çözülmesi zaman alan sorun olmuştur. Atatürk'ün ısrarlı çabaları ile Hatay ülkemize katılabildiği. Fakat Türkiye'nin Hatay'ı

topraklarına katması iki ülke arasında derin bir uçurumun açılmasına sebep olmuştur. Suriye gerek eğitim sistemi içerisinde gerek ülkemizle kurduğu temaslarda bu konuya değinmektedir. Suriyelilerin hafızasında canlılığını hala koruyan bu sorun Suriye resmi tarihinde bugün dahi ele alınmakta ve Türkiye'nin Hatay'da işgalci konumunda olduğu işlenmektedir. Oysa Türkiye için bu sorun bugün kapanmış durumdadır.

Türkiye- Suriye ilişkilerinin olumsuz gelişmesinde Hatay Sorununun yanı sıra, Türkiye'nin İsrail Devleti'nin bağımsızlığını tanıyan ilk Müslüman devlet olması da etkili olmuştur. Bu olay yalnız Suriye değil bütün Arap dünyasının Türkiye'ye bakışını kötü etkilemiştir. Hem Hatay sorunu hem de İsrail'in Türkiye tarafından tanınması Suriye'nin tarihsel süreçte ve bugün Türkiye'ye önyargılı yaklaşmasına sebep olmuştur. Fakat bu önyargıların tek sebebi sadece iki ülkenin hataları değildir. İki ülkenin ilişkilerini etkileyen Batı ve diğer Arap Devletleri özellikle de Mısır faktörünü unutmamak ve değerlendirmeye almak gerekmektedir. Çünkü Ortadoğu'da gerçekleşen olaylar genellikle bölgedeki diğer ülkeler ve Batı ile doğrudan bağlantılıdır.

Türkiye-Suriye ilişkilerini olumsuz etkileyen diğer bir faktörde Sovyetler Birliği'nin etkisidir. Soğuk Savaş döneminde Batı'dan özellikle de Amerika Birleşik Devletleri'nden çekinen Sovyetler Birliği Arap dünyasına özellikle Suriye'ye yaklaşmaya çalışacaktır. Suriye'de bu dönemde içine düştüğü güvenlik kaygıları nedeniyle Sovyetler Birliğine yaklaşmıştır. Türkiye'de bu iki devletin yakınlaşmasını kendisine yöneltilmiş bir tehdit olarak algılayınca 1957 Türkiye-Suriye bunalımı patlak vermiştir. İki komşu ülkenin birbirlerine besledikleri güvensizlikten kaynaklanan bu sorun Suriye ile ilişkilerimizin daha da gerginleşmesine ve Arap dünyasından kopmasına neden olmuştur. Sonuç olarak, Hatay sorunu, Türkiye İsrail- ilişkileri, Sovyet etkisi ve Batılı Devletlerin müdahalesi gibi çok çeşitli sebeplerden dolayı Suriye Türkiye'den uzaklaşmıştır.

Türkiye 1960'larda dış politikada yalnız kalınca Arap dünyasına ve dolayısıyla komşusu Suriye'ye yakınlaşma politikası izlemiştir. Türkiye'nin amacı komşusu Suriye'ye

karşı güven verebilmektir. Özellikle İsrail'i tanınmasının Suriye'deki kötü izlenimlerini silmeye çalışmıştır. Bunu da Arap-İsrail savaşlarında komşusuna destek vererek yapmıştır. Uluslar arası arenada Türkiye'nin Arap dünyasına yakınlaşma çabaları beklenildiği kadar olmasa da olumlu sonuçlar vermiştir. Türkiye bu dönemde petrol konusunda Suriye'den bu sayede destek görebilmiştir. Ancak yaşanan olumsuzlukları silmek iki ülke içinde kolay olmayacaktır.

1960'larda Türkiye Suriye'ye karşı olumlu bir adım atarak destek verse de komşusundan her zaman bunun karşılığını alamamıştır. Çünkü iki ülkenin çıkarları birçok alanda çatışmaktadır. İşte bu nedenle bugün dahi sorunlar devam etmektedir. Özellikle bu çalışmanın dışında kalan su sorunu ve Suriye'nin PKK terörüne verdiği destek çözülmesi gereken sorunlardır.

Türkiye - Suriye ilişkilerinin artık daha olumlu gelişebilmesi için mevcut sorunların çözülmesi gerekmektedir. Çünkü iki ülkenin komşu olmaları sebebiyle bu önemlidir. İki ülkenin ilişkisinde arzulanan güven dolu ve barışçı bir politikadır. Çünkü her şeyden önce iki ülke halkları geçmişten gelen bağlarla birbirlerine bağlıdır. İki tarafında bu tarihsel mirasa saygı duymaları gerekir.

KAYNAKÇA

Abd-El Malik, Enver. **Filistin Sorunu ve Arap Birliği**. İstanbul : Altın Kitaplar, 1992.

Ada, Serhan. **Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)**. İstanbul :
İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

Ağca, İ. Kürşad. “ Suriye'nin Ekonomik Durumu”, **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**.
Ankara:Platin Yayınları, 2004.

Ahmad, Feroz. **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945 - 1980)**. İstanbul : Hil Yayınları,
1997.

_____. **İttihat ve Terakki(1908-1914)**. İstanbul: Kaynak Yayınları, 1995.

Akbıyık, Yaşar . **Milli Mücadele'de Güney Cephesi Maraş**. Ankara: Atatürk Araştırma
Merkezi Yayınları,1999.

Akşin, Abdülhat. **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**. Ankara : İnkılap ve
Aka Yayınları, 1964.

Albayrak, Mustafa. **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946 -1960)**. Ankara :
Phoneix Yayınları, 2004.

Amanov, Şatlık. “Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikası”, **Ortadoğu Siyasetinde
Suriye**. Ankara : Platin Yayınları, 2004.

Aras, Bülent. **Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye**. İstanbul: Bağlam Yayınları,
1997.

Armaoğlu, Fahir. **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**. İstanbul : Alkım Yayınları : 2002.

_____ . **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşı(1948-1988)**. İstanbul:Türkiye İş Bankası Yayınları, 1991.

Arı, Tayyar . “ 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Ortadoğu Politikası” **21. yüzyıl Eşiğinde Türk Dış Politikası**. İstanbul : Alfa yayınları, 2001.

Arsel, İlhan. **Arap Milliyetçiliği ve Türkler**. İstanbul : Remzi Kitabevi, 1977.

Ataöv, Türkkaya. **Amerika NATO ve Türkiye**. Ankara:Aydınlık Yayınları, 1969.

Atatürk, Mustafa Kemal. **Nutuk**. C.II, Ankara : Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.

Atatürk’ün Milli Dış Politikası 1923 -1938. C.II , Ankara : Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.

Bağcı, Hüseyin. **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**. İstanbul : İmge Yayınları, 1990.

Bayat,Mert. “Bilinen Geçmişten Görünebilen Geleceğe Ortadoğu ve Türkiye”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**. S. 7. Ocak 1991.

Berkes, Niyazi. **Arap Dünyasında İslamiyet, Milliyetçilik,Sosyalizm**. İstanbul : Köprü Yayınları, 1969.

Bilge, Mustafa Lütfü. **XIX ve XX. Asırlarda Türk-Arap Milliyetçiliği**. Yayımlanmamış Doçentlik Tezi,İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1982.

Büyük Larousse. “ Suriye” , İstanbul: Milliyet Yayınları, 1992.

Bostanoğlu,Burcu. **Türkiye- ABD İlişkisinin Politikası**. İstanbul : İmge Yayınları, 1999.

Çelik, Edip. **100 Soruda Türkiye’ni Dış Politikası Tarihi**. İstanbul : Gerçek Yayınları, 1969.

Coşar, Ömer Sami. “ Suriye’de Neler Kesilir?”, **CUMHURİYET**. 20 Ağustos 1957.

Çoker, Fahri .**Türk Parlamento Tarihi**. C.I., Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1994.

Dakuki, İbrahim. “Türk Okul Kitaplarında ve Medyasında Arap İmajını Değiştirmek İçin Eğiti ve Tanıtım Bazında Yeni Bir Hareket Planı”, **Arap-Türk İlişkilerinin Geleceği**. İstanbul : Timaş Yayınları, 1994.

Dam, Nicolas Van. **Suriye’de İktidar Mücadelesi**. İstanbul : İletişim Yayınları, 1996.

Deschamps, Hubert. **Sömürgeciliğin Sonu**. İstanbul : Remzi Kitabevi, 1965.

Duman, Sabit. “Suriye’de Baas Partisi’nin İdeolojik Temelleri”, **Türkiye’nin Güvenliği Sempozyumu**. Elazığ : 2002.

Dursun, Davut. “Ortadoğu Neresi? Subjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi”, **Birinci Ortadoğu Semineri Bildirileri**. Elazığ : Fırat Üniversitesi Yayınları, 2003.

DÜSTUR. Tertip III,C. 2.

DÜSTUR. Tertip III, C.7.

DÜSTUR. Tertip III, C.15.

DÜSTUR. Tertip III,C.20.

DÜSTUR. Tertip III, C.21.

DÜSTUR. Tertip III, C. 31.

DÜSTUR. Tertip III, Cilt 38.

Gafur, Mecid. **Hafız Esad Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri.** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara : Gazi Üniversitesi, 2002.

Gerger, Haluk. “ Türk Dış Politikası(1946-1960)”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi.** C. II, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.

Gökmen,Oğuz.“Türkiye-Ortadoğu Ülkeleri Ekonomik İlişkileri”.**Ortadoğu’da Ekonomik İşbirliği.** İstanbul: Meter Yayınları, 1976.

Gönlübol, Mehmet ve Cem Sar , “Türk Dış Politikasının 20 Yılı”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** C.XXI, No:1-2, Mart 1966.

Gürün, Kamuran. **Dış İlişkiler Ve Türk Politikası.** Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1983.

Güngör, Yaşar. “Türkiye ile BAC Arasında Ticari İlişkiler”, **Ortadoğu.** S.60,Nisan 1967.

Gündüz, Nalan. **Türkiye-Suriye Ticari İlişkileri.** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2002.

El-Nuaymi, Ahmed Nuri “Arap-Türk İlişkilerinin Geleceğine Dair Gerçekçi Temeller”, **Arap-Türk İlişkilerinin Geleceği.** İstanbul : Timaş Yayınları, 1994.

Erciyes, Erdem. **Ortadoğu Denkleminde Türkiye - Suriye İlişkileri.** İstanbul: IQ Yayınları, 2004.

Erendil, Muzaffer. **Çağdaş Ortadoğu Olayları**. Ankara: Genelkurmay Yayınları, 1992.

Erhan, Çağrı - Kürkçüoğlu, Ömer. “ Filistin Sorunu”, **Türk Dış Politikası**. C.I, editör : Baskın Oran , İstanbul : İletişim Yayınları, 2003.

Erkin, Feridun Cemal. **Dış İşlerinde 34 Yıl**. C.I - II, Ankara: TTK, 1980.

Eroğul, Cem. **Demokrat Parti**. İstanbul: İmge Yayınları, 1998.

Fırat, Melek. “Balfour Deklarasyonu” **Türk Dış Politikası**. C.I, editör : Baskın Oran , İstanbul : İletişim Yayınları, 2003.

_____. “Baas Hareketi”. **Türk Dış Politikası**, C.I, editör : Baskın Oran , İstanbul : İletişim Yayınları, 2003.

_____. “Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasında Etkileri, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**. Ankara: TTK, 1997.

Fırat, Melek - Kürkçüoğlu, Ömer. “Sancak(Hatay)Sorunu”, **Türk Dış Politikası**. C.I, editör : Baskın Oran , İstanbul : İletişim Yayınları, 2003.

_____. “Ortadoğu’yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası**. C.I, editör : Baskın Oran , İstanbul : İletişim Yayınları, 2003.

Fromkin, David . **Barışa Son Veren Barış**. İstanbul : Sabah Yayınları, 1994.

Halaçoğlu, Ahmet. **Hatay’ın Anavatana Katılmasında Dörtyol’un Önemi**. Ankara : TTK, 1995.

Hatipoğlu, Süleyman. “Hatay’ın Kurtuluşu’nun Fikri Temelleri”, **Katılışın 60. Yıldönümünde Hatay**. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2001.

Helmeich, Paul C. **Sevr Entrikaları**. İstanbul: Sabah Yayınları, 1996.

Hourani, Albert . **Çağdaş Arap Düşüncesi**. İstanbul : İnsan Yayınları, 2000.

_____. **Arap Hakları Tarihi**. İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.

Hülagu, Metin . “Milli Mücadele Dönemi Türkiye-İslam Ülkeleri Münasebetleri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**. C. XV, S. 45. Kasım 1999.

Karal, Akgün Seçil. “Ankara Anlaşması-Hazırlanışı ve Önemi,” **Ahmet Şükrü Esmer’e Armağan**. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1981.

Kayalı, Hasan. **Jön Türkler ve Araplar, Osmanlılık**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.

Kevserani, Vecih. “Türk-Arap İlişkilerinin İslam Dünyasındaki Yeri”, **Arap-Türk İlişkilerinin Geleceği**. İstanbul : Timaş Yayınları, 1994.

Kirişçi Kemal, Ali Çarkoğlu, Mine Eder. **Türkiye ve Ortadoğu’da Bölgesel İşbirliği**. İstanbul : TESEV Yayınları, 1998.

Kocabaş, Süleyman . **Tarihte ve Günümüzde Türkiye’yi Parçalama ve Paylaşma Planları**. İstanbul : Vatan Yayınları, 1999.

Kocaoğlu, Mehmet. **Uluslar Arası İlişkiler Işığında Ortadoğu**. Ankara, Genelkurmay Yayınları, 1995.

Köni, Hasan. “1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması Hakkında Bir Belge”. **Atatürk Yolu**. S.1, Mayıs 1988.

_____. “Hatay Sorununa Yeni Bir Bakış”. **Atatürk Yolu**. S. 3, Mayıs 1989.

Kurat, Yuluğ Tekin. “Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası”, **Belleten**. C. XXXIX, S.154, 1975.

Kürkçüoğlu, Ömer. **Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası(1945-1970)**. Ankara: Sevinç Matbaası, 1972.

_____. **Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918)**. Ankara : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982.

Kürşad, Cengiz. “Arap-İsrail İhtilafı ve Türkiye –III”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**. S. 30, Mart 1970.

Labaki, Butros A. “Mevcut Türk-Arap İlişkileri”, **Arap-Türk İlişkilerinin Geleceği**. İstanbul : Timaş Yayınları, 1994.

Lewis, Bernard. **Ortadoğu**. İstanbul : Sabah Yayınları, 1996.

İbas, Selahattin. “Türkiye-Suriye İlişkileri Tarihi”, **Ortadoğu siyasetinde Suriye**. Ankara: Platin Yayınları, 2004.

İnan, Afet. **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**. Ankara: TTK, 1998.

Mansfield, Peter. **Mısır İhtilali ve Nasır**. İstanbul : Ak Yayınevi, İstanbul, 1967.

_____. **Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası**. İstanbul: Sander Yayınları, 1975.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi. C. I, Devre : 4.

Meray, Seha L. Ve Osman Olcay. **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri.**
Ankara : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1977

Meray, Seha L. **Lozan Barış Konferansı.** İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993.

Melek, Abdurrahman. **Hatay Nasıl Kurtuldu.** Ankara : TTK, 1986.

Memiş, Ekrem. **Kaynayan Kazan Ortadoğu.**Konya: Çizgi Yayınları,2002.

Mumcu, Ahmet. **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi.** İstanbul:
İnkılap Yayınları, 1996.

Mursalıoğlu, Mehmet. “Misak-ı Milli ve Bağımsızlığa Doğru Hatay Tarihi”,
Anavatana Katılışının 60. Yıldönümünde Hatay, Ankara: Atatürk Araştırma
Merkezi Yayınları, 2001.

Niray, Nasır. “Bölgesel ve Kültürel Gelişmeler Işığında Ortadoğu'da Oluşan Siyasal
Gelişmeler ve Türkiye'nin Yeri” **Birinci Ortadoğu Semineri Bildirileri.**
Elazığ : Fırat Üniversitesi Yayınları, 2003.

Okur, Mehmet Akif. “Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye”,**Ortadoğu
Siyasetinde Suriye.** Ankara : Platin Yayınları, 2004.

Olaylarla Türk Dış Politikası. C.I-II, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler
Fakültesi Yayınları, 1987.

Oran, Baskın. “Lausanne Barış Antlaşması”, **Türk Dış Politikası,** C.I, İstanbul, İletişim
Yayınları, 2003.

Owen, Roger. **20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi.** İstanbul:Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2002.

Öngör, Sami. **Ortadoğu.** Ankara: Sevinç Yayınevi, 1965.

Gencer Özcan, “50.yılı biterken Türkiye-İsrail İlişkileri”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç.** Ankara: TTK, 1997.

Özmen, Süleyman. **Ortadoğu’da Etnik, Dini Çatışmalar ve İsrail.** İstanbul : IQ Kültür Sanat Yayınları, 2001.

Öztürk, Metin. **Türkiye ve Ortadoğu.** Ankara . Gündoğan Yayınları, 1997.

Parla, Reha. **Belgelerle Türkiye Cumhuriyeti’nin Uluslararası Temelleri.** Lefkoşa : Özdilek Yayınevi, 1987.

Rafık,Abdülkerim. “ Türkiye-Suriye İlişkileri(1918-1926)”. Çev. Sebahattin Samur, **Türk Dünyası Araştırmaları.** S.88, (Şubat 1994).

Ross, Etere. “Suriye”, **İslam Ansiklopedisi.** C. 11, Ankara : Diyanet Vakfı Yayınları,1998.

Sarıнай, Yusuf. ”Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ve Hatay”,**Anavatana Katılışının 60.Yıldönümünde Hatay,** Ankara:Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2001.

_____. “ Atatürk’ün Hatay Politikası-I-(1936-1938), **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** C.XII,S.34. Mart 1996.

Sander, Oral. **Siyasi Tarih.** İstanbul : İmge Yayınları, 2000.

_____. **Türkiye’nin Dış Politikası.** İstanbul, İmge Yayınları, 1998

_____. **Türk-Amerikan İlişkileri(1947-1964)**. Ankara : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1979.

_____. “Türk Dış Politikasında Sürekliliğin Nedenleri”,**Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. C. XXXVII, No: 3-4, Eylül –Aralık 1982.

Sever, Ayşegül. **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı Ve Ortadoğu (1945-1958)**. İstanbul : Boyut Yayınları, İstanbul, 1997.

Shaw, Stanford J.- Shaw, Ezel Kural. **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye. C.II**. İstanbul: E Yayınları, 1983.

Sonyel, Salahi. **Türk Kurtuluş Savaş Ve Dış Politika**. C.I, Ankara: TTK, 1995.

Soyak, Hasan Rıza. **Atatürk'ten Hatıralar**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1973.

Soysal, İsmail. “Türkiye - Fransa İlişkileri”, **BELLETEN**.C.XLVII, S.185-188,No. 188.

_____. 1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı”,**BELLETEN**.XLVII,S.63,1983.

_____. **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)**. Ankara ; TTK, 1989.

_____. **Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919- 1993)**. İstanbul : Eren Yayınları, 1993.

Sökmen, Tayfur. **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, İstanbul :TTK, Ankara,1992.

Sönmezoğlu, Faruk. **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**. İstanbul : Cem Yayınları, 1992.

_____. Faruk Sönmezoğlu, “Kıbrıs Sorunu, Bağlantısızlar ve B.M. Genel Kurulu’ndaki Oylamalar/Kararlar”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, derleyen : Faruk Sönmezoğlu. İstanbul : Dr Yayınları, 2001.

Suriye Ülke Etüdü. İstanbul Ticaret Odası Yayınları; İstanbul, 2000.

Şimşir, Bilal N. “Atatürk’ Yabancı Devlet Adamlarıyla Görüşmeleri”, **BELLE TEN**, C. XLVII, S.177, 1981.

Şen, Sabahatin. **Ortadoğu’da İdeolojik Bunalm**. İstanbul: Birey Yayınları, 2004.

Tekin, Mehmet. **Hatay Tarihi**. Hatay: Hatay Kültür, Turizm Ve Sanat Vakfı Yayınları, 1993.

Uçarol, Rıfat. **Siyasi Tarih**. İstanbul: Filiz Yayınevi, 1998.

Umar, Ömer Osman. **Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940)**. Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları, 2002.

_____. **Osmanlı Yönetiminde ve Fransız Mandası Döneminde Suriye’de Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1938)** Yayımlanmamış Doktora Lisans Tezi. Elazığ : Fırat Üniversitesi, 1999.

Uzgel, İlhan. “Fransa’yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası**. C.I, editör : Baskın Oran , İstanbul : İletişim Yayınları, 2003.

Ülman, Haluk. “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler I, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. C.49, S.1-4, 1994.

_____. “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. C. XXIII, S.3-4, No : 3, Eylül 1968.

_____. “Orta Doğu Buhranı”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. C : 13, No:4, Aralık 1958.

_____. **1860-1861 Suriye Buhranı**. Ankara : Sevinç Matbaası,1966.

Yavuz, Bige. **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri**, Ankara: TTK, 1994.

Yavuz, Nuri. “Şark Meselesi Açısından Ortadoğu Gelişmeleri”, **Birinci Ortadoğu Semineri Bildirileri**. Elazığ : Fırat Üniversitesi Yayınları, 2003.

Yeğenoğlu, Özgür. **Türkiye'nin Orta Doğu Ülkeleri İle Ferdi Ticareti**. Ankara : Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, 1968.

Yeşilbursa, Behçet Kemal. “İngiltere'nin Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye'nin NATO'ya Girişi (1950-1953)” , **Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu**, Elazığ : 2002.

Yılmaz, Hakan .**Türkiye-Suriye İlişkileri**.Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2001.

www. T.C. Ceylanpınarkaymakamlığı.gov.tr.

Zeine, N.Zeine. **Türk-Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu**. İstanbul: Gelenek Yayınları, 2003.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. (223.508.13.).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. (224.511.1).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. ((224.510.12).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. (222.501..23).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. (224.511..5).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. (224.511..4).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. (224.515.22).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. (236.774..16).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. (63.389..2.)

TBMM Zabıt Ceridesi. C. 26. 1925

TBMM Zabıt Ceridesi. C.12. 1932.

TBMM Zabıt Ceridesi. C. 3. 1939.

TBMM Zabıt Ceridesi.C.22. 1949.

TBMM Zabıt Ceridesi. Cilt: 5. 1955.

TBMM Zabıt Ceridesi. Cilt: 1. 1965.

TBMM Zabıt Ceridesi. Cilt: 17.1967.

AKŞAM. Mayıs 1937 – Kasım 1957 arası ilgili sayılar.

CUMHURİYET.16 Mayıs 1925.

CUMHURİYET. 28-39 Ekim 1932.

CUMHURİYET. Ekim 1936- Kasım 1970 arası ilgili sayılar.

DÜNYA. Mart 1955 - Şubat 1958 arası ilgili sayılar.

MİLLİYET . 30 Mayıs 1967.

MİLLİYET. 17 Haziran 1967.

MİLLİYET. 7 Mayıs 1998.

ORTADOĞU. 6 Ocak 2004.

RESMİ GAZETE. 4 Mart 1950. S . 7448.

RESMİ GAZETE. 21 Şubat 1967. S. 12533.

ULUS. Haziran 1938- Mart 1958 arası ilgili sayılar.

TERCÜMAN. 23 Eylül 1981.